

3/2018

Aikuiskasvatus

– RAJOJA RIKKOVA TIEDELEHTI

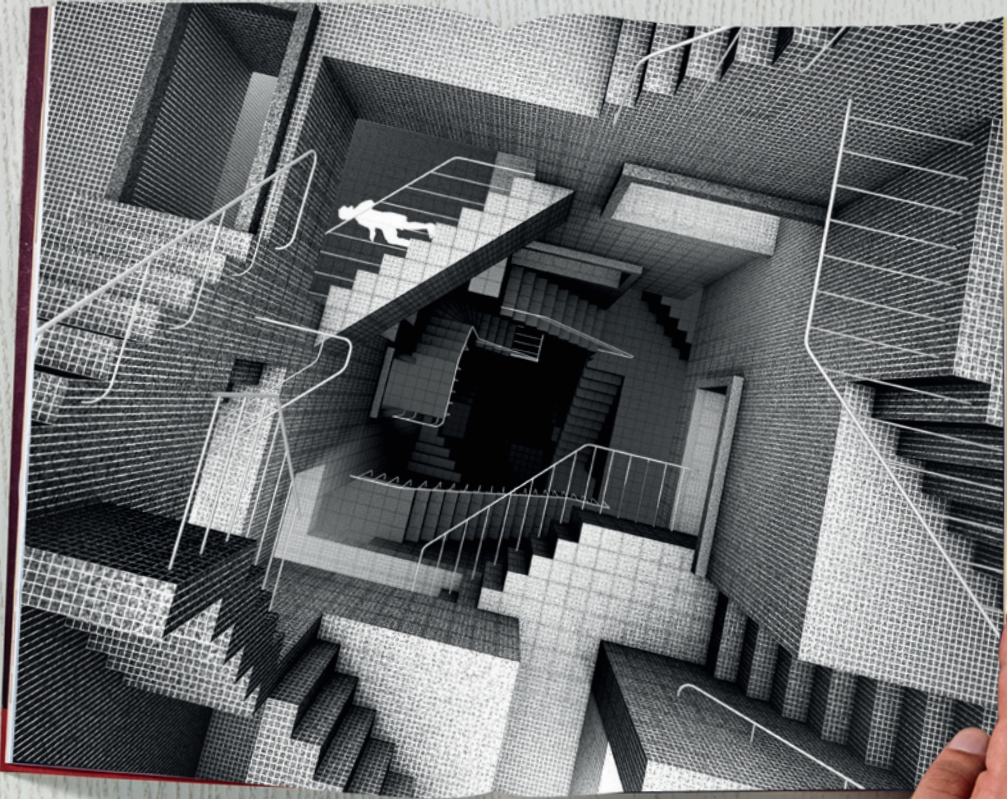
ARTIKKELI:

LUOVUTTAMISEN ETIIKKA NOSTAA
ESIIN SOLIDAARISUUDEN S. 192

NÄKÖKULMA:

TYÖPAIKALLA OPPIMISEN TAVOITTEITA
PITÄÄ SELKEYTTÄÄ S. 237

MENE JA TIEDÄ

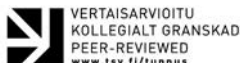
200 lehteä maailman avartamiseen.
Tutustu ja tilaa omasi.

JULKAISIJAT Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura PÄÄTOIMITTAJA Heikki Silvennoinen, VTT, professori, Turun yliopisto, 044 360 2320, heikki.silvennoinen@utu.fi TOIMITUS Terhi Kouvo, 0400 396 437, terhi.kouvo@kvs.fi TOIMITUSKUNTA Heikki Silvennoinen, Karin Filander, Anu Järvensivu, Heikki Kinnari, Terhi Kouvo, Tarita Riikonen, Arto O. Salonen, Jani Siirilä, Päivi Siivonen ja Piia Silvennoinen TILAUSHINNAT 40 € / vuosikerta (4 nroa). Irtonumero 10 € + postikulut. TILAUKSET www.kvskauppa.fi; 040 678 3933, Kansanvalistusseura, Cygnaeuksenkatu 4, 00100 Helsinki ILMOITUSHINNAT 100–480 euroa. Hintoihin lisätään alv. Lisätietoja: www.aikuiskasvatus.fi/mediatiedot GRAAFINEN SUUNNITTELU Johanna Hörkkö / Viisto Design PAINO Forssa Print Oy PAINOS 900 kpl ISSN 0358-6197 www.aikuiskasvatus.fi TIETOSUOJASELOSTE: <https://kansanvalistusseura.fi/yhteystiedot/tietosuojaseloste>.

SISÄLLYS

3/2018

AIKUISKASVATUS-
TIETEELLINEN
AIKAKAUSLEHTI
3/2018, VOL. 38

Aikuiskasvatus ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Se julkaisee tieteellisiä artikkeleita, näkökulmia tutkimukseen, näkökulmia käytäntöön, näkökulmia politiikkaan sekä alan uutuuskirja-arvioita. Lehden tavoitteena on luoda edellytyksiä vuorovaikutukselle tutkimuksen ja käytännön välillä ja käytännön eri toimikenttien kesken. Lehti edistää humanistisia sivistysihanteita ja ekologisesti kestävästä kehityksestä. Lehti edistää aikuiskasvatuksen uudistumista keskustelemalla aikuiskasvatuksen arvoperusteista, tavoitteista ja toimintaperiaatteista. Aikuiskasvatus saa tiedelehtitukea Tieteellisten Seurain Valtuuskunnalta. Artikkeleissa on refereekäytäntö.

Painettu PEFC-
sertifioidulle paperille.

PÄÄKIRJOITUS

Heikki Silvennoinen: Mistä ei voi puhua, onko siitä vaiettava? 190

ARTIKKELIT

✎ *Olli-Jukka Jokisaari & Jani Pulkki:* 192

Tuotemaailman umpikujasta luovuttamisen etiikkaan – Kilpailuyhteiskunnan radikaali toisin kuvittelu

✎ *Sanni Tiitinen, Elina Weiste, Sanna Vehviläinen, Johanna Ruusuvoori,* 208

Sirpa Lusa & Jaana Laitinen:

Reflektoinnin välttämistä ja vertaistukea – Tarinoiden tehtävät palo- ja pelastusalan lähijohtajien ryhmäohjauksessa

✎ *Marja Peura & Arto Jauhiainen:* 223

Tohtoriopintojen monet merkitykset suomalaisille ja ulkomaalaisille jatko-opiskelijoille

NÄKÖKULMIA TUTKIMUKSEEN

Marja-Liisa Samppala: Työpaikalla oppimisen toimintakäytäntöjä 237

on selkeytettävä - Laitoshuoltajaopiskelijat työssä oppimassa

AJANKOHTAINEN PUHEENAIHE

Terhi Kouvo: Vertaisarvioinnin uusin suunta on avoimuus 244

KIRJA-ARVIOT

Panu Pihkala (2017): Päin helvettä? Ympäristöähdistus ja toivo (Arto O. Salonen) 248

Elisa Aaltola & Sami Keto (2018): Empatia. Myötälämisen tiede (Arto O. Salonen) 250

Matti Häyry, Tuija Takala & Johanna Ahola-Launonen (toim.) (2018): Oikeudenmukaisuuden ongelma (Jussi Onnismaa) 252

Anne Birgitta Pessi, Frank Martela & Miia Paakkanen (toim.) (2017): Myötätunnon mullistava voima (Sanna Juvonen) 254

Pirkko Pitkänen, Katja Keisala & Vuokko Niiranen (toim.) (2017): Tavoitteena sujuva arki. Kulttuurien välinen työ sosiaali- ja terveydenhuollon työyhteisöissä (Sanna Parrukoski) 256

Tiina Ekman (2018): Huijarisyndrooma. Miksi en usko itseeni (vaikka olen oikeasti hyvä) (Sanna Vehviläinen) 258

Lene Rachel Andersen & Tomas Björkman (2017): The Nordic Secret. A European story of beauty and freedom (Tarja Lang) 260

Juha Suoranta (2017): C. Wright Millsin sosiologinen elämä (Jussi Onnismaa) 262

Tutkija liikkeessä 264

Summaries 266

Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura tiedottaa 269

PÄÄKIRJOITUS

MISTÄ EI VOI PUHUA, ONKO SIITÄ VAIETTAVA?

PÄÄMINISTERI JUHA SIPILÄN HALLITUS tiedotti elokuussa 2018 saavuttavansa yhden tärkeimmistä tavoitteistaan, 72 prosentin työllisyysasteen. Korkea työllisyysaste merkitsee parhaassa tapauksessa sitä, että aikuisväestö pystyy omalla työllään elättämään itsensä – ja vähän omaisiaankin.

Työllisyys on tärkeä tekijä verokertymän kannalta. Mitä suurempi osuus työkäisistä saa palkkaa tai muuta tötuloa, sitä laajempi on tuloveroa maksavien joukko. Korkeaa työllisyyttä pidetään arvokkaana myös moraalisisista syistä: matala työllisyysaste kun viittaa siihen, että iso osa työkäisistä oleilee yhteiskunnan tuilla tekemättä mitään.

Korkean työllisyysasteen juhlistamista ei pitäisi pilata erittelemällä, mistä työllisyys muodostuu ja mitä kaikella tehdyllä työllä saadaan aikaan. Kaikki työ on arvokasta, sanotaan, ja työelämästä ulos pulautettujen pitäisi ottaa vastaan työ kuin työ.

Työtä ei pidä arvostella eikä työntekoa pidä kyseenalaistaa. Kuka siihen uskaltautuu, aiheuttaa aikamoisen älämölön, kuten kirjailija Ossi Nyman *Röyhkeys*-romaaninsa markkinointitempauksella vuosi sitten havainnollisti. Hän sanoi olevansa ”ideologisesti työtön”, eli kertoi *Helsingin Sanomien* haastattelussa välttelevänsä työnvälityksen tarjoamia turhia tai suorastaan vahingollisia töitä. Viidensadan euron työttömyyskorvauksella elävä esikoiskirjailija

sanoi suostuvansa vain mielekkääseen työhön. Ei ideologisesti työtön kuitenkaan toimeettomana päiväänsä viettänyt: joutessaan hän kirjaili hyväksi arvioitun romaanin, josta lukeva kansa saa ajattelemisen aihetta. Työttömällä oli sanottavaa, ja hän onnistui sanomaan sen.

Mutta tuohtumus, jonka Nyman yhdellä lehtihaastattelulla nostatti, oli suoranaista raivoa. Uudenmaan TE-toimiston johtaja ilmoitti pelkän lehtihaastattelun perusteella keskeyttävänsä hänen työttömyyskorvauksensa maksatuksen. Sanojaan aina harkiten asetteleva presidentti Sauli Niinistö joutui moraalisen paniikin valtaan menettäen hetkellisesti harkintakykynsä. Presidentti kauhisteli sitä, että kansalainen Nyman oli sanonut ääneen ja tietoisesti, ettei kaikki työ ole tekemisen arvoista.

LONDON SCHOOL OF ECONOMICSIN antropologian professori David Graeber käyttää tarpeettomista töistä käsitettä *bullshit jobs*. Suomessa puhutaan ’paskatöistä’. Antropologin silmin monet nyky-yhteiskunnassa palkkaa vastaan tehtävät toimet ja tehtävät näyttävät absurdeilta. Uudessa kirjassaan *Bullshit Jobs – A Theory* (Simon Schuster 2018) Graeber väittää, että suuri osa työstä on merkityksetöntä ja hyödytöntä, ellei jopa vahingollista.

Graeberin tarkoittamilla *bullshit*-töillä on suomen kielen paskatöihin verrattuna kuitenkin erityinen

MEISTÄ ON TULLUT PALKKATYÖHÖN JA RAHAVÄLITTEISEEN KULUTUKSEEN PERUSTUVAN TALOUDEN PANTTIVANKEJA.

merkityksensä. Graeberin hevonnaskatyöt löytyvät toimistoista. Iso osa niistä on hallinto- ja johtotehtäviä. Eivätkä *bullshit*-työt suinkaan ole syntyneet vain julkisiin byrokraatioihin. Ne ovat tyypillisiä myös suurten yritysten hallinto-osastoille. Raporttia syntyy niin, ettei kukaan joudu niitä lukemaan.

Graeberin näkyväksi tekemä ilmiö on saanut yleisössä vastakaikua juuri siksi, että niin moni ajattelee, ettei heidän vuodesta vuoteen tekemällään työllä ole mitään positiivista merkitystä. Hevonnaskatyön palkalla hyvin toimeentuleva ja yliopistossa itseään sivistänyt ihminen on alkanut arvioida tekemisiään ja ajankäyttöään kriittisesti: käytänpö aikani ja energiani niin, että tekemiseni helpottavat jonkun toisen elämää tai parantavat maailman tilaa laajemmin?

TARKOITUKSETON TYÖ on välittömästi vahingollista sille, jolla on vahva työetiikka ja jonka elämänsisältö riippuu työstä. Osa työllisyyttä lisäävästä ja bruttokansantuotetta kasvattavasta työstä ei ole ainoastaan merkityksetöntä tekijälleen vaan myös vahingollista muille ihmisille, muille lajeille ja ympäristölle.

Työelämän tutkimuksen *grand old man* Antti Kasvio kirjoittanut työn kestävyuden neljästä ulottuvuudesta. Taloudellisen kestävyuden ohella työtä on perusteltua arvioida ekologisen, inhimillisen ja sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta. Työn merkityksellisyydestä ja tuotteiden haitallisuudesta on voitava puhua ilman, että työllisyyden nimissä puhujajulistetaan harhaoppiseksi.

On tietysti niin, että kun yhdet toimet tuhoavat ympäristöä ja sairastuttavat ihmisiä, on järkevää palkata toisaalle väkeä korjaamaan näitä tuhoja. Meistä on tullut palkkatyöhön ja rahavälitteiseen kulutukseen perustuvan talouden panttivankeja. On pakko kuluttaa, jotta yritykset saavat tuotteensa kaupaksi, ihmiset työstä elantoa ja julkinen valta veronmaksajia. Iso osa työstä menee siihen, että korjataan niitä jälkiä, joita neuvokkaasti markkinoitu kuluttaminen on aiheuttanut.

TYÖLLISYYDEN TABU ei saisi estää keskustelua globaalista tärkeästä aiheesta. Kansalaisten olisi jo peruskoulussa hyvä oppia tarkastelemaan yhteiskuntaa kuten antropologit, outona koneistona, jossa yksi hieno mekanismi tuottaa vahinkoa, jota toisella mekanismilla koetetaan korjata.

Sivistynyt kansalainen kysyisi, onko siinä järkeä.

Heikki Silvennoinen

Tuotemaailman umpikujasta luovuttamisen etiikkaan

Kilpailuyhteiskunnan radikaali toisin kuvittelu

Luovuttamisen etiikka kehottaa ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämmälle tuotemaailmalle ja kilpailuyhteiskunnalle vaihtoehtoiseen toimintaan. Kuluttamisen ja kilpailun sijaan esiin nousevat solidaarisuus ja rakkaus.

KRIITTISTÄ TEORIAA LUONEET FILOSOFIT

Max Horkheimer ja Theodor W. Adorno esittävät teoksessaan *Valistuksen dialektiikka*, että myöhäismodernissa yhteiskunnassa luonnon hallinnan menettämistä tulee ihmisen hallinnan välineitä, ja lopulta ihmisen aseman voi päätellä siitä, mihin tilaan luonto saatetaan. (Horkheimer & Adorno 2008, 22;32).

Kriittiseen teoriaan keskeisesti vaikuttaneet varhaisen Frankfurtin koulukunnan jäsenet vetosivat kirjailija Ferdinand Künbergerin lauseeseen ”Elämä ei ole elossa” (Adorno 1997, 13). He tulkitsivat sen niin, että kapitalismin kaikkialle tunkeva arvottaminen johti ainoastaan välinearvojen tunnustamiseen. Itseisarvojen tunnustamattomuus johti lopulta arvottomuuden tilaan,

jossa sekä arvotettavat kohteet että niiden maailma ymmärrettiin vain välineiksi (Wiggershaus 1994, 5).

Kriittistä teoriaa edustaneen varhaisen Frankfurtin koulukunnan tavoite oli paljastaa vallitsevan järjestelmän talouden ja sosialisointien filosofiset taustaoletukset, jotta välineellistävistä järjestelmästä olisi mahdollista vapautua. Kasvatuksen näkökulmasta kysymys on tilanteesta, jossa kasvattaminen ja itsekasvatus välineellistyvät tekniikoiksi saada aikaan työ- ja kulutuskykyä. Tällöin kasvatuksessa ei ole mahdollisuutta osoittaa hyötynäkökulmista ja välinearvoista riippumattomia merkityksiä.

Filosofi, taloustieteilijä ja psykoanalytikko Cornelius Castoriadis (1997) on pohtinut yhteiskuntien

MAGMAN TUNNISTAMINEN EDELLYTTÄÄ RADIKAALIA KUVITTELUA.

ja kulttuurien pysyvyyttä ja muutosta. Yhteiskunnat näyttävät yhtäältä vakailta ja yhtenäisiltä, mutta toisaalta yhteiskunnallisten ja kulttuuristen muutosten äkillisyys ja ennustamattomuus on yllättävää. Castoriadisin mukaan instituutiot pitävät yhteiskuntaa koossa. Esimerkiksi koululaitos, kirkot, laki pitävät yllä olemassa olevaa järjestystä, jonka mukaan yhteiskunnassa toimitaan ja järjestetään elämää. Instituutioiden tehtävät ja toisistaan poikkeavat intressit perustuvat yhteiskunnan kokonaisuuteen, jonka sisäinen koheesio perustuu monimutkaiseen merkityksien verkkoon. (Mt., 7.).

Castoriadis kutsuu merkitysten verkkoa 'sosiaalisen kuvittelun merkityksien magmaksi' (*magma of social imaginary significations*) (mt.). Hän ei juurikaan perustele magma-käsitteen käyttöä, mutta viitanee vertauskuvallisesti käsitteen geografiseen merkitykseen. Vakaalta vaikuttavan maan pinnan alapuolella on magmaa, joka on osittain sulan kiven ja erilaisten kaasujen kerros. Tulivuorenpurkauksissa magmaa purkautuu maan pinnalle. Tällöin sitä kutsutaan laavaksi.

Esimerkkejä sosiaalisen kuvittelun merkityksistä ovat muun muassa jumalat, Jumala, henget, kansalainen, puolue, hyödyke, pääoma. Castoriadis kutsuu merkityksiä kuvitteellisiksi, koska ne luodaan osaksi yhteiskunnan merkitysverkostoa. Magmalle ei ole vastineita tosi olevassa tai magman ulkopuolisessa rationaalisessa ajattelussa. Se on sosiaalisen kuvittelun luomus. Instituutioiden perustan luomisessa ei kuitenkaan voi ylittää jatkuvasti esimerkiksi ekologisia rajoitteita tai ihmisen perustarpeita (mt., 256).

Todellisuuden tuotteistamiseen ja kuluttamiseen keskittyneen tuotemaailman magma ilmenee esimerkiksi teknologisen kehityksen arvottamisena edistykseksi, kilpailuttamisen samaistamisena oikeudenmukaisuuteen ja tahdon korostamisena yksilön toiminnassa.

Jotta magma tunnustetaan ja sille voidaan luoda vaihtoehtoja, tarvitaan radikaalia kuvittelua. Se on kulloisenkin yhteiskunnan ontologisten, epistemisten ja moraalisten sitoumuksien paljastamista siten, että ne voidaan kuvitella toisin. Radikaalilla kuvittelulla voidaan paljastaa nykyistä magmaa ja kuvitella yhteiskunnan toiminnan vaihtoehtoista perustaa. Sen sijaan pelkkä luova kuvittelu on annetuissa lähtökohdissa pysyttelemistä, jolloin tuloksena voi tulla uusia oivalluksia, mutta oivalluksista ei synny yhteiskunnallista magmaa muuttavaa ajattelua. (Mt.).

Tutkimme tuotemaailman magmaa metafyyisisestä ja psykososiaalisesta näkökulmasta. Tuotemaailmalla filosofi ja aktivisti Günther Anders (2002a, 33) tarkoittaa tuotteista, niiden valmistamisesta ja kuluttamisesta muodostunutta todellisuutta. Tarkastelemme kriittisen teorian perinteestä nousevan ajattelun mahdollisuuksia luoda vaihtoehtoista sosiaalisten merkitysten verkkoa. Samalla tuomme esiin perusteita, joiden vuoksi inhimillistä toimintaa olisi järkevä perustaa kilpailuyhteiskunnan ohittamiin luovuttamisen merkityksiin.

Tuotemaailman esittely ja kilpailuyhteiskunnan kritiikki johdattavat hahmottamaan luovuttamisen etiikkaa, joka ottaa huomioon sen, että ihmisenkin olemassaolo ja toiminta perustuu muihin eliöihin, olioihin ja laajimmillaan biosfääriin. Tämän vuoksi esittelemme varhaisen Frankfurtin koulukunnan keskeisen filosofin Theodor W. Adornon negatiivista dialektiikkaa ja hänen aikalaisensa Günther Andersin kuvittelukyvyyn laajentamisen ajatusta.

Luovuttamisen etiikka johdattaa käsittämään elämän relationaalisuutta ja eliöiden ainutlaatuisuutta, millä näkemyksemme mukaan on merkitystä hyvinvoinnin ekologista ja sosiaalista ulottuvuutta painottavalle (Salonen & Bardy 2015) ekososiaaliselle sivistysajattelulle.

Ekososiaaliseen sivistysajatteluun kuuluu ihmisten keskinäisen riippuvuuden ja tasaveroisuuden sekä ekologisen eheyden ja monimuotoisuuden huomioiminen osana rauhaa ja demokratiaa (Salonen 2018). Perustelemme käsitteen 'etiikka' käyttöä sen alkuperäisellä merkityksellä: *ethos* viittaa tapaan elää ja asua, tapaan olla olemassa (Nancy 2007).

LUOVUTTAMINEN ON KUULUMISTA JOHONKIN, JONKA OLEMASSAOLO ON VÄLTÄMÄTÖN JOHONKIN KUULUVALLE.

LUOVUTTAMISEN KÄSITE

'Luovuttaminen' on monimuotoinen käsite, jonka eri merkityksillä on ontologiaa, kuvailevia ja eettisiä sivumerkityksiä.

Ensinnä luovuttaminen on antamista ja jättämistä jollekin. Kirjailija Markku Envallin (2010) mukaan "luovuttaminen on antamisen juhlallisempi muoto". Envallilta jäänee huomaamatta, että luovuttaminen on luovuttajalle jotain omakohtaista. Voin antaa sinulle makeisen, mutta makeisen luovuttaminen on outo tai juhlallinen ilmaisu. Luovuttaja antaa usein jotain elimellisesti häneen itseensä kuuluvaa, kuten verta, munuaisen, munasolun tai siittiöitä.

Toiseksi luovuttaminen on irti päästämistä. Esimerkiksi yliopiston tutkimusryhmä voi luovuttaa yleiseen käyttöön kehittämänsä hyvän elämän idean. Kolmanneksi luovuttamista on kilpailun kesken jättäminen: kun kilpailija lakkaa tavoittelemasta voittoa itselleen, hän antaa voiton jollekin toiselle. Luovuttaja voi kieltäytyä jatkamasta jotain toimintaa kokiessaan toiminnan jatkamisen mielettömyyden.

Myös biologinen symbioosi edellyttää luovuttamista. Kahden tai useamman olion välinen yhteiselämä ei onnistuisi, jos ne eivät luovuttaisi toisilleen ja saisi toisten luovuttamaa itselleen. Tässäkin mielessä luovuttaminen on jotain ylläpitävää, vaikka symbioottisen suhteen muodostavat olennot eivät toisiaan tiedostaisikaan kuten mutualismissa tapahtuu.

Nykyisin biologiasia ihmiset määrittävät holobionteiksi eli useiden eliölajien muodostamiksi ekosysteemeiksi, joiden olemassaolo on mahdollinen vain usean eri organismin välisen symbioottisen toiminnan ansiosta. Ihmisyksilössä on toden-

näköisesti enemmän muiden organismien kuin ihmisen soluja. (Aaltola & Keto 2017, 238.) Esimerkiksi ilman suolistobakteerien ja kehon toimintojen välisiä luovuttamisprosesseja yhtään ihmistä ei olisi olemassa.

Itse asiassa biologisesti yksilön määrittelemisen on ongelmallista, koska elämän prosessit ovat yhteen kietoutuneita (Skillings 2017). Kemiallisten reaktioiden olennainen ominaisuus on esimerkiksi elektronien luovuttaminen aineelta toiselle aineelle. Maapallon elämälle välttämättömän yhteyttämisprosessin reaktioissa kasvit luovuttavat happaa ilmakehään. Kasvit taas ottavat käyttöönsä muiden eliöiden luovuttamaa hiilidioksidia.

Luovuttaminen on kuulumista johonkin, jonka olemassaolo on välttämätön johonkin kuuluvalla. Samalla luovuttaminen on jostain antamista – itsestä tai siitä, mihin kuuluu. Luovuttamisen toinen osapuoli saa luovuttamisessa jotain olennaisen tärkeää, jota ilman erityisesti elollisten ja sosiaalisten olentojen elämä olisi mahdotonta. Luovuttamisen prosesseissa ei kuitenkaan pyritä identifioimaan vastaanottajaa siten, että tämän asema määrittyisi luovuttajan tahdon mukaan. Vastaavasti luovuttaminen on luovuttajan olemassaolon jatkuvuudelle olennaista. Tässä merkityksessä luovuttaminen rikkoo näkemyksen eristetyistä yksilöistä, jotka kamppailevat olemassaolostaan resurssiksi pelkistetyssä maailmassa.

Hyve-etiikan termein luovuttamiseen liittyvät sellaiset hyveet, joihin sisältyy ajatus yhteisöllisyyden ja erityisyyden peruuttamattomasta arvosta. Yksilön irrallisuutta muusta todellisuudesta korostavan asenteen seurauksena ihminen luovuttaa vastentahtoisesti, mutta luovuttava anteliaisuus kumpuaa myös yhteisön elämää rikastavista arvoista. Luovuttaja voi olla esimerkiksi lahjoittaja, joka antaa itsestään elämälle tai jonkin hyvän jatkumiselle. Ja kääntäen luovuttaminen on lahjoittamista itsestä kokonaisuudelle, johon välttämättä kuuluu.

Luovuttamisen käsite ontologisessa merkityksessä viittaa yhtäältä elämän olemassaolon kannalta välttämättömiin biologisiin ja kemiallisiin prosesseihin. Toisaalta se kyseenalaistaa näkemyksen eliöyksilöstä selkeänä ja rajattuna yhden lajin ilmentymänä. Lisäksi luovuttamisen sosiaalinen merkitys

LUOVUTTAMISEN ERI MERKITYKSIÄ EI VOIDA PALAUTTAA TOISIINSA.

johdattaa tarkastelemaan yhteiskuntien ja yhteisöjen perustumista erilaisille luovuttamisen tapahtumille, kuten perinteen tai ideoiden synnyttämislle ja jakamiselle.

Ihmisyksilöksi kasvaminen psykososiaalisessa merkityksessä on vuorovaikutusta, jota voidaan osittain kuvata luovuttamisen käsitteen avulla. Huolehtiva vanhempi luovuttaa varhaiskehityksen onnistumiselle välttämätöntä rakkautta ja huolenpitoa. Samalla hän itse kasvaa osaksi kiinteää vuorovaikutussuhdetta, jonka olemassaolo määrittää ratkaisevasti hänen merkityksellisyyden kokemukseen. Luovuttaminen moraalisenä tekona voi liittyä esimerkiksi elämän jatkumisen kannalta välttämättömän elimen tai veren lahjoittamiseen toiselle. Yhteisö tai yksilö voi luovuttaa omistamansa metsäalueen suojeltavaksi, jotta vältetään metsän tuhoaminen.

Nähdäksemme luovuttamisen eri merkityksiä ei voida palauttaa toisiinsa. Esimerkiksi luovuttaminen moraalisenä tekona ei ole riippuvainen luovuttamisen ontologisesta tai sosiaalisesta merkityksestä. Luovuttamisen eri merkitykset muodostavat kuitenkin toisiaan tukevan kokonaisuuden.

TUOTEMAAILMAN METAFYSIIKKA: TALOUSONTOLOGIA

Günther Andersin mukaan maapallon ekosysteemien ja ihmisten olemassaolon kannalta keskeinen kysymys on, kykeneekö ihminen luomaan tuotemaailmalle vaihtoehtoisia elämänmuotoja. Tuotemaailman syntymiselle keskeistä on ollut teknologinen kehitys, joka mahdollistaa yhä uusien olioiden haltuunoton osaksi tuotemaailmaa.

Sinänsä teknologia Andersin (2002c, 24) mukaan kuvastaa ihmisen kuvittelukykyä, jonka kasvattaminen on jäänyt tarpeettomasti unohtuiksi. Yhteiskuntien toiminta perustuu lopulta tiettyihin peruskäsityksiin olemassaolon, olioiden ja niiden välisten suhteiden luonteesta. Ne muodostavat Castoriadisin mukaan yhteiskunnan magman.

Tuotemaailmassa vallitsevan talousontologian mukaan oleva on vain sarjavalmistena ja hyödynnettävänä. Tuotemaailmassa todellisuus ilmenee hyödynnettävien tuotteiden riveinä ja sarjoina. Vastaavasti sen enempää ainutlaatuisella kuin hyödyttömälläkään ei ole olemassaolon oikeutusta. (Anders 2002a, 33).

Tuotemaailmassa oleva on tuotantoprosessin tulosta tai sen hyödynnettävissä. Tässä mielessä olevaa muokataan tuotantoprosessille kelvolliseksi. Samalla luonnon eliöiden ainutlaatuisuus tai ihmisen kasvuprosessin yksilöllisyys ei ole tunnistettavissa. Talousontologia oikeuttaa ainutlaatuisten eliöiden ja ekologisten alueiden käyttämisen pelkkänä raaka-aineena sarjavalmisteen tuotteiden valmistamiseksi. Vastaavasti koulutuspolitiikassa korostuu koulutuksen välinearvo.

Talousontologinen oppi kyseenalaistaa sille vieraiden itseisarvojen ja instituutioiden oikeutuksen. Kasvatuksen historiaa tutkinut Mika Ojangan (2001, 21) puhuu 'teknologisesta nihilismistä', joka perustuu hänen mukaansa uskoon luonnon ja ihmislunnon läpikotaisesta muokkaamisesta. Arvoilla, jotka eivät kestä talousontologiaan perustuvaa tarkastelua, ei tuotemaailmassa ole merkitystä. Esimerkiksi sivistyksen perusteleminen kasvatuksen ja koulutuksen perustaksi on vaikeaa, mikäli sivistys viittaa yksilön ainutlaatuisuuteen ja yleisesti henkiseen kehitykseen (Ks. esim. Gadamer 1990, 19).

Tuotemaailmassa ihmisen toimintaa tarkastellaan suoritteina, joita voidaan verrata yhteismitallisina sarjoina. Kilpailuttamista oikeutetaan talousontologian mukaisesti osaamisen hyödynnettävyydellä, tehokkuuden maksimoinnilla ja uskolla markkinoiden hyvinvointia lisäävään voimaan. Ihminen identifioidaan kilpailusuoritukseensa, jota arvioidaan yhteismitallisilla suureilla, kuten tehokkuudella, nopeudella ja tuotavuudella. Kilpailuttaminen on tällöin menetelmä,

LAPLACEN DEMONI TIETÄÄ KAIKKI UNIVERSUMIA HALLITSEVAT LUONNONLAIT JA OLIOIDEN TARKAT SIJAINNIT.

joka konkretisoi talousontologista oppia. Tässä merkityksessä se on samalla moraalinen oikeuttamisprosessi. Lopputulos on hyväksyttävä, koska sitä on edeltänyt oikeudenmukaiseksi väitetty prosessi. Kun suoritukset standardoidaan, ihmisen suorituskykyä verrataan koneen suorituskykyyn. Luonnossa esiintyvä moninaisuus, biodiversiteetti, muunnetaan sarjatuotteiksi, joiden tuotannon ja kuluttamisen ongelmiin vastataan kiihdyttämällä teknistuoannollista prosessia (von Wright 1999, 111).

Andersin näkemys lähestyy varhaisen Frankfurttin koulukunnan edustajien pessimistisiä ja synkkiäkin näkemyksiä myöhäismodernista ajasta. Anders kuitenkin kehottaa käyttämään ja laajentamaan kuvittelukykyä, jotta voimme ymmärtää tuotemaailman perustan ja merkityksen ihmisen ja muiden elollisten olemassaololle. Nykyisen tuotemaailman ontologian paljastamisen lisäksi kuvittelukykyä on kasvatettava, jotta voimme luoda tuotemaailmalle ja kilpailuyhteiskunnalle outoa olemisen ja olemassaolon perustaa.

Sivistysajattelun merkityksellisyys tuotemaailmassa on mielestämme kuvittelukykyyn käyttämisessä ja kasvattamisessa, jotta voimme yhä ymmärtää tämän ajan yksilöitä määrittäviä voimia. Todellisuuden toisin näkeminen on yksilölle keino nähdä myös itsensä toisin.

Yksilölle sivistyksen merkitys on yleisen ymmärtämisessä. Tällöin yksilö voi ymmärtää erilaisuutensa ja esittää kritiikkiä sitä kohtaan, joka on välttämätön osa myös häntä itseään. Vaikkapa omasta kansallisuudestaan voi tulla paremmin tietoiseksi muuttamalla joksikin aikaa toiseen maahan. Esimerkiksi suomalaiselle kansallisuus on välttämätön osa itseä,

mutta hän voi oppia kriittisesti tarkastelemaan kansallisuuteen kuuluvia piirteitä.

Olemalla avoin toiselle ja yleisille näkökulmille yksilö kykenee ottamaan etäisyyttä itseensä, mikä mahdollistaa itsen tulkittamisen toisen näkökulmasta. Yleinen näkökulma ei ole pysyvä mittapuu vaan tulkintakehys, jonka avulla yksilö voi ymmärtää itseään ja tunnistaa erityisyytensä. Yleisen näkökulman muodostaminen ja yksilön tulkittaminen sitä vasten edellyttää yksilöltä kykyä kuvitella yleinen ja itsensä yleisen näkökulmasta. Sivistys edellyttää yleisen näkökulman muodostamista ja samalla oman itsen ymmärtämistä osana yhteisöä, joka on yksilöksi kehittymisen kannalta välttämätön yleinen taso. Itsetuntemus on mahdollista vain kulttuurin ja yhteiskunnan tarkastelun avulla. (Gadamer 1990, 23.)

TUOTEMAAILMAN METAFYYSINEN UMPIKUJA

Ranskalainen matemaatikko Pierre-Simon Laplace (1749, 4) esitti vuonna 1814 Laplacen demoniksi nimetyn ajatuskokeen. Laplacen demoni on olento, joka tietää kaikki universumia hallitsevat luonnonlait ja luonnon muodostavien olioiden tarkat sijainnit. Demonin sisällyttää yhteen kaavaan olioiden pienimmätkin yksityiskohdat ja suurimpien kappaleiden liikkeitä. Sille ei mikään ole epävarmaa, sillä sekä menneisyys että tulevaisuus ovat demonille jatkuvasti läsnä nykyisyydessä.

Laplacen demonin mahdollisuus tietää läpi ajan nykyisyydestä menneeseen ja tulevaisuuteen perustuu sen täydelliseen tietoon maailmasta ja sitä hallitsevista laeista. Demonin mahdollisuus nähdä tuleva ennalta olettaa välttämättömien syiden olemassaolon. Ihmisten tai muiden eliöiden vapauden kokemuksesta riippumatta maailma tapahtuu kuin se tapahtuu väijäämättä. Mikään ei kykene vastustamaan välttämätöntä.

Tulkitsimme, että tuotemaailman olemassaolon oikeutus perustuu Laplacen demonin kaltaiseen näkymään todellisuuden perustasta. Tuotemaailmassa Laplacen demonin laskenta on manipulatiivista. Maailman manipuloiminen perustellaan välttämättömäksi kehityskulkuksi. Se on ihmisen mielivaltaisia haluja palveleva ja samalla niitä alistava teknologia yhdistettynä

AINOA OIKEA TULEVAISUUS VAATII TEKOJA, MUTTA KIELTÄÄ TOIMINNAN.

pääoman kasvua tavoittelevaan talousjärjestelmään (Bunge 2007, 176). Tuotemaailman talousontologisen opin toteuttamisessa sekä materiaallinen että henkinen todellisuus nähdään raaka-aineina, joiden hyödyntäminen edellyttää teknologian käyttöä ja kehittämistä (Vrt. Anders 2002b, 25).

Andersin (2002b, 278–279) mukaan teknologiasta on tullut historian subjekti siinä määrin, että kykenemme vain odottamaan uutta teknologista uudistusta, joka johdattaa meidät seuraavaan aikaan. Samalla meistä tulee nykyisyyden vankeja; jähmetymme paikallemme tulevaisuuteen vaikuttamisen mahdollisuuksien kadotessa (Sennett 1998, 91). Toiminta suuntautuu tulevaisuuteen, joka osittain luodaan toiminnassa käytännöllisen järjen valintojen kautta. Jos päämäärä on toiminnan ulkopuolinen, puhutaan tekemisestä (Aristoteles 1140a, 31).

Ainoa oikea tulevaisuus vaatii tekoja, mutta kieltää toiminnan. Näin esimerkiksi filosofi Veli-Matti Värriin (2014, 91) ’onkalometafysiikan ilmentymäksi’ nimeämä ydinjätteen hautapaikka, Onkalo, sitoo tulevatkin sukupolvet konkreettisesti Onkalon olemassaoloon ja sen edustamaan metafysiikkaan. Tuotemaailman talousontologia tuottaa vaihtoehdottomasti kuluttamiseen sidottua elämäntapaa, joka määrittää tulevien sukupolvien ajattelun ja toiminnan kaltaiseksi.

Tulevaisuuden kuvilla teknologisesta utopiasta (esim. LVM 2016, 55–56) oikeutetaan nykyhetken leikkaaminen irti menneestä ja nykyisen tuottaminen tulevaisuudeksi, mistä seuraa tietoteoreettisesti mielenkiintoinen perustelu: koska tulevaisuus tiedetään, nykyisyys on muutettava sen kaltaiseksi, sillä jos nykyisyys ei muutu tiedetyn tulevaisuuden

kaltaiseksi, tulevaisuus muuttuu toisenlaiseksi. Yksilönteisen metafysiikkansa ajamana tuotemaailma pyrkii ottamaan haltuunsa elämän – subjektien elämän ja elämän prosessit (McLaughlin 1993, 89–90).

Tuotemaailma manipuloi ihmisen kasvamista ja kehittymistä subjektiksi. Yhtäältä sen identiteettipolitiikka perustuu identiteettien näkemiseen erilaisina suoritusaihioina. Kun aiemmin riitti, että ihmiset samaistuivat ammatteihin ja halusivat olla merkonomeja, insinöörejä, opettajia ja laborantteja, nyt heidän tulee olla osaajia ja samaistua osaajiksi. Teknologisen edistyksen myötä tuotemaailma kuitenkin muuttaa perusteita, joilla osaajien – ja hyväksytyjen – joukkoon kuulutaan. Samalla yhteisön ominaisuudet on siirretty yksilöön: ennen työttömyys oli yhteiskuntaperäinen ongelma, nyt se on yksilön kyvyttömyyden ongelma. Siten yksilö käy kamppailua osaajan ja häviäjän alati muutettavalla rajalla. (Ks. esim. Sennett 1998.)

Toisaalta tuotemaailmassa suunnataan ihmisen intentionaalisuutta, johon kuuluu tulevaisuuteen suuntautuneisuus. Laplaceen demonin kaltaiseen näkymään vedoten vakuutetaan tiedettävän vääjäämättömästi saapuvan tulevaisuuden luonne. Yksilön osaksi jää muuntua tuotantoprosessin osaksi. Vapaus onkin tuotemaailmassa yhä enemmän vain kuluttamisen ja suorittamisen pakkoa. (Anders 2002b, 261.) Tuotemaailman metafysiikka on jähmettynyt magmaksi; siitä käsin muodostuu se psykososiaalinen todellisuus, jossa yksilöiden subjektiveetti kasvaa ja muotoutuu.

Kilpailullisen tehokkuuden ajamana koneiden laskeutuneisuus kasvaa yhä eksponentiaalisesti kuin se todennäköisyys, että tuotemaailma tulee aiheuttamaan elämänlaajuisen katastrofin (ks. WWF 2016). Tämä tosiasia tulisi demonin huomioida kaiken kattavassa yhtälössään. Ja kuitenkin se ei ymmärtäisi oman tilansa mahdottomuutta; kaiken kattavan yhtälön tulisi sisältää kaiken kattava yhtälö, jonka edelleen tulisi sisältää kaiken kattava yhtälö, johon kuuluisi kaiken kattava yhtälö. Ja niin loputon rekursio on valmis.

Laplaceen demoni ei voi koskaan saada yhtälöön suljettua. Vastaavasti tuotemaailmassa on yhä vaikeampaa sulkea ulkopuolelle ekologiset ja psykososiaaliset ongelmat, joita talousontologisen opin toteuttaminen luo. Tuosta tilasta käytämme nimitystä ’kilpailuyhteiskunnan metafysiinen umpikuja’.

ANTIIKIN FILOSOFI PLATON EROTTI TOISISTAAN SIELUN JÄRJELLISEN SEKÄ HIMOITSEVAN JA KIIHKKEÄN OSAN.

KILPAILUYHTEISKUNNAN PSYKOSOSIAALINEN UMPIKUJA JA AGGRESSIIVINEN TAHTO

Tuotemaailmaa toteuttavassa kilpailuyhteiskunnassa ”Maamme kansainvälinen kilpailukyky vaatii sitä!” -lause on osa kilpailun oikeutusta ja retoriikkaa, jolla luodaan kuvaa globaalin talouseliitin ja kansan intressien yhdenmukaisuudesta (Rodrik 2016, 101). Kilpailuretoriikalla ihmisiä suostutellaan osaksi erityistä psykososiaalista toimintaa rajoittavaa järjestystä, jossa universaaliksi välttämättömyydeksi ymmärretty kilpailu on kuin pakottava luonnonlaki. Kilpailun eetoksessa luovuttaminen näyttää varhaiskristillisiin kuolemansynteihin verrattavalta paheelta, ja kilpailukyky ja kilpailunhalu keskeisiltä hyveiltä (Pulkki 2017).

”Älä koskaan luovuta” on kilpailuyhteiskunnan tunnuslause, joka tuo mukanaan kasvatuksellisia sivutuotteita. Sen omaksuminen elämänohjeeksi muuttaa ihmisen ajatuksia, tunteita ja motiiveja, joista muotoutuu tottumuksia ja luonteenpiirteitä. ”Älä koskaan luovuta” -tunnuslauseen omaksuminen siis kasvattaa.

Filosofi Bertrand Russell (1872–1970) huomauttaa, että kilpailua, taistelua ja voittamista painottava katsomus johtaa ”liialliseen tahdon viljelyyn aistien ja älyn kustannuksella”. Kilpailua painottavasta ihmisestä ”rauhallinen, hermoja virkistävä joutilaisuus alkaa tuntua ikävyyttävältä”. Parannuskeino on se, että tasapainoiseen elämänhanteeseen liitetään ”tervettä ja rauhallista elämän nautintoa”. (Russell 1952, 43–44.)

Russelin ajattelussa on ituja luovuttamisen etiikasta, jonka tarvetta ja merkitystä voidaan ymmärtää tarkastelemalla kilpailuyhteiskuntaan liittyvää aggressiivista tahtoa. Se ilmenee toimintana, jossa toisia ihmisiä pyritään haastamaan ja yllyttämään kilpailuihin,

kamppailuihin ja väittelyihin piittaamatta toiminnan aiheuttamista haitoista. Kilpailuun liittyvää pyrintöä nousta toisten yläpuolelle ja alistaa näitä tappioon voidaan pitää aggressiivisena (Pulkki 2017).

Kasvatuksen ja aikuiskasvatuksen maailmassa aggressiivinen tahto ilmenee esimerkiksi koulujen rankinglistoina: ”*naming, shaming, and blaming*”. Hienotunteinen kasvattaja varjelee ihmisten yksityisasiota, jotta minus voi kehittyä rauhassa (Virkkunen 1932, 384; Pulkki 2017, 176), mutta kilpailu asettaa ihmisten ja koulujen yksilölliset piirteet suorituskyyä ja tuotoksia arvottavan vertailun kohteeksi. Koulujärjestelmän ja siinä toimivien ihmisten on alistuttava laskelmiin koulujen tasosta. Samalla tulee hyväksyttäväksi ajatus kouluista koulutustuotteita tarjoavina palveluntuottajina tuotemaailmassa.

Russelin puhe tahdon ylikehittymisestä älyn ja aistien kustannuksella kuvaa aggressiivisen tahdon ongelmaa. Lannistumaton tahto on hyve, kun sitä käytetään eettisesti arvostettaviin tarkoituksiin ja kun sitä ohjaavat kypsä tunne-elämä ja järki. Mutta jo antiikin filosofi Platon erotti toisistaan sielun järjellisen sekä toisaalta himoitsevan ja kiihkeän osan. Hän painotti järjen kyyä tasapainottaa kiihkeyttä ja himoa, jotta hyveiden omaksuminen olisi helpompaa. Kehnoin ihmistyyppi Platonin mukaan on taistelunhaluinen ja kunnianhimoinen ihminen, jonka sielun järkiosa on vähemmän kehittynyt kuin sielun himoava ja kiihkeä osa. (Platon 1999, kirjat VII–VIII.)

Suunnitelmallinen toisen vahingoittaminen ei ole kilpailuissa kovin tavallista, mutta välinpitämättömyys toisen hyvinvointia kohtaan on. Adornon filosofiaa tutkinut Salla Anttonen (1999, 100) toteaa, että kovuuteen kasvaminen tarkoittaa samalla välinpitämättömyyden asenteen kehittymistä tuskien ja kärsimyksen tuottamista kohtaan. Kovuus ja ankaruus itseä kohtaan oikeuttavat muiden kohtelemisen samankaltaisesti (Adorno 2007). Kun kilpailussa toisia tuntevia olentoja kukistetaan ilman kiinnostusta näiden hyvinvoinnista, toimintaa voidaan pitää määritelmällisesti julmana. Julmuus tarkoittaa filosofi Timo Airaksisen (1999, 40) mukaan juuri välinpitämättömyyttä toisten kärsimyksestä,

VAIN VOITTAJAT VOIVAT SÄILYTTÄÄ ERITYISYYTENSÄ.

jolloin toimintaa jatketaan aiheutetusta kärsimyksestä huolimatta.

Aggressiivisuus ilmenee selvästi tilanteissa, joissa subjekti kokee olevansa uhattu ja peloissaan. Kilpailuissa ihminen haluaa kilpailtua resurssia, jota ilman jääminen koetaan kielteiseksi. Ihmisyksilö tai -ryhmä pelkää, koska ryhmän osaksi tunnustaminen on suorituksilla ehdollistettu. Yksilöt voivat säilyttää erityisyytensä vain, jos he kuuluvat voittajiin. Silloinkin heidän on jatkuvasti varmistettava asemansa, jolloin heidän on omaksuttava kilpailuideologinen asenne itseensä, toisiin ihmisiin ja luontoon. Yksilöllisyyden ja yksilön olemassaolon hyväksyminen ainutlaatuisena, erityisenä olemisena on mahdotonta pelkän kilpailuideologian piirissä (Horkheimer 1997, 127).

Kilpailuideologinen asenne muuttaa (kasvat-
taa) ihmisten itseymmärrystä vaikuttaen minuuden rakentumisen ehtoihin, kuten taisteluun ”tunnustuksesta” (ks. Honneth 1994). Kilpailussa yksilölle rakentuu aggressiivinen tahto, jonka perustella hän vaatii itselleen oikeuksia ja kavahtaa luovuttamista. Tuotemaailman talousontologiaa toteuttavassa kilpailuyhteiskunnassa arvokkuuden kokemus on ehdollistettu kilpailussa saavutettavalla tunnustuksella. Sitä saa lähinnä muita voittamalla, mutta voittajakin aavistaa, että ennen pitkää voiton ottaa joku toinen. Kilpailun logiikasta seuraa, että voittajia voi olla vain, jos enemmistö koostuu häviäjistä. Valtaosa kilpailijoista jää vaille minuuden rakentumisen kannalta tarpeellista tunnustusta.

Voittajien tunnustaminenkin perustuu mitattavaan suoritteeseen eikä esimerkiksi persoonan erityiseen arvokkuuteen, joka kuuluu kaikille persoonille. Kun erityislaatuista ei tunnusteta, esimerkiksi

ajattelu irrotetaan persoonasta mitattavaksi suoritteeksi. Varhaisen kriittisen teorian filosofien Horkheimerin ja Adornon mukaan ajattelu automatisoidaan, ja lopulta ihmisen ajattelu ajetaan kilpailemaan itse luomansa automatisoidun ajattelun eli koneälyn kanssa. Kilpailussa koneäly voittaa persoonasta lähtevän ajattelun. Samalla ajattelun merkitys tyipistyy kalkkyylien tehokkaaksi suorittamiseksi. (Horkheimer & Adorno 2008, 47.)

Psykososiaalisessa umpikujassa automatisoitunut ajattelu ei kykene tunnistamaan kuvittelu-
kyvyn merkitystä todellisuuden hahmottamisessa (Taylor 1995, 64). Tuotemaailmaa ilmentävä kilpailuyhteiskunta päättyy psykososiaaliseen umpikujaan, jossa tunnustuksesta on tehty keinotekoisesti niukkaa (ks. Pulkki 2017, 42–45). Psykososiaalisesta umpikujasta on vaikeaa päästä pelkästään luovan kuvittelun avulla, koska tällöin pidättäydytään tuotemaailman magnoituneessa perustassa. Radikaalin kuvittelun avulla voidaan sen sijaan esittää toisenlaista perustaa ihmisten olemiselle ja yhteiskunnan institutionalisoimiselle.

LUOVUTTAMISEN NEGATIIVINEN DIALEKTIikka

Adorno kavahti vallitsevalle järjestykselle vaihtoehtoisen eksaktin eettisen normiston tai arvoetiikan luomista, koska tuosta uudesta etiikasta täsmällisine normeineen muotoutuisi helposti uusi todellisuutta ja inhimillistä toimintaa alistava järjestys (Kotkavirta 1999).

Emme siten pyri kiteyttämään luovuttamisen etiikkaa uudeksi eettiseksi normistoksi, jonka pohjalta ihmisen toiminnan suunnan voisi määrätä. Sen sijaan esitämme luovuttamisen etiikan perustuvan myötätuntoon, vallitsevan järjestelmän kriittiseen tarkasteluun ja vaihtoehtoisen mutta järjellisen todellisuuskuvan hahmottamiseen. Tämän vuoksi pidämme tärkeänä Adornon *Negatiivinen dialektiikka* -teoksessa viitoittamaa polkua maailman hahmottamiseksi tavalla, joka ei pyri tyhjentävästi käsitteellistämään todellisuutta hallittaviksi identiteeteiksi.

Merkittävää on myös Andersin kehoitus käyttää rohkeasti mielikuvitusta sen ymmärtämiseksi,

IDENTITEETTI ON ITSENSÄ KÄSITTÄMISTÄ SUHTEESSA ELETTÄVÄÄN AIKAAN JA SOSIAALISEEN YMPÄRISTÖÖN.

että vallitseva yhteiskunta ei ole ainoa eikä välttämätön maailma. Kasvatusajattelun näkökulmasta havainto on olennainen, jotta kasvatuksessa vaadittava spontaniteetin kunnioittaminen olisi mahdollista (Benner 2001, 80).

Teknologinen tulevaisuus vaatii meidät lunastamaan paikkamme kilpailussa, jossa tahdon on seurattava aggressiivista ahneutta. Jos emme kilpaile toisia häviäjiksi, joudumme häviäjiksi. Yksilön tehtäväksi jää muokata itsensä ulkoisten vaatimusten mukaiseksi, jotta hän voisi säilyä. Horkheimer ja Adorno (2008, 51) toteavat:

”Hänen mittanaan on itsensäilytys, se, onnistuuko hän muokkaamaan itsensä sellaiseksi kuin hänen tehtävänsä ulkoiset ehdot ja sille asetettu malli edellyttävät.”

Horkheimerin, Adornon ja Andersin analyysissä tuotemaailma määrittää yksilösubjektin lähes täydellisesti. Adornon luomaan negatiiviseen dialektiikkaan nojaten on kuitenkin hätiköityä hylätä subjektia, vaikka se näyttää määrittyvän ulkoisesti. Ulkoisista tekijöistä käsin määrittyvää yksilöä Adorno nimittää konstituoiduksi subjektiksi. Adorno (1975, 10) kirjoittaa *Negatiivisen dialektiikan* esipuheessa käyttävänsä subjektin voimaa rikkoakseen konstituoidun subjektiviteetin petoksen. Tuo petos on yksilön erityisyyden hävittämistä yksilöllisyyden nimissä. Yksilön valinnan vapaus pelkistyy tuotemaailmassa tuotettujen identiteettien vahvistamisena kuluttamisakteina. Irralliseksi yksilöksi määritetyn subjektin petoksen rikkomiseksi on ylitettävä perinteiset filosofian ja kokemuseräisten tieteiden rajat.

Subjektin konstituution petos on asetettava kritiikin kohteeksi tuotemaailmasta itsestään käsin. Voidaan esimerkiksi osoittaa tuotemaailman ajautuvan metafysiseseen ja psykososiaaliseen umpikujaan, kuten edellä on esitetty. On ikään kuin pelattava peliä, jossa kortit asetetaan pöydälle paljastamatta pelin luonnetta (mt., 9.)

Filosofian todellinen intressi on tällöin käsitteetömmässä, yksittäisessä ja erityisessä. Tuotemaailma ei talousontologisen perustansa vuoksi kykene tunnistamaan erityisen ainutlaatuisuutta ja merkityksellisyyttä vailla hyödynnettävyyden ja tuotteistamisen näkökulmia. Konstituoidun subjektin petos on siten osoitettavissa radikaalin kuvittelukyvyyn avulla viittaamalla subjektissa sellaisen olemassaoloon, jota ei talousontologisen opin mukaan ole lainkaan olemassa. Subjektin ainutlaatuinen oleminen osana muiden ainutlaatuisten eliöiden ja olioiden välisten suhteiden kokonaisuutta tulee tällöin tunnistetuksi.

Lisäksi on vielä purettava identifioinnin prosessi. Identifikaatio on sekä käsitteelliseen totaliteettiin pyrkivää ajattelua että subjektin samaistamista subjektia määrittäviin tekijöihin. (Mt., 22, 24.) Identiteetin rakentumisessa subjekti liittää itsensä osaksi jotain kokonaisuutta ja omaksuu samalla tuon kokonaisuuden perusolettamukset. Kehityspsykologi Homburger Erikssonin mukaan identiteetti on itsensä käsittämistä suhteessa elettävään aikaan ja sosiaaliseen ympäristöön. Identiteetillään subjekti jäsentää ja jäsentyy osaksi todellisuutta, josta välittyy subjektille merkityksellisen ja merkityksettömän luokittelu. (Jerlang 1994, 57–58.)

Identifioinnin kriittisen tarkastelun avulla on mahdollista ymmärtää ja arvostaa ei-identtisen olemassaolo. Ei-identtisen olemassaolon tunnistaminen voi johtaa sellaisen toiminnan välttämiseen, joka identifioi subjektin tekojensa tulokseksi. Näin esimerkiksi kilpailusta kieltäytyminen on kilpailun subjektia määrittävän pyrkimyksen väistämistä. Subjekti kykenee osoittamaan olevansa ei-identtinen kilpailullisen toiminnan kanssa. Samalla subjektin luovuttava toiminta tuo esiin todellisuuden relationaalisuuden, jossa erityinen voi tulla tunnistetuksi omana itsenään.

PITÄÄ TUNNUSTAA IHMISYKSILÖN ERITYISYYS SEN SIJAAN, ETTÄ YKSILÖN PITÄÄ SOVITTA ITSENSÄ KILPAILUYHTEISKUNNAN MUOTTIIN.

Subjektin on kuitenkin vältettävä yksittäisen ja erityisen käsitteellistämistä totaliteetin, tuotemaailman, käsittein. Subjektin on ymmärrettävä käsitteellistämisen vangitseva taipumus. Tietynlaiseksi käsitteellistetty ja luokiteltu olio tulee tunnustetuksi vain luokkansa edustajana eikä ainutlaatuisena ja erityisenä oliona, joka on osa moninaista erilaisten olioiden verkostoa. Esimerkiksi opettaja käsitteellistää opiskelijansa osittain heidän suoritustensa kautta. Olisi kuitenkin väärä yleistys nähdä opiskelija vain suoritustensa edustajana. Käsitteellistäminen on ymmärrettävä ennemminkin taideteoksen kaltaiseksi. Taideteoksen kyky kääntää käsitteellistämisen suunta käsitteellistämättömään osoittaa ei-identtiseen. Käsitteellistämisen suunnan muutos on välttämätöntä konstitutiivisten tekijöiden ”totuuden” osoittamisessa epätotuudeksi. (Adorno 1975, 26–27.)

Adornon negatiivinen dialektiikka kehottaa meitä paljastamaan kokonaisuuden väkivaltaisuuden, koska kokonaisuus asettaa yksittäisen ja erityisen osaksi itseään sallimatta niiden ilmaista sitä, mikä niissä ei ole totaliteettia. Voittamisella tuotettu toiminnan merkityksellisyys ja sen tuottama identiteetti on kilpailuyhteiskunnan väkivallan logiikkaa, kun kilpailuyhteiskunta liittyy itseensä yksittäisen huomioimatta yksittäisen erityislaatuisuutta.

Kilpailuyhteiskunta on tarjoavinaan yksilöllisiä mahdollisuuksia pakottamalla todellisuudessa kaikki lähtöviivalle huomioimatta jokaisen yksilön ainutlaatuista erityisyyttä. Näin sen julistama yksilöllisyys paljastuu valheeksi. Todellisuudessa yksilöistä muokataan pelkkiä saman lajin edustajia. (Horkheimer & Adorno 2008, 61.) Sivistysajattelun näkökulmasta

pitäisi tunnustaa ihmisyksilön erityisyys sen sijaan, että yksilön pitäisi muokata itsestään kilpailuyhteiskunnan yksilömallin sarjatuote.

Negatiivisen dialektiikan hengessä luovuttamisen etiikka on erityisen olemassaolon tunnustamisessa vailla sen vangitsemista. Tällöin luovuttamisen etiikka kääntyykin merkitykselliseksi, koska se sallii subjektin ja elollisen olennon erityisyyden. Tuotemaailman magma korostaa yksilön merkitystä ja samalla kuitenkin arvioi kaikkia kilpailijoita yksilön erityisyyttä tunnustamattomilla kriteereillä. Silloin se tosiasiallisesti kieltää yksilöllisyyden pakottamalla subjektin aggressiiviseen voiton ja menestyksen tavoitteluun. Kuten symbioosissa, luovuttaminen tuo esiin erityisyyden rikkautta pursuavan todellisuuden, joka ei perustu hävittämiseen vaan ylläpitämiseen. Ja ylläpitäminen edellyttää luovuttamisen moninaisuutta.

Adornolle sivistys sisältää vapauden ja humanisuuden vaatimukset, joiden toteutuminen vaatii solidaarisuutta ja rakkautta (Anttonen 1999, 113). Yksilö, joka luovuttaa vailla kilpailuyhteiskunnan totaalisia käsitteitä, osoittaa kykenevänsä pelaamaan kilpailuasetelmalle vierasta peliä avoimin kortein. Kilpailuyhteiskunta ei pysty vailla oman perustansa radikaalia uudelleen arviointia selittämään luovuttamisen etiikan tunnustamaa erityistä, ja siten se alkaa näyttää kammottavalta ja huvittavalta. Tuotemaailman raja on metafysisestä ja psykososiaalisesta umpikujasta johtuen kyvyttömyydessä ymmärtää luovuttaminen harkittuna ja aktiivisena päätöksenä, jota motivoivat solidaarisuus ja rakkaus.

Voittoa kyltymättömästi janoavassa yhteiskunnassa tuotemaailma pyrkii kuitenkin saattamaan identifioivaan myllyynsä nekin, jotka harkiten luovuttavat. Joka tapauksessa identtisen ja ei-identtisen välissä on ei-identtinen, jonka tunnistaminen ja tunnustaminen on luovuttamisen alku. Esimerkiksi vapauden määrittelemine valinnaksi annetuista vaihtoehdoista pitää kuitenkin sisällään määritelmän ei-identtisyiden suhteessa kysymykseen; mitä vapaus on. Ei-identtisen tunnustaminen osoittaa vapauden mahdollisuuteen vailla pyrkimystä kaventaa vapauden merkitystä pelkiksi valinnoiksi.

IHMISEN TUOTANTOKYKY ON YLITTÄNYT HÄNEN KUVITTELU- JA TUNNEKYKYNsä.

SUUNTAUTUMINEN POIS TUOTEMAAILMASTA

Günther Andersin tuotemaailman analyysin mukaan ihmisen tuotantokyky on ylittänyt hänen kuvittelu- ja tunnekykynsä (Anders 2002a; Jokisaari 2004). Olemme yhä vähemmän tietoisia toimintamme sisällöstä tai työmme tuloksista. Ihmisen maailmallisuuden muuttuminen tuotemaailmaksi on muokannut olennaisen ja epäolennaisen luokat uusiksi. Siten alamme pitää ilmentymiä olennaisena ja olennaista ilmentyminä. Esimerkiksi yliopistot ansaitsevat rahoitusta, jos ne tuottavat markkinoitavia tuotteita koulutuspaketeista kulutustuotteisiin. Tieto on tuon toiminnan ilmentymää ja sinänsä epäolennaista tuotemaailmassa.

Sen sijaan, että keskitymme tuotemaailmaan Anders (2002a, 273) kehottaa meitä käyttämään ja laajentamaan kuvittelukykyä. Hänelle kuvittelukykyyn kasvattaminen on pedagoginen prosessi (Jokisaari 2017). Meidän tulee kyetä kuvittelemaan elämää tuotemaailman tälle puolen. Jos osoitamme tuotemaailman olennaisen luokittelut ongelmallisiksi, ei-identtisen ainutlaatuisuus ja erityisyys on mahdollista havaita ja tunnustaa. Identifikaatio tuotteisiin on tällöin mahdollista purkaa ja päästää irti niistä merkityssuhteista, joita tuoteidentifikaatio on synnyttänyt. Tällöin sivistys toteutuu emansipatorisesti, kun yksilö ymmärtää erityisyytensä toiseuden näkökulmasta. Samalla hän käsittää olemisensa relationaalisuuden suhteessa toisiin ihmisiin, eliöihin ja ekosysteemeihin.

Kun elämä tunnustetaan itsenäiseksi hyvän kategoriaksi, sen arvokkuuden kilpailullinen tuotteistaminen näyttäytyy irvokkaana. Näin voimme ymmärtää, miksi luovuttaminen on rationaalinen

toimintamalli. Rationaaliseen elämään kuuluvat keskittyminen olennaiseen, suhteellisuudentaju ja kohtuullisuus. Kun tuotemaailmassa epäolennainen työntyy olennaisen tilalle, sokaistumisyhteys on valaistava radikaalin kuvittelun avulla. Harkitun toiminnan mukaisesti luovuttaminen on olennainen osa hyvään elämään pyrkimystä.

Filosofi John Sallis (2000) määrittää kuvittelukyvyyn osaksi maailmallisuuttamme, osaksi sitä mitä voidaan kutsua elementaariseksi – maa, vesi, ilma. Identifioivan ajattelun seurauksena olemme ryhtyneet selittämään eliöyksilöiden olemassaoloa luonnonvoimilla ohittaen eliöiden erityisyyden. Tämä on johtanut luonnon identifioimiseen varastoksi, raaka-aineeksi ja ylimääräksi. Se, mikä on jäänyt tuon selityksen ulkopuolelle, on siirretty mystismin tai irrationaalisen hahattelun kohteeksi. Tuo ei-identtinen, esimerkiksi elollisuus, on kuitenkin olemassa ja sen olemassaolo on elementaarista ihmisenä olemisen rationaalisuudelle. Tässä mielessä rationaalinen toiminta ottaa huomioon paikan, ajan, elollisuuden, tunteet, vuorovaikutuksen ja ylipäätään sen, mitä kuuluu maailmallisuuteen. (Mt. 149–150.)

Luovuttamisen ajatuksen näkökulmasta kuvittelukyky on välittömästi läsnä, kun kohtaamme toisen elollisen olennon, sillä paradoksaalisesti meitä yhdistävät elollisena olemisen samuus ja eliöyksilöinä olemisen erityisyys. Luovuttamisen etiikan mukaan ihmisille on tärkeää käsitteellistää tuo kokemus ei-identtisen säilyttävänä. Luovuttaminen on tässä mielessä suuntautumista todellisuudessa, jossa erityisyyden rikkauden ymmärtäminen ja huomioiminen on olennaista toiminnan eettisyyden kannalta. Erityisyyden rikkauden avulla yksilö kykenee sivistysajattelun periaatteen mukaisesti ymmärtämään itsensä moninaisuuden ja erityisyyden osana muita.

POHDINTA

Adorno (1997, 7) kirjoittaa *Minima Moralia* -teoksessaan filosofiasta, joka pyrkii muodostamaan opin oikeasta elämästä. Nyt tuo elämä itsessään on romahtanut pakkokulutuksen piiriin, jossa objektiiviset voimat määrittävät yksilön elämän sisällön ja suunnan.

KÄYTÄNNÖLLINEN JÄRKEVYYS TARCOITTAÄ HYVEET HUOMIOIVAA POHDINTAA ERI VAIHTOEHTOJEN VÄLILLÄ.

Luovuttamisen etiikan näkökulmasta on perusteltua katsoa, mitä oikea elämä on joskus tarkoittanut. Ensinnäkin päämääräsuuntautuneisuus on ihmisen toiminnalle ominaista. Ihmisen toimintaa on mahdollon ymmärtää ilman että viitataan hänen käsityksiinsä tulevasta. Aristoteles perustaa päämääräsuuntautuneisuuteen *Nikomakhoksen etiikassa* esitetyn hyvän elämän mallinsa. Hyve-etiikaksi nimetyn opin mukaan ihmisen tulisi suuntautua kohti onnellista elämää, joka olisi parasta ihmisen elämää. Onnellisen elämän toteutuminen riippuu olennaisesti niistä hyveistä, joihin kasvamme. Lisäksi meillä täytyy olla kyky käytännölliseen harkintaan, *fronesikseen*.

Harkitsevassa toiminnassa teemme hyveiden suuntaamina ratkaisuja, joiden ymmärrämme vaikuttavan elämäntaaren muodostumisen laatuun. Käytännöllinen järkevyyt tarkoittaa hyveet huomioivaa pohdintaa eri vaihtoehtojen välillä. (Aristoteles 1140a–1141b.)

Ihmisen toiminta on aina suuntautunut johonkin. Lisäksi ihmisenä olemiseen kuuluu maailmallisuus, joka tarkoittaa aina jossakin mukana olemista (Heidegger 1993, 132). Yksilökin omassa yksilöllisyydessään on aina maailmallinen olento. Asiat, joihin suuntaudumme, täyttävät tietoisuutemme. Ja tietoisuutemme täytteet näyttävät, mihin elämämme suuntautuu. Tämän tietävät varsinkin markkinointiosastot. Suuntautumisemme määrittäy sen mukaan, mitä olemme oppineet pitämään olennaisena erotuksena epäolennaisesta. Koska tietoisuutemme ei voi suuntautua kaikkeen maailman moninaisuudessa, haluamme suuntautua olennaisen luokkaan kuuluviin kohteisiin.

Suuntautuneisuus tuo esiin luovuttamisen etiikkaan kuuluvan ajatuksen, jonka mukaan luovuttaminen on aina luovuttamista johonkin. Kun luovutan

jotain itsestäni, joku toinen tai muu saa jotain. Samalla tuo toinen on yhteydessä itseeni, eikä luovuttaminen tässä mielessä vaadi uhrimieltä tai sankarillisia omaa hyvinvointia estäviä tekoja.

Luovuttaminen toimintana tuo esiin olioiden olemuksellisen monimuotoisen ja -mutkaisen liittyneisyyden toisiinsa. Esimerkiksi metsänomistaja voi metsän taloudellisen hyödyn sijaan ymmärtää metsän merkityksen monien olioiden hyvinvoinnin ja elämän lähteenä. Verenluovuttaja ymmärtää olevansa elämän ylläpitäjä. Luovuttaminen voi olla tie muuttaa yhteiskuntien magma vastaamaan ekososiaalisesti kestäväy yhteiskunnan vaatimuksia. Yhteisöllinen yksilöllisyys on merkityksellistä, kun yksilölle hahmottuu toisiinsa liittyneiden olioiden todellisuus. Yhteisöllinen yksilöllisyys on läheisesti yhteydessä sosiaalisen vapauden ajatuksen kanssa. Sosiaalinen vapaus korostaa yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden merkitystä yksilöksi kehittymisen ja yksilön päämäärien toteutumisen kannalta (Honneth 2017, 52).

Luovuttamisen etiikassa erityisyyden yhteen kietoutunut olemassaolo nousee olennaisen luokkaan, jolloin ihmisyhteisöjen suuntautuminen muuttuu erityisyyden huomioivaksi.

Kasvatus- ja sivistysajattelun näkökulmasta luovuttamisen etiikka vaatii kuvittelukyvyyn ymmärtämistä ja radikaalin kuvittelukyvyyn käyttämistä. Se, miten maailman ja erilaisten olioiden olemisen hahmotetaan, vaikuttaa minuuden käsittämiseen suhteessa aikaan ja paikkaan. Ja edelleen se, miten hahmotamme itseme ympäristössä, on ratkaisevaa eettiselle toiminnalle. Tarinoiden, vertauskuvien ja symbolisen tajunnan kehittäminen on siten tärkeä osa kasvatuksellista toimintaa. (Levad 2011, 71.)

Luovuttamisen etiikan näkökulmasta olisikin hahmotettava vaihtoehtoisia narratiiveja, joissa radikaalia kuvittelukykyä käyttäen vallitsevan yhteiskunnan magmaa rikotaan ja sulatetaan uudelleen muokattavaksi. Tällöin luovuttamisen etiikan narratiiveissa tulisi ymmärrettäväksi esimerkiksi ekososiaalinen sivistyksen merkitys.

Aristoteelinen harkinta kehottaakin luovuttamaan, kun vaihtoehto olisi elämän kokonaisuuden kannalta huono toimintatapa. Selviä esimerkkejä ovat riippuvuudet ja maapallon kantokyvyyn ylittävä

LUOVUTTAMISEN ETIIKKAAN PERUSTUVA ELÄMÄNTAPA KEHOTTAÄ IHMISIÄ YMMÄRTÄMÄÄN KESKINÄISIÄ RIIPPUVUUKSIA.

kulutus. Harkittuun elämäntapaan ei kuulu osallistuminen sellaiseen yleistä ihailuakin aiheuttavaan kilpailutoimintaan, joka on elämälle haitallista. Tässä merkityksessä luovuttaminen on harkitsevan toiminnan hyveiden ja arvojen kunnioittamista. Hyve-etiikan näkökulmasta luovuttaminen edellyttää todellisuuden hahmottamista ja toimintaa identifioimatta todellisuutta saman toistoksi, jota voisi manipuloida halujensa mukaan. Luovuttamisen motivaatio vahvistuu toiminnan merkityksellisyyden kokemisessa, mikä lisää rohkeutta, päättäväisyyttä ja halua irtautua haitallisesta toiminnasta. Tuotemaailmaan sidottu välineellinen järki oikeuttaa itsensä alistamalla olemisen välinepäämäärä-totaliteettiin; luovuttamisen etiikka painottaa viisautta pysähtyä pohtimaan tuon mallin ja alistamisen mielekkyyttä.

Luonnostelemamme luovuttamisen etiikka on kilpailemiseen ja aggressiiviseen tahtoon nähden toisenlainen ajatus- ja toimintamalli, johon kuuluu olennaisesti kyky kuvitella olemista kilpailuyhteiskunnan ja tappiomielialan eli defaitismin tuolle puolen. Kilpailemiseen ja aggressiiviseen tahtoon liittyvä defaitismi lähtee alemmuuden ja ylemmyyden dialektiikasta sekä hierarkkisesta ajattelusta. Luovuttamisen etiikassa todellisuus on pikemminkin erilaisten luovutusuhteiden rihmastomainen verkosto. Siinä huomioidaan olioiden ja eliöiden moninaisuus ja erityisyys. Kilpailutotaliteetin sijaan luovuttamisen etiikan ydin onkin yhteissidonnaisuus, joka nähdään myös ekologisena monenlaisten eliöiden yhteistyönä, resurssien jakamisen mahdollisuutena ja välttämättömyytenä eriarvoistumista ja luonnon tuhoamista vastaan.

Defaitismi on luovuttamisen hyveiden näkökulmasta passiivista ja pienisieluista alistumista kilpailuun ja taistelun pakkoon. Luovuttamisen etiikkaa kuvaavat 'lahjoittavat hyveet', kuten anteliaisuus ja jalomielisyys, jotka tuovat esiin erityisyyden kauneuden vangitsemattomuudessaan. Jos kilpailutoiminnassa fokus on oman intressin toteutumisessa, luovuttamisen etiikka osoittaa erilaisten intressien mutualismiin. Maailmankuulun ympäristöaktivistin Vandana Shivan (2010, 13–16) sekä runoilija, kirjailija ja filosofi Wendell Berryn (1987, 54–75) ajattelussa korostuu, että ihminen ei organisoi talouttaan eli tarpeiden tyydytystä erillään muista elävistä olennoista vaan aina näiden kanssa. Luovuttamisen ja vastaanottamisen aineenvaihduntaprosessit kuuluvat "olemassaolon suureen järjestykseen" (mt.), josta ihmisenkin toimeentulo riippuu.

Luovuttamisen etiikkaan perustuva elämäntapa ei ole vallitsevan kilpailuyhteiskunnan politiikan edestä väistymistä. Se kehottaa ihmisiä ymmärtämään, että he ovat riippuvaisia toisistaan ja muiden elollisten olemassaolosta. Ilman luovuttamisen moninaisia prosesseja ei ihmisen elämää voisi olla. Tämä olisi käsitettävä myös politiikan normatiiviseksi ohjeeksi. (Taylor 1986, 103.) Ihmisen hyvinvointia ei voi olla olemassa ekokriisien ja sosiaalisen eriarvoisuuden maailmassa. Vastaavasti politiikka, joka lisää sosiaalista ja taloudellista eriarvoisuutta asettamalla yksilöt toisiaan vastaan, lisää pahoinvointia. Yhteiskunnallinen pahoinvointi vaikeuttaa keskinäisen riippuvuuden käsittämistä yhteiskunnan yhdeksi perustaksi, mikä asettaa lopulta yhteiskuntarauhan kyseenalaiseksi. Luovuttamisen etiikkaan perustuva politiikka ei ole yksittäisten ja toisilleen vastakkaisten etujen törmäyskenttä. Sen sijaan politiikka on käsitettävä yhteiskunnan sosiaalisesta ja ekologisesta perustasta käsin.

Kilpailun viitekehys kumpuaa politiikan filosofi Crawford Macphersonin (1961) ajatuksia seuraten omistamiseen identifioituvasta 'possessiivisesta individualismista', jonka edellytyksenä on ihmisen samaistuminen omistuksensa kohteisiin. Luovuttamisen etiikan kasvatuskäsitys on ekososiaalista sivistystä, jota ohjaavat rakkauden ja solidaarisuuden tunteet. Siten se liittyy moraalisen huomioimisen hyveisiin: hyväntahtoisuuteen, myötätuntoon, sympatiaan ja huolenpitoon (Taylor 1986, 212).

KASVATUKSESSA ON JOKAISELLA OLTAVA TILAA LUODA MERKITYKSIÄ OMASTA ERITYISYDESTÄÄN KÄSIN.

Kasvatuksessa on jokaisella oltava tilaa luoda merkityksiä omasta erityisyydestään käsin. Koska harkinta perustuu aina myös kuvittelukykyyn, on mahdollista nähdä tulevaisuus, joka voi olla radikaalilla tavalla toisin.

Luovuttamisen etiikka edellyttää hyvinvoinnin käsitteen laajentamista vastaamaan ekologista ja sosiaalista todellisuutta. Hyvinvointia ei voi olla ekologisen ja sosiaalisen katastrofin maailmassa, kuten ekososiaalisessa sivistysajattelussakin (Salonen & Bardy 2015) painotetaan.

Luovuttamisen etiikan harjoittaminen vaatii aktiivista osallistumista ja vaikuttamista yhteiskunnan magman muuttamiseksi. Luovuttamisen etiikkaa on toiminta, joka kyseenalaistaa näkemysten elämästä kilpailukenttänä ja pyrkii estämään

maailman jakamisen voittajiin ja alistettaviin. Sen harjoittaminen ja radikaaliin kuvittelukykyyn luottaminen yhä useamman ihmisen yhteisessä toiminnassa johtaa uudelleen sosiaalisten merkitysten verkoston luomiseen, mikä edelleen vaikuttaa tuotemaailman ontologiaan perustuvien yhteiskuntien muuttumiseen.

Ensimmäistä kertaa luovuttamisen etiikkaa pohjastavassa artikkelissa ei voida kuitenkaan tarkkaan osoittaa polkuja kohti maailmaa, jossa toivon tunteiden sävyttämät kaipaukset paremmasta maailmasta voisivat täyttyä. Kriittinen keskustelu ja toiminta lopulta ratkaisevat, mitä luovuttamisen etiikasta seuraa.

OLLI-JUKKA JOKISAARI
FT, psykologian ja filosofian
lehtori
Turun kaupungin opetustoimi

JANI PULKKI
KT, tutkija

LÄHTEET

- Aaltola, E. & Keto, S. (2017). *Empatia: myötäelämisen tiede*. Helsinki: Into kustannus.
- Adorno, T. (1975). *Negative Dialektik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Adorno, T. (1997). *Minima Moralia*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Adorno, T. (2001). *Zur Lehre von der Geschichte und von der Freiheit*. Nachgelassene Schriften Bd. 13 (Hrsg.) Rolf Tiedemann. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Adorno, T. (2007). Kasvatus Auschwitzin jälkeen. Teoksessa Koivisto, J. & Mäki, M. & Uusitupa, T. (toim.) *Mitä on valistus?* Tampere: Vastapaino, 222–240.
- Anders, G. (2002a). *Die Antiquiertheit des Menschen 1: Über die Seele im Zeitalter der zweiten industriellen revolution*. München: C. H. Beck.
- Anders, G. (2002b). *Die Antiquiertheit des Menschen 2: Über die Zerstörung des Lebens im Zeitalter der dritten industriellen revolution*. München: C. H. Beck.
- Anders, G. (2002c). Wir Eichmannsöhne. Offener Brief an Klaus Eichmann. München: C. H. Beck.
- Anttonen, S. (1999). Kasvatus, sivistys ja yhteiskunta: Kriittisen teorian sivistysdiskursseja. Teoksessa Moisio, O.-P. (toim.) *Kritiikin lupaus: Näkökulmia Frankfurtin koulun kriittiseen teoriaan*. Söphi: Jyväskylä. 95–125.

- Aristoteles (1989). *Nikomakhoksen etiikka*. Suom. Simo Knuutila. Gaudeamus: Helsinki.
- Benner, D. (2001). *Allgemeine Pädagogik. Eine systematisch-problem-geschichtliche Einführung in die Grundstruktur pädagogischen Denkens und Handelns*. Weinheim / München: Juventa.
- Berry, W. (1987). *Home economics. Fourteen Essays by Wendell Berry*. San Fransisco: North Point Press.
- Bunge, M. (2007). Philosophical Inputs and Outputs of Technology. Teoksessa Scharff, R. C. & Dusek, V. (toim.) *Philosophy of Technology: The technological Condition: An Anthology*. Blackwell Publishing, 172–181.
- Castoriadis, C. (1997). *World in Fragments: Writings on Politics, Society, Psychoanalysis, and the Imagination*. Käänt. ja toim. Curtis, D. A. California: Stanford University Press.
- Envall, M. (2010). *Polkupyörällä ajamisen taito ja muita esseitä*. Helsinki: WSOY.
- Gadamer, H.-G. (1990). *Hermeneutik I: Wahrheit und Methode. Gesammelte Werke I*. Tübingen: Mohr-Siebeck.
- Heidegger, M. (1993). *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemayer Verlag.
- Honneth, A. (2017). *Die Idee des Sozialismus*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. (2008). *Valistuksen dialektiikka: Filosofisia sirpaleita*. Suom. Veikko Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- Jerlang, E. (1994). *Erik Homburg Erikssons psykoanalytiska teori*. Jerlang E. (red.) Utvecklingspsykologiska teorier. Liber Utbilding. Scandinavian University Books. Berlings, Arlöv.
- Jokisaari, O.-J. (2004). Elinkäinen oppiminen – häpeä ja menetetty vapaus. *Aikuiskasvatus* 24 (1), 4–16.
- Jokisaari, O.-J. (2017). *Kasvatus tuotemaailmassa – Günther Anders kasvatusfilosofia*. Acta Universitatis Tamperensis 2268. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0403-4>. Tampere: Tampere University Press.
- Kotkavirta, J. (1999). Omantunnon huono omatunto: Adorno, etiikka ja negatiivinen moraalifilosofia. Teoksessa Moisio, O.-P. (toim.) *Kriitikin lupaus: Näkökulmia Frankfurtin koulun kriittiseen teoriaan*. Sophi: Jyväskylä, 157–176.
- Laplace, P. S. (1902). *A Philosophical Essay on Probabilities*. Käänt. Truscott F.W. & Emory F.L. New York: John Wiley & Sons. <https://archive.org/details/philosophicaless00lapiala> (9.5.2017).
- Levad, A. (2011). Criminal Justice: Recent Scholarship: Restorative Justice : Theories and Practices of Moral Imagination (1). El Paso, US: LFB Scholarly Publishing LLC. ProQuest ebrary.
- LVM (2016). *Robotiikan taustaselvityksiä*. Liikenne- ja viestintäministeriö. 2/2016.
- McLaughlin, A. (1993). *Regarding Nature: Industrialism and Deep Ecology*. Albany: SUNY.
- Macpherson, C. B. (1961). *The political theory of possessive individualism. Hobbes to Locke*. Oxford University Press.
- Nancy, J.-L. (2007). *The Creation of the World, or, Globalization*. Käänt. Raffoul, F. & Pettigrew, D. Albany: SUNY.
- Ojakangas, M. (1997). *Lapsuus ja auktoriteetti*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Platon (1999). *Valtio*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava.
- Pulkki, J. (2017). *Kilpailun kasvatuksellisista ongelmista. Hyveitä 2000-luvulle*. Acta Universitatis Tamperensis 2332. Tampere: Tampere University Press.
- Russell, B. (1952). *Onnen valloittaminen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Sallis, J. (2000). *Force of Imagination: The Sense of the Elemental*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Salonen, A. & Bardy, M. (2015). Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus* 35 (1).
- Salonen, A. (2018). Ekososiaalinen sivistys – mitä se on? <https://artosalonen.com/ekososiaalinen-sivistys-mitaise-on/> (9.8.2018), 4–15.
- Shiva, W. (2010). *Earth democracy. Justice, sustainability, and peace*. New Delhi: Natraj Publishers, Dehradun.
- Skillings, D. (2017). *Life is not easily bounded*. aeon.co. <https://aeon.co/essays/what-constitutes-an-individual-organism-in-biology> (3.1.2018).
- Taylor, C. (1995). *Philosophical Arguments*. Cambridge / London: Harvard University Press.
- Taylor, P. W. (1989). *Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics*. Princeton: Princeton University Press.
- Virkkunen, P. (1932). (toim.) *Kasvatus. Aakkosellinen tietokirja kotia, koulua ja yhteiskuntaa varten. Ensimmäinen osa*. Helsinki: Otava.
- von Wright, G. H. (1999). *Tieto ja ymmärrys*. Helsinki: Otava.
- Värri, V.-M. (2014). Halun kultivointi ekologisen sivistyksen mahdollisuutena. Teoksessa Saari, A & Jokisaari, O.-J. & Värri, V. M. *Ajan kasvatus: Kasvatusfilosofia aikalaiskriittikinä*. Tampere: Tampere University Press, 87–122.
- WWF (2016). Living Planet Report 2016. Risk and resilience in a new era. http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/lpr_2016 (3.1.2018).

Aikuiskasvatus tarttuu akateemiseen yrittäjyyteen

TARJOA TEKSTIÄ TEEMANUMEROON

Korkeakouluja johdetaan kuten yrityksiä. Leikkaukset ja kehittämispaineet muokkaavat perustavasti tieteen ja korkeakoulutuksen asemaa ja autonomiaa. Tutkija-opettajan työpanosta mitataan julkaisujen määrällä ja onnistuneilla rahoitushauilla. Opiskelijoitakin kasvatetaan tuleviksi yrittäjiksi.

Aikuiskasvatus-tiedelehti kokoaa seuraavan teemanumeronsa akateemisesta yrittäjyydestä. Kuvaamme muotoja, mahdollisuuksia ja ongelmia.

Vielä ehdit mukaan teemaan näkökulmalla, puheenvuorolla tai kirja-arviolla. Tekstit julkaistaan *Aikuiskasvatuksen* numerossa 2/2019 alkukesästä 2019.

Tiedelehden katsannossa akateeminen yrittäjyys on korkeakoulujen, tutkija-opettajien ja opiskelijoiden yrittäjämäistä toimintaa. Se voi olla korkeakoulujen toimintaa ja johtamista yleensä, osaamisen kaupallistamista tai yrittäjyyskasvatusta ja -koulutusta.

Kutsumme teemaan mukaan tekstejä, joissa käsitellään ilmiötä monipuolisesti ja kriittisesti. Voit käsitellä yrittäjyyteen kytkeytyviä käsityksiä ja käytäntöjä suomalaisissa korkeakouluissa tai kentän eri toimijoiden kokemuksia ja asemoitumista akateemiseen yrittäjyyteen.

Toimi näin:

- Lue kirjoittajaohjeet verkossa: www.aikuiskasvatus.fi
> Ohjeita kirjoittajalle.
- Lähetä tekstisi toimitukseen viimeistään 29. marraskuuta: terhi.kouvo@kvs.fi.

Reflektoinnin välttämistä ja vertaistukea

Tarinoiden tehtävät palo- ja pelastusalan lähijohtajien ryhmäohjauksessa

Työnohjauksella tuetaan työntekijöiden kykyä pohtia kriittisesti eli reflektoida omaa työtään ja työyhteisön yhteisöllistä oppimista. Jotta ohjauksessa onnistutaan, on ymmärrettävä, miten nämä kaksi tavoitetta toteutuvat vuorovaikutuksessa. Palo- ja pelastusalan työnohjauksellisissa ryhmissä selvisi, että rakentaessaan yhteisöllisyyttä lähijohtajat saattoivat samalla väistää oman työnsä reflektointia.

 MUUTTUVA TYÖ HAASTAA organisaatioita sekä henkilöstön osaamisen että työkyvyn näkökulmasta. Työkyvyllä tarkoitetaan työntekijän voimavaroja suhteessa työn vaatimukseen (Ilmarinen & Bonsdorff 2016). Osaaminen ja työkyky kietoutuvat toisiinsa prosessissa, jossa osaamisen, autonomian ja yhteenkuulumisen vahvistuvat kokemukset mahdollistavat parhaimmillaan syvenevää osaamista sekä jaksamista perustehtävän äärellä. Sama vaativa

perustehtävä voi yhtäältä mahdollistaa tällaisen ”hyvän kehän” muodostumisen tai toisaalta suistaa kuorittumiseen ja tarkastelukentän kapeutumiseen. Avaimena hyvään kehään vaikuttaisi olevan se, että työntekijä lähestyy haastavaa tilannetta reflektiivisellä eli kriittisesti pohtivalla, ja kokonaisvaltaisesti tilannetta jäsentävällä työskentelyotteella. (Soini, Pyhältö & Pietarinen 2010; ks. myös Hakanen, Schaufeli & Ahola 2008.)

Työkyvyn ongelmien ennaltaehkäisyssä nimenomaan oppiva ja avoimesti keskusteleva työkulttuuri on tarpeen. 'Työkulttuurilla' viitataan siihen, mitä asioita työyhteisössä otetaan puheeksi ja mitä ei, miten hahmotetaan osaava ammattilainen, mitkä asiat nähdään pysyvinä ja mitkä muuttuvina. On tärkeää ymmärtää, mikä tukee tai estää vaativissa työtehtävissä tapahtuvaa reflektiota ja oppivan työkulttuurin muodostumista.

Palo- ja pelastusala on yksi niitä aloja, joilla perustehtävät sisältävät runsaasti fyysisesti ja psyykkisesti vaativia tilanteita. Osaltaan vaativuutta tuottaa työnkuvan laajuus. (Ks. Punakallio & Lusa 2011.) Palokuntien henkilöstö toimii niin sanottuina monitaito-pelastajina pelastuslaitosten paloasemilla. Heillä on valmiudet toimia kaiken tyyppisissä onnettomuustilanteissa sekä sairaankuljetuksen ja lääkinnällisen pelastustoimen tehtävissä. Tehtävien moninaisuuden vuoksi lähijohtajia voi olla useita, esimerkiksi ensihoidon ja vuoron vastuuhenkilöt. Pelastuslaitosten organisaatiomallina käytetään tyyppillisesti linjaorganisaatiota, jossa tehtävien jako on tarkoin määritelty ja käskyvalta on hierarkkinen. Pelastuslaitokset toimivat sisäministeriön pelastusosaston alaisuudessa ja aluehallintovirastojen valvonnassa (ks. Pelastuslaki 2011).

Pelastuslaitoksen operatiivisen ja hallinnollisen toiminnan johtajana toimii pelastusjohtaja, jonka alaisuudessa työskentelevät palopäälliköt, palomestarit ja vasta tämän jälkeen palo esimiehet eli lähijohtajat. Vaikka varhainen puuttuminen työkykyongelmiin on koko linjaorganisaation läpäisevä rakenne, juuri lähijohtajat ovat avainasemassa työntekijöiden työkykyongelmien puheeksi ottamisessa ja ennaltaehkäisyssä (Valtiokonttori 2007).

Fyysisen työkyvyn seuranta on rakentunut palo- ja pelastusalalla ohjeistetuksi, rutinoituneeksi osaksi työn arkea, mutta psyykkisen työkyvyn ongelmien ennaltaehkäisy ja puheeksi ottaminen koetaan vaikeaksi (ks. Sisäministeriö 2015).

Alan työkulttuurissa siirtyillään kahden erilaisen diskurssin välillä (Mankkinen 2011). Niin kutsutussa elämäntapadiskurssissa hahmotetaan pelastustyötä kokonaisvaltaisena palomiehen elämäntapana. Työssä vuorottelevat operatiivinen, hierarkkisesti johdettu pelastustyö sekä asemapalvelu, joka jäsentyy arkisena, kokonaisvaltaisena yhdessäolona. Oman työvuoron

kanssa eletään yhteisöllisesti pelastustehtävien lisäksi lepo- ja liikuntahetket. Työn ei juuri odoteta muuttuvan, ja sitä hahmotetaan hierarkkisten suhteiden läpi, maskuliinisen palomiesidentiteetin näkökulmasta. Työdiskurssissa pelastamistyötä sen sijaan katsotaan muuttuvan työn, jatkuvasti muovautuvien työnkuvien ja tästä nousevien oppimistarpeiden näkökulmasta. (Mankkinen 2011.) Erityisesti elämäntapadiskurssi voi hankaloittaa työyhteisön yhteistä oppimista ja avointa työn reflektointia.

Pyrkimyksestä tukea työyhteisön yhteistä oppimista ja työn reflektointia palo- ja pelastusalalla kumpusi Työterveyslaitoksen toteuttama Kroppa ja nuppi kuntoon – fyysisesti ja psykososiaalisesti raskasta työtä tekevien työkyvyn ja terveyden edistäminen työpaikoilla -hanke, 2015–2018 (Kroppa ja nuppi). Sen yksi lähtökohta oli kehitellä yhdessä työyhteisöjen kanssa keinoja työkyvyn edistämiseen.

Kuten pelastajien työnohjausinterventioita kehittelee Marja Kokkonen ja Mikko Pirttimäki kuvaavat (2016), alan työkyvyn tutkimus on vasta 2010-luvun taitteessa tunnistanut tarpeen keskittyä psyykkisen hyvinvoinnin, vuorovaikutuksen ja johtamisen kysymyksiin. Lähijohtajien asema henkilöstön työkyvyn ylläpidossa näyttäytyi keskeisenä sekä suoran vaikuttamisen että työkykyä vaalivan toimintakulttuurin rakentamisen kautta. Hankkeessa huomattiin, että lähijohtajat tarvitsevat tukea sekä työkykyä koskevien asioiden käsittelyssä että työvuoron toimintakulttuuriin vaikuttamisessa.

Aiemman rohkaisevan tutkimusnäytön (Kokkonen & Pirttimäki 2016; Roth 2017; Sirola-Karvinen & Hyrkäs 2008) ja Kroppa ja nuppi -hankkeen tutkijoiden positiivisten projektikokemusten (Salmi ym. 2017) pohjalta hankkeessa päädyttiin hyödyntämään ohjausta. 'Ohjauksella' tarkoitamme tässä yhteistä prosessia, jossa lähijohtajien toimijuutta vahvistamalla tuetaan sekä heidän työyhteisöjensä ammatillista kasvua että heidän omaa ammatillista kehitystään (Vehviläinen 2014a).

Kroppa ja nuppi -hankkeen tutkijat näkivät ryhmäohjauksen mahdollistavan lukuisia hankkeen tavoitteiden kannalta olennaisia työskentelytapoja. Se mahdollisti joustavan etenemisen hankkeen yhteiskäytellessä työyhteisöissä, tarjosi areenan työntekijöille

RYHMÄOHJAUKSESSA VOIDAAN ARVIOIDA OMAA TOIMINTAA KRIITTISESTI.

ja lähijohtajille tärkeiden asioiden kokemukselliseen käsittelyyn ja tuen antamisen vertaisryhmässä (Alhonen ym. 2011; Vehviläinen 2014a). Lisäksi ryhmäohjauksessa voidaan reflektoida omaa toimintaa kriittisesti (Logren, Ruusuvuori & Laitinen 2017) ja tukea siirtymistä niin sanotulle lähikehityksen vyöhykkeelle, eli auttaa ihmisiä oppimaan tuetusti ryhmässä asioita, joita he eivät yksin pystyisi toteuttamaan (Vygotsky 1978). Siten ohjaus välittää yksilöiden oppimista ja yhteisössä tavoiteltavaa kollektiivista oppimista (mm. Bassot 2012; Eteläpelto ym. 2013; Kerosuo 2014).

Koska ohjaus on keskustelun varaan rakentuva, tilannekohtaista väljyyttä sisältävä toimintatapa, sen onnistuminen on erityisen riippuvaista siitä, kuinka hyvin vuorovaikutus toteuttaa toiminnan päämääriä. Siksi hankkeessa myös arvioitiin ohjauksellisten toimintatapojen onnistumista tarkastelemalla tallennettua ohjausvuorovaikutusta.

Ohjauksen vaikuttavuudesta tiedetään edelleen suhteellisen vähän, etenkin toteutuvan vuorovaikutuksen näkökulmasta tarkasteltuna. Institutionaalinen vuorovaikutus ei aina toimi kuten ammatilliset ihanteet olettavat, ja vuorovaikutuksen ratkaisevat ”saranakohdat” voivat olla heikosti ammattilaistenkaan tiedostamia.

Saranakohtien tunnistamiseen tarvitaan tarkkaa autenttisen vuorovaikutuksen analyysia. Tarkastelemme Kroppa ja nuppi -hankkeen videonauhottuja ohjaustilanteita analysoiden vuorovaikutuskäytäntöjä, jotka vaikuttavat siihen, toteutuvatko ohjauksen tavoitteet. Nojaamme keskustelunanalyysiin, joka teoretisoi vuorovaikutusta omalakisena järjestyksensä (esim. Heritage 2011; Heritage & Clayman 2010). Siten vuorovaikutusta on mahdollista analysoida empiirisesti, ensin sen oman järjestyksen ehdoilla ja vasta sitten suhteuttaen ammatillisiin vuorovaikutusta koskeviin ihanteisiin (Peräkylä & Vehviläinen 2003; Antaki 2011).

Ohjauksikäytäntöjä leimaa tasapainoilu yhtäältä tuen, yhteisymmärryksen ja kokemuksen validoinnin sekä toisaalta ajattelun haastamisen ja uusien näkemysten välissä (Vehviläinen 2001). Tasapainoilu on ohjauksen arkea, mutta se sisältää myös epäonnistumisen riskin. Pysähdymme ohjauksikäytäntöjen tasapainoilun teeman ääreen ja analysoimme ryhmäohjaustapaamisista erityisesti tilanteita, joissa osallistujat kertovat esimerkkitarinoita alaistensa toiminnasta ja omasta johtamistyöstään suhteessa alaisiin.

Käsittelemme ryhmäohjauksen osallistujien tarinoita potentiaalisina ohjauksen saranakohtina, koska monet ohjausnäkemykset ovat korostaneet tarinoiden merkitystä ryhmäohjauksessa (mm. Peavy 2000; White 2008) ja koska aineiston toimijat toivat usein kokemuksensa esille tarinoiden muodossa ja vastasivat toistensa tarinoihin omilla tarinoillaan.

Aiempi vuorovaikutustutkimus ryhmätilanteista on myös osoittanut, että tarinat ovat keskeinen väline kokemusten jakamiseen (Arminen 2004; Halonen 1999). Niitä käsittelemällä voidaan päästä myös oppimista mahdollistavaan reflektioon (Alhonen ym. 2011; Beddoe & Davys 2016; Carroll 2010). Samalla tarinat voivat jäädä kierrättämään lukkoon lyötyjä tulkintoja ja niihin kytkeytyviä tunteita (Vehviläinen 2014b).

Aiemmassa kirjallisuudessa on käsitelty ryhmässä kerrottujen kokemuksellisten tarinoiden yleisiä mahdollisuuksia ryhmäohjauksessa. Artikkelissamme analysoimme aineistolähtöisesti seuraavia tutkimuskysymyksiä:

1. Millaisia kulttuurisia oletuksia tarinat tuottavat lähijohtajista ja heidän alaisistaan sekä työkyvyn tukemisesta?
2. Millaisia tehtäviä kerrotuilla esimerkkitarinoilla ja niiden vastaanottamisella on ohjausvuorovaikutustilanteessa?

Tutkimuskysymyksiä analysoimalla näytämme, miten tarinoiden ohjaukselliset mahdollisuudet aineistossa toteutuivat. Analyysin pohjalta kuvaamme, miten osallistujien kertomat tarinat voivat sekä mahdollistaa että estää yhtäältä tukea ja yhteisyyttä, toisaalta kriittistä oman toiminnan reflektiota ja uuden oppimisen mahdollisuutta. Tulosten pohjalta pohdimme, kuinka

lähijohtajien ryhmäohjaus toimittaa ohjauksen kaksostehtävää: tuen ja reflektioiden luomista.

AINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimusaineisto koostuu videoiduista ryhmäohjausistunnoista, jotka suunnattiin palo- ja pelustusalan lähijohtajille. Lähijohtajat rekrytoituivat ryhmiin vapaaehtoisesti. Ohjaus toteutettiin kahdessa ryhmässä. Ryhmien kokoonpanot vaihtelivat hieman, koska kaikkia osallistujia oli vaikea saada koolle yhtä aikaa. Toisen ryhmän ohjaus oli strukturoitua, toisen strukturoimatonta ryhmäohjausta. Kummasakin oli kuitenkin mahdollista verrattain vapaasti kertoa omista kokemuksista ja reagoida toisten kertomiin asioihin sekä neuvotella työskentelytavoista. Kummassakin ryhmässä käytettiin niin sanottua *case*-työskentelyä eli käsiteltiin osallistujien keskusteluun nostamia tapauksia (vrt. Alhanen ym. 2011; 101–103). Toisessa ryhmässä käytettiin lisäksi ohjaajan esittelemiä koulutuksellisia tarjoumia, kuten työkyvyn tukemiseen liittyviä materiaaleja.

Ohjausistuntoja videoitiin seitsemän; ensimmäiseltä ryhmältä (ryhmä 1) nauhoituksia kertyi kaksi ja toiselta (ryhmä 2) viisi. Ryhmän 1 videointeja on vähemmän, koska sen ensimmäistä kokoontumista ei voitu tallentaa, ja ryhmätyöskentelylle oli vaikea ylipäänsä löytää aikoja vuorojärjestelyjen vuoksi. Kunkin nauhoitettu tapaaminen kesti noin kaksi tuntia, ja yhteensä aineistoa kertyi noin 12 tuntia. Kunkin tapaamiseen osallistui neljästä kuuteen palo- ja pelustuslalla toimivaa lähijohtajaa tai muissa vastaavissa tehtävissä työskentelevää henkilöä. Tapaamiset ohjasi koulutettu työnohjaaja, ja paikalla oli yksi tai kaksi tutkijaa tekemässä muistiinpanoja. Ryhmä 1 tapasi molemmilla kerroilla kasvotusten. Ryhmän 2 ensimmäinen tapaaminen järjestettiin kasvokkain ja kolme seuraavaa videovälitteisesti; viimeisessä tapaamisessa osa osallistujista tapasi kasvokkain ja osa oli mukana videovälitteisesti. Videovälitteistä ohjausta suositettiin, koska ryhmään osallistuneiden lähijohtajien toimipisteiden väliset matkat olivat pitkät.

Ryhmien osallistujat ja vetäjät suostuivat istuntojen videoimiseen ja videoiden tutkimuskäyttöön. Analyysiluvussa esitettävistä aineistokatkelmista on

muutettu osallistujien nimet ja muut tunnistamisen mahdollistavat tiedot. Katkelmissa käytettävät litteointimerkit selitetään **liitteessä 1**.

Keräsimme aineistosta kaikki sellaiset katkelmat, joissa osallistujat kertovat tarinoita alaiensa toiminnasta ja omasta johtamistyöstään suhteessa alaisiin. Määrittelimme esimerkkitarinoiksi kuvaukset, joissa tapahtui jotakin lähijohtajan ja alaisen välillä. Rajasimme pois tarinat, joissa kertoja selvästi ilmaisi, ettei ollut tapahtumissa itse osallisena tai tarinan fokuksena oli johtamistyö suhteessa organisaatiotason toimintakäytäntöihin. Rajaustemme mukaisia tarinankerrontatilanteita löytyi aineistosta 47.

Analysoimme katkelmia sekä jäsenkategorisoinnin analyysin että keskusteluanalyysin välineillä. Jäsenkategorisoinnin analyysin avulla erittelimme tarinoiden tuottamia oletuksia: millaisia kategorioita ryhmäläiset käyttävät kuvatessaan johtajia ja alaisia ja millaisia ominaisuuksia näihin kategorioihin tarinoissa liitetään (Schegloff 2007; Stokoe 2012).

Keskusteluanalyysin avulla jäsensimme katkelmia vuorovaikutustilanteina. Keskusteluanalyysin ideana on tarkastella, miten vuorovaikutustilanne, kuten ohjaustilanne, konkreettisine tekoine ja ilmauksina toteutuu osallistujien yhteistoimintana. Jokaista puheenvuoroa tarkastellaan analysoiden, mitä vuorovaikutuksellista työtä kyseinen vuoro – kuten tarina, tarinan jatko, vastaaminen tarinaan tietyllä tavalla ja niin edelleen – tekee tietyssä kohdassa keskustelua. (Heritage 2011; Heritage & Clayman 2010.) Analyysissämme kiinnitimme huomiota siihen, mitä kunkin vuoron kantama toiminta kertoo osallistujien tavasta jäsentää ohjaustapaamisen vuorovaikutusta.

ANALYYSI

Lähijohtajat kuvasivat tarinoissaan useimmiten alaisen käyttäytymistä peilaten sitä heidän asenteisiinsa, motivaatioonsa, elämäntilanteisiinsa ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiinsa. Tällaisia tapauksia oli 27 kaikkiaan 47 tarinan kokoelmassa. Analysoimme muita tarinoita tarkemmin näitä tarinoita niiden runsaslukuisuuden vuoksi mutta myös, koska ne näyttäytyivät erityisen merkityksellisinä työnohjaussellisten ryhmien työskentelyn kannalta. Kun tavoite

on reflektoida omaa johtamistyötä, on keskeistä, milaista kuvaa rakennetaan alaisen käyttäytymisestä ja lähijohtajan toimijuudesta suhteessa siihen.

JOHTAMISKÄYTÄNTÖJEN REFLEKTOINNIN VÄISTÄMINEN

Lähijohtajien tarinoissa kuvattiin usein alaisten käyttäytymistä ja motivaatiota sellaisina, joihin johtaja ei omalla toiminnallaan voinut vaikuttaa. Näin tarinat siirsivät vastuuta ongelmallisista tilanteista johtajilta alaisille. Koska tarinat tuottivat oletusta siitä, että lä-

hijohtajien toimintatapojen kehittäminen ei auta, jos ongelmien perimmäinen syy on alaisten käytös, ne samalla hienovaraisesti väistivät ohjauksen reflektioon suuntaavaa työskentelytapaa.

Esimerkki 1 havainnollistaa tarinoita, joissa vastuuta siirrettiin johtajalta alaiselle ja sitä kautta väistettiin johtamiskäytäntöjen reflektointia. Se on ryhmän 2 ensimmäisestä tapaamisesta, ja ennen sen alkua ohjaaja (O) on kutsunut osallistujia reflektimaan ajatuksiaan ryhmän tavoitteista. Ensimmäisillä riveillä yksi ryhmäläinen, Kari (K), kyseenalaistaa ryhmän hyödyllisyyden.

Esimerkki 1 Vastuun siirtäminen alaiselle (Ryhmä 2; kerta 1)

- 01 K: Tota oletko sä ((Ohjaaja)) oot kuitenkin tota (0.5) psykologiaa lukenu jonkun verran ni
02 (.) sä oot oikeesti sitä: mieltä että m- mä oon vähä niinku kriittinen sen suhteen että
03 vaikka heh vaikka(h) me istuttais(h) vuosi täällä (0.2) meil on se (0.5) palomies
04 nimeltä (0.3) Töttöröö siellä ni (.) ↑ei se muutu yhtään mihinkään siitä (0.5) vaikka
05 täällä istuttais vuosi.
06 (3.5)
07 O: Mihin sen pitäis muuttua.
08 K: Se että jos sillä on se jo- vaikka työmotivaatio ja asenne hukassa.
09 (0.3)
10 O: M[m.
11 K: [Ni ei se se ei hirveesti niinku (.) esimieskoulutuksella mun mielestäni (2.0) ei
12 [päässä (.) päässä niinku hirveen pitkälle siinä.
13 A: [Minusta tämä o-
14 A: Otsikkonaha onki vertaism- ää mentorointiryhmä
((poistettu 31 riviä keskustelua ryhmän tarkoituksesta ja eroista paloalan ja ensihoidon kesken))
46 E: niitä ongelmia jotka ei välttämättä (0.6) siihe ei enää psykologia [riitä.
47 K: [Niinpä
48 mä sa- (.) mä sanoin sille palomiehelle että (.) vaikka mä oisin vuojen tuolla
49 [[paikassa]] kaupungin esimieskoulutukses sinä et muutu mihinkää. @Kari sie oot iha
50 oikeassa.@ (0.2) Jos sillä o ne huonot päivät jatkuvasti (0.2) ja vielä huonompi päivä
51 jos kotona on menny (.) aamulla tappelu lapsen kanssa sit se o vielä huonompi että
52 käyään töissä vaan ku on pakko.
((poistettu 16 riviä keskustelua eroista paloalan ja ensihoidon työkalutuurien kesken))
69 O: Nii ja e- et jos aattelee sitä (.) oliko se nyt se sun sun alaises Töttöröö nimeltäs (.) vai
70 mikä se nyt oli ni ni (1.5) esimieshän on siinä hankalassa raossa että et vaikka se
71 ongelma ei ratkeekaan ni sä et voi lakata yrittämästä.

LÄHIJOHTAJAT VÄISTIVÄT JOHTAMISKÄYTÄNTÖJEN REFLEKTOINTIA KUVAAMALLA OMAA JOHTAMISTYÖTÄÄN ONNISTUNEEKSI.

Kari kyseenalaistaa ryhmän hyödyllisyyden viittaamalla alaisensa, ”palomies Töttöröön”, asenneongelmiin (rivit 1–5). Jo tässä kohtaa hänen kritiikkinsä rakentaa oletusta, että se, jonka pitäisi ongelmallisissa tilanteissa muuttua, on työntekijä eikä johtaja. Oletus vahvistuu Karin seuraavassa vuorossa, kun hän vastaa ohjaajan kysymykseen tämentämällä, että kyse on nimenomaisesti hukassa olevasta työmotivaatiosta ja asenteesta (rivi 8) ja toistaa ajatuksensa siitä, ettei johtajien kouluttamisella saada muutosta alaisen asenne- ja motivaatiokysymyksiin (rivit 11–12). Toteamus synnyttää ryhmäläisten kesken keskustelun ryhmän tarkoituksesta. Toinen ryhmäläinen, Asko (A), vastustaa Karin tulkintaa ryhmän hyödyttömyydestä korostamalla, että ryhmässä on kyse vertaistuesta. Hän ei kuitenkaan haasta Karin esittämää olettamusta alaisesta ongelman lähteenä. Jotkut ryhmäläiset ottavat kannan, että voivat oppia toisiltaan, toiset esittävät, että heillä on jo johtamiskoulutusta, eikä se auta hankalien alaisen kanssa.

Lopulta Kari kertoo tarinan epämotivoituneesta alaisesta (rivit 48–52). Tarinallaan hän perustelee omaa näkökulmaansa, jonka mukaan ryhmän toiminta ei voi vaikuttaa siihen, että alaiset ovat epämotivoituneita: hän kertoo tilanteesta, jossa sanoi alaiselleen, ettei tämä muutu, vaikka Kari olisi vuoden esimieskoulutuksessa, ja alainen myönsi näin olevan. Tarinassa käytetyt kategorisoinnit rakentavat perustelua kuvaamalla alaisen asenteen sellaisena, johon lähijohtajalla ei ole pääsyä. Kuvausta

rakennetaan liioittelemalla ja ääri-ilmaisuilla (ks. Pomerantz 1986): ”vaikka mä oisin vuojen”, ”et muutu mihinkään”, ”huonot päivät jatkuvasti”, ”vaan ku on pakko”. Karin tarina nostattaa keskustelun paloalan ja ensihoidon välisistä eroista. Myöhemmin (rivi 69) ohjaaja palauttaa keskustelun vielä johtajan asemaan ja kutsuu ryhmäläisiä refleктоimaan ”Töttöröön tapausta” johtamiskäytäntöjen näkökulmasta.

Toinen tapa, jolla ryhmäläiset väistivät johtamiskäytäntöjen refleктоintia, oli oman onnistuneen johtamistyön kuvaaminen. Tällaisia tarinoita esiintyy aineistossamme sellaisissa kohdissa, joissa ohjaaja kutsuu ryhmäläisiä kuvaamaan johtamistilanteita ja omia työtapojaan. Näissä tarinoissa kuvataan alaisen ongelmallinen käyttäytyminen linkittyneenä heidän taustominaisuuksiinsa. Joissakin tarinoissa alaisten motivaatio- ja asenneongelmia käsitellään asiaan kuuluvina ja jokseenkin itsestään selvinä. Kun edellä kuvatuissa tarinoissa, kuten **esimerkissä 1**, lähijohtaja väisti refleктоinnin vetoamalla siihen, että alaisten käytökselle ei voinut mitään, niin näissä tarinoissa lähijohtaja oli löytänyt keinon ratkoa alaisten käytöksen aiheuttamia hankaluuksia.

Esimerkki 2 on ryhmän 1 ensimmäisestä tapaamisesta. Yksi ryhmäläinen on kertonut esimerkin, jossa alainen oli ilman lupaa käyttänyt paloautoa henkilökohtaisten asioidensa hoitoon ja kolaroinut sen. Ryhmäläiset ovat pohtineet, miten tilanteen hoitamiseen vaikutti alaisen tunteminen.

Tarina esitetään keskustelujaksossa, jossa ohjaaja on suunnannut ryhmäläisiä pohtimaan työyhteisön kulttuurin ja toimintatapojen merkitystä tilanteen hoidolle alaisten ominaisuuksien tarkastelun sijaan. Analyysin keskiössä on tarina, mutta jo ennen sitä ryhmäläisten vastaukset siirtävät fokusta johtamiskäytäntöjen refleктоinnista kohti alaisten käyttäytymisen tarkastelua. Yksi ryhmäläinen vastaa, että työvuoron kulttuurin vaikutus johtajien päätöksiin on epätodennäköinen. Tämä saa toisen ryhmäläisen, Jeren (J), kertomaan tarinan ”haasteellisena koetusta työvuorosta”, jossa hän aikanaan aloitti uutena lähijohtajana.

Esimerkki 2 Onnistuneen johtamistyön kuvaaminen (Ryhmä 1; kerta 1)

01 J: £Tosta tuli hyvä mieleen just silloin (0.8) oliko se£ nyt yheksän vai kymmene ku mä
02 tulin tänne ja (0.3) tälle asemalle (1.5) £kolmosvuoroon justiin ja (0.7) ja tota£ (0.2)
03 se oli silloin koettu vähän haasteellisena vuorona =en mä sitä itte silloin tienny et se oli
04 haasteellinen (mutta kuulin siinä kun täällä) (0.4) (töissä olin että esimiehet) oli
05 vaihtunu siinä aika [paljon (edellisinä) vuosina ja (1.5) olin toista työvuoroo täällä
06 O: [Mm?
07 J: töissä ja (.) krh krh eka vuoro meni siinä opetellessa [(0.6) ihmisten etunimet ja (0.4)
08 O: [Mm?
09 J: vähän noita tapoja täällä ja (0.7) tokana työvuorona sitte sanoin että meil on (1.0) (on
10 tota) (.) savusukellus kylmäsavusukellustreeni ja (0.9) joku muu oli sitte iltapäivällä ja
11 (.) ja ja (0.9) oli sunnuntai päivä (1.5) ja (.) sitte siinä (1.1) apelin jälkeen (.) kamojen
12 tarkastuksen jälkeen menin esimiehen toimistoon ni sinne (0.6) tuli sitte kaks (0.4)
13 palomiestä siitä rivistä ja (.) sano että meil on ollu täällä semmonen tapa et ei me
14 sunnuntaina (1.0) £ei me sunnuntaina että johan iso kirjakin sanoo että s(h)illon
15 p(h)itää pyhitt(h)ää lepopäivä (että) .hh ja t(h)ota .hhhhh (0.5) sitte vaan£ krh krh
16 krhm (0.2) elettiin loppuvuotta kuitenkin ja mä näytin sitä harjoituspäiväkirjaa että (0.2)
17 johtuen just siitä ku se esimies oli vaihtunu aika (0.2) vilkkaasti siinä että tääl on aika
18 paljon näitä lakisääteisiä harjoituksia (tekemättä) (1.4) et kyl pistetään nytte (0.2) nää
19 (.) ajan tasalle ja katotaan sit niitä (0.7) £sunnuntaita sitte£ (0.2) uudemman kerran ja
20 Kaposen Jukka tuli tässä asiassa sitte (0.4) mun taakse ja (0.4) sitten ku mä sain sen
21 vanhemman (0.4) ylipalomiehen (0.4) siitä (.) komppaamaan (ja et) sit se meni (0.5)
22 muutta mutkitta =mut siin oli tämmönen just että (0.6) (siinä tuli [vähän] (0.4)
23 O: [Mm?
24 J: sanomista (0.8) uuden (0.4) £keltanokan (0.5) jorinoista£.

LÄHIJOHTAJAA TESTATAAN TEHTÄVISTÄ LAISTAMALLA.

Jere kuvaa, kuinka alaiset asettivat kyseenalaiseksi hänen tehtävänantonsa ja vetosivat työyhteisön sanattomiin sopimuksiin, joiden nojalla he voisivat laistaa vaadituista tehtävistä (rivit 12–15). Jeren kertomuksessa ohjaajan ehdottamalle työyhteisön vaikutukselle rakennetaan siis merkitystä johtajan vastustamisena. Tällaista alaisten vastustusta, jossa

uutta lähijohtajaa ”testataan” tehtävistä laistamalla, käsitellään jokseenkin itsestään selvänä ja asiaan kuuluvana viittaamalla lähijohtajan omaan toimintaan vähättelevästi [”sanomista uuden keltanokan jorinoista] (rivi 24). Samalla vastustus kuvataan sel-laiseksi, johon johtajan on suhtauduttava tiukasti: Jere kuvaa, kuinka hän näytti alaisille harjoituskirjaa ja edellytti tehtävien hoitamista, ennen kuin alaisten vaadetta voitaisiin edes käsitellä (rivit 16–19). Hetken kuluttua tarinan kertomisen jälkeen ohjaaja pyytää vielä muita ryhmäläisiä jakamaan vastaavia kokemuksiaan [”onks teillä kokemusta tästä”, ei näytetty litteraatioissa].

Ohjaajan kutsuessa ryhmäläisiä kuvaamaan johtamistilanteita ja omia johtamiskäytäntöjään lähijohtajat kertoivat siis onnistumistarinoita, joissa he olivat saaneet potentiaalisesti ongelmallisesti käyttäytyvät tai epämotivoituneet työntekijät toimimaan johtajan haluamalla tavalla. Onnistumistarinoilla ryhmäläiset osoittivat omien johtamiskäytäntöjen reflektoinnin tarpeettomaksi, koska niiden mukaan he osasivat jo käsitellä hankalia alaisia. Näin ollen ryhmäläiset kyllä keskustelivat johtamiskäytännöistä ryhmän yleisen agendan mukaisesti, mutta väistivät omien työkäytäntöjensä reflektoinnin mahdollisuuden.

VERTAISTUEN KUTSUMINEN JA TARJOAMINEN

Lähijohtajat viittasivat alaisten ongelmalliseen käyttäytymiseen myös kutsuessaan muilta ryhmäläisiltä vertaistukea ja tarjotessaan sitä vaikeana kuvattuun johtamistilanteeseen. **Esimerkki 3** havainnollistaa vertaistuen kutsumista ja sijoittuu hieman ennen **esimerkin 2** tapahtumia. Ohjaaja on avannut *case*-työskentelyn, ja yksi ryhmäläinen on kuvannut yhden mieleensä tulleen hankaluuden, mutta todennut, että se ei varsinaisesti ole henkilöstöjohtamisen asiaa. Hän kysyy muilta, tuleeko heille mieleen jotain ”puhtaasti henkilöstöjohtamiseen liittyvää”. Tällöin Panu (P) ottaa vuoron ja kertoo tarinan.

Esimerkki 3 Vertaistuen kutsuminen (Ryhmä 1; kerta 1)

- 01 P: No mulla tulee, (0.3) Näähän on aina tälläisiä (0.8) että [tota (0.6)
 02 ?:] [°(Mm krh)°
 03 P: ja (0.2) sitä tarkotusta et- tai mä niinku haluaisin että (0.5) kun on ↑muita (0.6)
 04 ((osoittaa kädellä pyyhkäisten muita ryhmäläisiä)) ketkä tekee samaa duunia
 05 (0.5) ni sais niinkö vertaistukea tai sellasta (1.3) täst niinku oppis jotaa näist hommista
 06 ni (.) (ajatellaan) sellanen tilanne että (0.3) meil on
 ((poistettu 4 riviä: kuvaa tilanteen kontekstia))
 11 hän lähtee ↑käymään ↓kaupassa sitte. (1.2) ((nyökkää)) Selvä homma (sanot sitte)
 12 (0.2) siitä vaa. (0.8) No sitte (0.8) on käyny ja (0.2) en kiinnittäny ees silloin siihen
 13 huomioo mut et siinä kesti jonki (.) verran siinä kauppareissussa. (0.7) Niin tota (.)
 14 illalla sitte (.) puol kymmenen illalla nin (0.2) hihasta (-) ((tekee nykäisyliikkeen)) (.)
 15 mul on sulle vähä asiaa ja (.) selvä ja (.) sitte tuota (0.4) hää kertoo että (0.7) et kävi
 16 ↑pieni va↓hinko sillä säiliöautolla et hän (.) kolhas (0.3) niinku siviiliautoo. (1.4) Mä
 17 et qha (0.2) että tuota (0.4) et niinkö mjssä (0.2) siis niinku mjllon, (0.6) Nii että ku
 18 hän kävi (.) kävi tuolla =niin että kaupa- kauppareissul. (0.5) Nii no (0.4) et tota (0.4)
 19 e- ei hän käynykää kaupassa. (0.5) Et hän kä↑vi (0.7) ton (.) tyttöystävänsä luona.
 ((poistettu 4 riviä: kuvaa keskustelua palomiehen kanssa))
 24 No siin kävi va↑hinko ei siin mitää sit mä kysyin että no (.) sä täytit siitä sitte (.) liput
 25 ja laput (0.3) et niinkö (0.5) kuitenkin vahinko. (0.5) No ei et et kyl hä otti kuvat. (0.6)
 26 Ja tuota (0.2) hän aatteli et jos nyt täytetään. (1.2) Ni ihan niinku mielenkiinnosta että
 27 tota (0.4) mimmosia tunteita herättää että (0.3) itellä ainaki päällimmäisenä oli niinkö
 28 filis että (0.6) mitä ihmettä (taas sarjassamme). (0.9) Et mite oisitte hoitanu. (.)
 29 Kuitenki liikennevahinko siit on pakko täyttää laput, (.) Mite ne täyttää (0.6) mihin
 30 yhteydes =kello puol kymmene illalla,
 31 J: Mm. Ja valeh£dellu,£
 32 P: Nii.

DIALOGISSA JOHTAJASTA RAKENNETAAN KUVAA ALASEENSA LUOTTAVAISENA.

Panun alustus tapauksen kertomiselle rakentaa tietynlaista suhdetta tarinan kertojan ja kuulijoiden välille: Hän selittää tapauksen esiin ottamista sillä, että hän haluaa vertaistukea ja oppia muilta (rivit 3–5). Käyttämällä ilmaisuja ”näähän on aina tällaisia” (rivi 1) ja ”ajatellaan sellanen tilanne että meil on” (rivi 6) kertoja asettaa kuitenkin itsensä samalle viivalle kuin muutkin: ongelmallinen tilanne voisi sattua heistä kenelle tahansa.

Johtaja itse on tarinan keskeinen osapuoli. Samalla tarina kuvaa yksityiskohtaisesti palomiehen käyttäytymistä ja ominaisuuksia ja rakentaa näin kuvaa tämän asenteesta. Keinona on lähijohtajan ja alaisen välisen dialogin referoiminen (rivit 11–12, 14–26). Dialogissa johtajasta rakennetaan kuvaa alaiseensa luottavaisena ja tästä hyvää uskovana: johtaja antaa luvan kauppareissulle mutkattomasti ”siitä vaa” (rivi 12), ei kiinnitä huomiota kauppareissun venymiseen (rivit 12–13), suhtautuu vahinkoon tyynesti ”aha” (rivi 17), ”ei siin mitää” (rivi 24) ja lisätietoja kysyen (rivi 17), uskoo alaisen olleen siellä missä tämä on sanonut olevansa (rivi 18) ja toimineen oma-aloitteisesti niin kuin vahinkotilanteessa kuuluu toimia ”sä täytit siitä sitte liput ja laput” (rivit 24–25). Alaisen toiminta puolestaan kuvataan epäsuorasti odotusten vastaisena tuomalla esiin tarkka kellonaika, jolloin alainen kertoi vahingosta lähijohtajalle (rivit 13–14) ja referoimalla alaisen takeltelua vahingon kertomisessa (rivit 17–19).

Kerrottuaan tarinansa Panu kehystää sitä vielä uudelleen ja tarjoaa muille tartuttavaksi kysymyksiä ”mimmosia tunteita herättää” ja ”mite oisitte hoitanu” (rivit 27–28). Näihin tarjotaan peilauspinnaksi kertojan omat tunteet ”filis että mitä ihmettä” (rivi 28) ja tiivistys tarinan kuvaaman tilanteen päällimmäisestä ongelmasta: liikennevahinkoa koskevien

käytännön asioiden hoitaminen (rivit 29–30). Odotetulle vertaistuelle rakennetaan näin kahtalaista merkitystä: mahdollisesti samankaltaisten tunteiden jakamista ja oppia käytännön asioiden hoitamiseen. Kuten **esimerkeissä 1 ja 2**, lähijohtajan oman toiminnan reflektointi hankalassa johtamistilanteessa jää sivuun.

Esimerkin 3 lopussa muut ryhmäläiset tarttuivat ensimmäisenä juuri alaisen käyttäytymiseen. Jere (J) täydentää ja-sanalla tarinan kuvaaman tilanteen päällimmäisen ongelman muotoilua: alainen on valehdellut (rivi 31). Hymyillen tuotettu lisäys ilmaisee samalla samanmielisyyttä tarinan tilanteen kuvaamasta ihmetyksen tunteesta. Kaiken kaikkiaan siis tarinalla kutsutaan vertaistukea hankalaan johtamistilanteeseen. Alaisen käyttäytymistä ja sen herättämiä tuntemuksia kuvaamalla vertaistuelle rakennetaan merkitystä ihmetyksen tunteen jakamisena.

Esimerkissä 4 ohjaaja on pyytänyt ryhmäläisiä kertomaan hankalista johtamistilanteista. Yksi ryhmäläinen, Mikael (M), on kertonut tilanteesta, jossa hän on antanut alaisilleen väärää tietoa, ja vaikka hän on korjannut tiedon myöhemmin, alaiset ovat valittaneet keskenään hänen toiminnastaan. Mikael on todennut toivovansa, että alaiset kertoisivat hänelle suoraan, jos jokin vaivaa heitä. Katkelman alussa Mikael kysyy muiden kokemuksista ja ratkaisuisista vastaavansiin tilanteisiin (rivit 1–3). **Esimerkistä 3** poiketen ryhmäläinen tarjoaa siis ongelmallisen johtamistilanteen kuvauksessa muille tartuttavaksi ensisijaisesti omaa toimintaansa.

Esimerkki 4 Vertaistuen tarjoaminen (Ryhmä 2; kerta 2)

- 01 M: Että onko muilla samantyyppisiä kokemuksia ja mi- minkälaisesti niinku ootte tuonu
 02 niitä esille että .hhhh mi- niinku pyytänyt (0.5) tavallaan .hhhh rakentavaa palautetta
 03 siitä omasta esimiestyöskentelystä.
 ((poistettu 27 riviä ongelman tarkentamista; yksi ryhmäläisistä valittaa nuorempien palomiesten
 valittavan esimiehen toiminnasta selän takana))
- 31 K: °Kuitenki° (.) kuitenkin tuo Mikaelin .hh Mikaelin esimerkki nyt on sitä että se on
 32 kuitenkin tav- asiat löytyy niistä meiän rautalankamalleista asema- .hhh
 33 asemapalveluohjeista sun muista
 ((poistettu 5 riviä: kuvaa ohjeistuksia))
- 39 no: meillähän oli tässä (.) ase- paloasemalla yhdellä ku sinne on pitäny
 40 asemapalveluohjeeseen kirjottaa myös autojen tankkaus ((kaupungin)) toimialueella
 41 .hh lukkee näin että kaksyötä kilometriä tai tunnin kestäny tehtävä ni joku sitte sanoo
 42 että se pittää olla varttitankki .shh mä ä täräyttää tulostin sen sivun siitä
 43 asemapalveluohjeesta tuohon paloaseman seinälle nii ei se ennää neljän päivän
 44 päästä ollu siinä se ö- lappu siinä että se oli vissiin menny perille että ku .hh se oli
 45 niinkö tussilla kirjoitettu ilmoitustauluun että (.) ja piirretty kuva että
 ((poistettu 2 riviä: kuvaa tankin lukemia))
- 48 ni mä tulostin se (0.2) ja tää on pä- pelastus- päällikön tekemä ohje siihen et ei siellä
 49 puhuta mitään varttitankeista tai mistään tämmösistä. .hh elikä ku on selevä ohje (.) jos
 50 on joskus ollu (.) varttitankki tänä päivänä ohje on muu sen mukkaanhan meiän pittää
 51 toimia.
 52 (0.6)
- 53 M: Mm kyllä.
- 54 K: Elikä (ne on seleviä) niinkö ylhäältä päin ja koko ajan niinkö nyt
 ((poistettu 4 riviä: asemapalveluohjeen päivityksistä))
- 59 ku on ollu ongelmia että sanotaan että alainen ei tiä muka että hän ei saa o- .shh
 60 vuosiloman jälkeeseen ollaan oma ilmoitussairaslomalla ni se kirjoitetaan nyt puhtaaksi
 61 sinne (.) asemapalveluohje .hh ja sitte se vastuu lykätään esimiehelle että sinun pittää
 62 tietokoneelta (.) meiän järjestelmästä tarkistaa mutta (.) seki voi Mikaelille olla aika
 63 hankala et joku soittaa ku sä oot aamulla yövuoro esimiehenä .hh soittaa sinoot
 64 potilasta hoitamas et sä pystyt tarkistamaan että onko se. =Että se jää sitten niinku .hh
 65 roikkumaan, =Häidin tuskin muistaa(ko) sitä että kaveri onki saikulla jostaki
 66 f. asem(h)alta äks ni.£ .hhh

LÄHIJOHTAJAN MAHDOLLISUUDET VAIKUTTAA ALAISTENSA KÄYTTÄYTYMISEEN NÄYTTÄYTYIVÄT USEIN RAJALLISINA.

Toinen ryhmäläinen vastaa Mikaelin esille tuomaan ongelmaan kuvaamalla yleisellä tasolla kokeensa samanlaista käytöstä nuorten palomiesten osalta kuin mistä Mikael on kertonut [ei näytetty litteraatiossa]. Tämän jälkeen kolmas ryhmäläinen, Kari (K), palaa Mikaelin kertomaan esimerkkitapaukseen: Kari toteaa ensin, että alaisten valituksen kohteena olevat seikat on määrätty asemalveluohjeessa. Sitten Kari kertoo tarinan, jossa hän tulosti paloautojen tankkaamista koskevat ohjeistukset kaikkien nähtäväksi paloaseman seinälle, mikä lopetti ongelmallisen käytöksen (rivit 39–49). Kertomalla oman, ”toisen” tarinansa Kari ei ainoastaan väitä vaan osoittaa tunnistavansa saman haasteen kuin Mikael (ks. Sacks 1992).

Karin esimerkki ei suoraan vastaa Mikaelin esittämään kysymykseen siitä, miten lähijohtaja voisi toimia siten, että alaiset eivät jäisi valittamaan selän takana, kun johtaja on muistanut ohjeita väärin. Esimerkkitarinassaan Kari pikemminkin kuvaa ohjeet sellaisina, jotka alaisten tulisi tietää [”se oli vissiin mennyt perille”] (rivit 43–44) ja oman toimintansa suoraan viivaisena [”mä ärräyttää tulostin”] (rivit 42–43). Ohjeiden itsestäänselvyyttä hän korostaa vielä tarinan jälkeen jatkaessaan asemalveluohjeen merkityksestä. Karin ilmaus ”alainen ei tiä muka” (rivi 59) kohtelee alaisen tietämättömyyttä ohjeista tämän omana syynä. Niin ikään hän kuvaa lähijohtajan aseman ylhäältä päin annettuna ”vastuu lykätään esimiehelle” (rivi 61). Lähijohtajan aseman hankaluudesta puhuessaan hän puhuttelee jälleen suoraan Mikaelia ja kuvaa, miten vaikeaa ohjeiden noudattamisen valvominen lähijohtajalle on (rivit 62–66).

Aineisto-ote havainnollistaa, miten vertaiset voivat esimerkkitarinoilla tarjota tukea hankalaa johtamistilannetta kuvanneelle ryhmäläiselle. Vertaistuki määrittyy konkreettisten toimintaohjeiden antamiseksi sekä ymmärryksen tarjoamiseksi johtamistyön vaikeudesta. Vastaavasti kuin **esimerkissä 1** ryhmäläiset saattoivat samalla väistää johtamiskäytäntöjen reflektointia siirtämällä vastuuta ongelmallisesta johtamistilanteesta alaisille.

POHDINTA

Olemme syventyneet tutkimuksessamme ohjauksen kaksoistehtävään: tuen ja yhteisyyden tukemiseen sekä reflektiötilan ja uuden oppimisen mahdollistamiseen (ks. Vehviläinen 2001; myös Kokkonen & Pirttimäki 2016). Ohjausvuorovaikutuksen mikrotason analyysin avulla tunnistimme, että lähijohtajien ryhmäohjauksessa kertomat tarinat ovat kaksoistehtävän onnistumiselle olennaisia ohjausvuorovaikutuksen ”sarana-kohtia” (ks. Peräkylä & Vehviläinen 2003).

Tarinoissa lähijohtajat kuvasivat tyypillisesti alaisensa käyttäytymistä peilaten sitä heidän asenteisiinsa ja ominaisuuksiinsa. Siten lähijohtajan omat mahdollisuudet vaikuttaa alaisensa käyttäytymiseen näyttäytyivät usein rajallisina.

Aineistomme lähijohtajat kertoivat tarinoita kuvatakseen omaa kokemustaan meneillään olevasta aiheesta tai liittyäkseen kollegansa tarinaan. Edellisessä tapauksessa tarinoilla väistettiin johtamiskäytäntöjen reflektointia tai kutsuttiin vertaistukea. Kollegan tarinan jälkeen kerrotuissa tarinoissa tarjottiin vertaistukea vähentämällä edeltävän tarinan kertojan vastuullisuutta kuvatusta vaikeudesta ja rakentamalla vastuullisuutta alaisille. Myös hierarkkinen organisaatorakenne kuvattiin lähijohtajan toimintamahdollisuuksia rajoittavana: linjaorganisaatiossa päätös tehdään usein ylemmällä tasolla, jolloin lähijohtajan tehtäväksi jää päätöksen toimeenpaneminen.

Samanlaisten haasteiden tunnistaminen, yhteinen kokemusten jakaminen ja oman ryhmän positiivisten ja ulkoryhmän (alaisten) negatiivisten ominaisuuksien korostaminen rakentavat yhteisöllisyyttä lähijohtajien kesken. Yhteisöllisyyttä rakentaessaan lähijohtajat saattoivat väistää oman toimintansa kriittistä

tarkastelua, koska he kuvasivat omat toimintamahdollisuutensa vähäisiksi, varoivat asettamasta omia tai toisten johtamiskäytänteitä tarkemman tarkastelun kohteeksi ja vastuuttivat sen sijaan ulkoryhmän ongelmatilanteista.

Analyysin perusteella esitämme, että lähijohtajien vahva keskinäinen ymmärrys voi vahvistaa reflektiota välttävää puhetaapaa. Reflektiivinen työskentelyote on kuitenkin erityisen merkityksellinen haastavissa työtehtävissä, koska se mahdollistaa omien työkäytäntöjen kehittämisen ja auttaa sen myötä jaksamaan työssä (ks. Hakanen, Schaufeli & Ahola 2008; Soini, Pyhältö & Pietarinen 2010). Tutkimuksemme pohjalta korostamme, että työnohjauksellisissa ryhmissä on tärkeää tasapainotella yhteisöllisyyden tukemisen ja reflektion herättämisen välillä.

Reflektoinnin tarjoamia hyötyjä voi olla tarpeen avata ja selittää ohjaustilanteessa. Ryhmäläisille vertaistuen saaminen ja toisilta oppiminen saattavat nimittäin alkujaan olla keskeisempiä syitä osallistua ohjaukseen (Roth 2017). Jos osallistujat eivät hahmota, millaista toimintaa reflektointi on tai eivät pidä sitä hyödyllisenä, he saattavat odottaa ryhmältä vain valmiita, nopeita ratkaisuja tai keskittyä ammentamaan ainoastaan ryhmän tarjoamasta myötätunnosta. On myös mahdollista, että siirtyminen työkäytäntöjen reflektointiin niiden oikeuttamisen sijasta vaatisi vielä pidemmän ajan ja tiiviimmän ryhmäytymisen. Esimerkiksi Kokkosen ja Pirttimäen hankkeessa (2016) puolen vuoden työohjausinterventio pelastajien ja urheiluvallmentajien piirissä toi Kroppa ja nuppi -hankkeeseen verrattuna syvemmälle meneviä reflektointiin ja työkäytäntöjen muutokseen liittyviä tuloksia, kun ohjauskohtauksia oli useammin ja enemmän. Toisaalta myös he raportoivat joitain ongelmia ryhmän paikalle saamisessa (mt.). Ohjausmallien näkökulmasta on tärkeää huomata, että niin reflektion väistäminen kuin vertaistukikin tulivat tutkimuksessamme tarinoiden tehtävinä esiin molemmissa, sekä strukturoitua että strukturoimatonta ryhmäohjausmallia hyödyntävissä, ohjauksissa.

Palo- ja pelastusosalalle luonteenomaiset piirteet saattavat heijastua analyysin tuloksissa. Teija Mankisen (2011) sosiologian alan väitöskirjassaan esittämien elämäntapa- ja työdiskurssien ristipaineisuuden

voidaan ajatella näkyvän aineistomme lähijohtajien reflektiota välttävissä puhetoissa. Vaikka lähijohtajat kuvasivat työdiskurssin mukaisesti tarvetta oppia uudenlaisia työkäytäntöjä, he kuvasivat omat taitonsa elämäntapadiskurssin mukaisesti varsin riittäviksi.

Lähijohtajien tarinoissa työkyvyn ylläpitämistä koskevia kysymyksiä kuvattiin paljolti hierarkkisen organisaatorakenteen mukaisesti sellaisina, jotka ovat joko alaisen itsensä vastuulla tai lähijohtajia ylemmällä tasolla säädettävien ohjeistusten säätelemä. Pelastusalan operatiivisissa töissä on totuttu siihen, että kaikki tietävät omat tehtävänsä ilman pitkäjänteistä keskustelua ja pohdintoja. Työkykyongelmista puhuminen ja puhumisen taitojen harjoittelu voivat siksikin näyttäytyä epämääräisenä osaamisen kehittämisen alueena. Vaikka lähijohtajat tunnustivat muutostarpeita oman työnsä kehittämisessä, he pyrkivät pitämään työkäytännöt jokseenkin muuttumattomina.

Työkykyä koskevia työntekijöiden velvollisuuksia määritetään palo- ja pelastusosalalla sisäasianministeriön ohjeistuksella, mikä potentiaalisesti vahvistaa näkökulmaa, jossa ongelmatilanteiden syyt voidaan kytkeä työntekijän käyttäytymiseen. Alan erityisyyteen viittaavat kyselytutkimuksen tulokset, joiden mukaan kuntasektorin esimiehet selittivät esimerkiksi alaisten sitoutumattomuutta ja motivoitumattomuutta koskevia hankalia tilanteita tyyppillisesti omilla – positiivisilla tai negatiivisilla – toimintatavoillaan tai asennoitumisellaan eivätkä niinkään alaisten toiminnalla tai asennoitumisella (Tiuranie-mi 2007).

Laadullisen vuorovaikutusanalyysin perusteella emme kuitenkaan voi päätellä yksittäisten lähijohtajien näkemysten sisältöä tai yleisyyttä. Ohjaustilanteiden videointi on myös saattanut vaikuttaa lähijohtajien tarinoihin. Osallistujat ilmaisivat muutaman kerran kertovansa tapauksesta yleisellä tasolla, jotta tarinan henkilöiden henkilöllisyys ei tallentuisi nauhalle. Tarinoiden yksityiskohtien häivyttäminen tai kysymys tietynlaisten tarinoiden yleisyydestä eivät kuitenkaan vaikuta esittämäämme vuorovaikutusanalyysiin. Ohjausvuorovaikutuksen näkökulmasta on huomionarvoista, että ryhmätilanteessa jokaisen osallistujan esittämät arviot voivat suunnata keskustelun kulkua kokonaisuutena.

PELASTUSALAN OPERATIIVISISSA TÖISSÄ ON TOTUTTU SIIHEN, ETTÄ KAIKKI TIETÄVÄT OMAT TEHTÄVÄNSÄ.

Aiemmassa ohjaustutkimuksessa on tyypillisesti kysytty osallistujien ja ohjaajien tai jommankumman näkemyksiä ja kokemuksia työnohjauksesta tai vastaavasta ryhmäohjauksesta (Alila 2014; Roth 2017; Ruponen & Vanhalakka-Ruoho 2013). Tutkimuksiin osallistuneiden ryhmien jäsenet ovat yleensä raportoineet varsin myönteisiä kokemuksia. Työnohjauskäytäntöjen kehittämistä on pidetty kokemusten perusteella varsin haastavana. (Hyrkäs, Appelqvist-Schmidlechner & Kivimäki 2005).

Vuorovaikutustutkimus sen sijaan kohdistuu niihin tosielämän käytänteisiin, joilla ohjaustyötä käytännössä tehdään ohjaajan ja ohjattavien välisenä

yhteistoimintana. Siksi se tarjoaa mahdollisuuksia tehdä käytänteitä näkyväksi ja kehittää niitä. Tutkimuksemme tekee näkyväksi työnohjauksellisten ryhmien kahden keskeisen tavoitteen – osallistujien välisen kumppanuuden rakentamisen ja osallistujien reflektioon ohjaamisen (Vehviläinen 2014a) – välistä ristiriitaa. Toiveemme on, että lisääntynyt tietoisuus tavoitteiden ristiriidasta auttaa työnohjaajia tasapainoilemaan tavoitteiden välillä ja ohjaamaan ryhmän keskustelua ryhmän päämäärien kannalla toivottuun suuntaan.

Keskityimme artikkelissamme tarinoihin, joissa lähijohtajat kertoivat alaisistaan ja omasta johtamistyöstään suhteessa alaisiinsa. Jatkotutkimuksissa olisi mahdollista analysoida, miten lähijohtajat kertovat omasta johtamisestaan suhteessa organisaation toimintakäytäntöihin. Niin ikään artikkelissamme jää vähälle huomiolle ohjausvuorovaikutuksesta ohjaajan ja ryhmäläisten välinen vuorovaikutus. Tulevaisuudessa olisi tärkeää tutkia esimerkiksi tapoja, joilla ohjaajat ottavat vastaan ryhmäläisten tarinat ja suuntaavat ohjauksen fokusta.

SANNI TIITINEN
YTT, tutkijatohtori
Tampereen yliopisto

JOHANNA RUUSUVUORI
YTT, dosentti, professori
Tampereen yliopisto

ELINA WEISTE
VTT, erikoistutkija
Työterveyslaitos

SIRPA LUSA
THT, dosentti
vanhempi tutkija
Työterveyslaitos

SANNA VEHVILÄINEN
KT, dosentti
työnohjaaja, kouluttaja
Tampere

JAANA LAITINEN
THM, FT, dosentti
johtava asiantuntija
Työterveyslaitos

Tutkimuksen aineisto kerättiin Euroopan sosiaalirahaston (ESR) rahoittamassa hankkeessa Kroppa ja nuppi kuntoon – fyysisesti ja psykososiaalisesti raskasta työtä tekevien työkyvyn ja terveyden edistäminen työpaikoilla, 2015–2018 (Kroppa ja nuppi). Se on osa laajempaa Työterveyttä, työturvallisuutta ja työhyvinvointia edistävä yhteistyö- ja osaamisverkosto -hankekokonaisuutta (TyhyverkostoX). Artikkelit kirjoitettiin osana Kroppa ja nuppi -hanketta ja Strategisen tutkimuksen neuvoston (Suomen Akatemia) rahoittamaa hanketta Promo@Work – Näyttöön perustuvaa terveyden edistämistä työpaikoilla, 2016–2019 (303430 ja 303432).

LIITE 1

Litterointimerkkien selitykset

[ ]	Päällekkäispuhunta
=	Kaksi lausumaan liitetty toisiinsa tauotta
(.)	0.2 sekuntia lyhyempi hiljaisuus
(0.0)	Hiljaisuus mitattuna sekunnin kymmenesosina
°sana°	Ympäriä puhetta hiljaisemmalla äänellä puhuttu jakso
.hh	Äänekäs sisäänhengitys
sa(h)na	Sisäänhengitys sanan sisällä, yleensä nauraen puhuessa
£sana£	Hymyilevällä äänellä puhuttu jakso
@sana@	Animoivalla äänellä puhuttu jakso
((sana))	Litteroijan kommentti / selitys
sana	Äänteen painottaminen
sa-	Sana jää kesken
↑↓	Ympäriä puhetta korkeammalla/matalammalla puhuttu jakso
?	Nouseva sävelkulku
,	Tasainen sävelkulku
.	Laskeva sävelkulku

LÄHTEET .....

- Alhanen, K., Kansanaho, A., Ahtiainen, O., Kangas, M., Soini, T. & Soininen, J. (2011). *Työnohjauksen käsikirja*. Helsinki: Tammi.
- Alila, S. (2014). "Työnohjaus auttaa löytämään omia vahvuuksia ja ...toimintakulttuurin luomisessa". *Työnohjaus inklusiivisen opettajuuden tukena*. Lapin yliopisto. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 144.
- Antaki, C. (2011). Six kinds of applied conversation analysis. Teoksessa Antaki, C. (toim.) *Applied conversation analysis. Intervention and change in institutional talk*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 1–14.
- Arminen, I. (2004). Second stories: the salience of interpersonal communication for mutual help in Alcoholics Anonymous. *Journal of Pragmatics* 36 (2), 319–347.
- Bassot, B. (2012). Upholding equality and social justice: A social constructivist perspective on emancipatory career guidance practice. *Australian Journal of Career Development* 21 (2), 3–13.
- Beddoe, L. & Davys, A. (2016). *Challenges in professional supervision. Current themes and models for practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Carroll, M. (2010). Levels of reflection: On learning reflection. *Psychotherapy in Australia* 16 (2), 24–31.
- Eteläpelto, A., Vähäsantanen, K., Hökkä, P. & Paloniemi, S. (2013). What is agency? Conceptualizing professional agency at work. *Educational Research Review* 10, 45–65.
- Hakanen, J. J., Schaufeli, W. B., Ahola, K. (2008). The Job Demands-Resources model: A three-year cross-lagged study of burnout, depressions, commitment, and work engagement. *Work & Stress* 22 (3), 224–241.
- Halonen, M. (1999). Vuorottelujäsennessä ryhmäterapiassa. *Virittäjä* 103 (3), 338–353.
- Heritage, J. (2011). Conversation analysis: Practices and methods. Teoksessa Silverman, D. (toim.) *Qualitative research: Theory, method and practice*. 3. painos. London: Sage, 208–230.

- Heritage, J. & Clayman, S. (2010). *Talk in action: Interactions, identities, and institutions*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Hyrkäs, K., Appelqvist-Schmidlechner, K. & Kivimäki, K. (2005). First-line managers' views of the long-term effects of clinical supervision: how does clinical supervision support and develop leadership in health care? *Journal of Nursing Management* 13 (3), 209–20.
- Ilmarinen, J. & Bonsdorff, M. (2016). Work ability. Teoksessa Whitbourne, S. K. (toim.) *The Encyclopedia of Adulthood and Aging*. Chichester: Wiley Blackwell, 1 441–1 445.
- Kerosuo, H. (2014). Kollektiivinen muutostoimijuus – esimerkkinä solmutyöskentely rakennusalan kehittämishankkeessa. *Aikuiskasvatus* 3 (34), 178–191.
- Kokkonen, M. & Pirttimäki, M. (2016). *Parempaa työkykyä ja henkistä hyvinvointia miesvaltaisille aloille. Pelastajat ja urheiluvallmentajat ryhmätöyönohjauksessa yhdessä ja erikseen. Tutkimus ja kehittämishankkeen loppuraportti*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Logren, A., Ruusuvoori, J. & Laitinen, J. (2017). Self-reflective talk in group counselling. *Discourse Studies* 19 (4), 422–440.
- Mankkinen, T. (2011). *Palomiehen ammatti työnä ja elämäntapana*. Tampereen yliopisto. Acta Electronica Universitatis Tampensis 1 040.
- Peavy, R.V. (2000). Ammatinvalinnan ja urasuunnittelun ohjaus postmodernina aikana. Teoksessa Onnismaa, J., Pasanen, H. & Spangar, T. (toim.) *Ohjaus ammattina ja tieteenalana 1. Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 18–44.
- Pelastuslaki (2011). <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110379#L5P34> (4.6.2018).
- Peräkylä, A. & Vehviläinen, S. (2003). Conversation analysis and the professional stocks of interactional knowledge. *Discourse and Society* 14 (6), 727–750.
- Pomerantz, A. (1986). Extreme case formulations: A way of legitimizing claims. *Human Studies* 9 (2–3), 219–229.
- Punakallio, A. & Lusa, S. (toim.) (2011). *Eri-ikäisten palomiesten terveys ja toimintakyky: 13 vuoden seurantatutkimus. Loppuraportti*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Roth, S. (2017). Työnohjaus johtajuuden kehittäjänä. *Työelämän tutkimus* 15 (2), 134–147.
- Ruponen, R. & Vanhalakka-Ruoho, M. (2013). Ryhmäohjaus työtoimijuuden tukena? Tapaustutkimus IT-alalta. *Työelämän tutkimus* 11 (1), 50–65.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on conversation: Vol. 1*. Oxford: Blackwell.
- Salmi, A., Nevanperä, N., Hannonen, H., Turpeinen, M., Vehviläinen, S., Lusa, S., Punakallio, A., Mänttari, S., Timonen, K., Kempainen, S., Tuominen, E. & Laitinen, J. (2017). *Sytyttäjä. Työpajamalli työhyvinvoinnin ja työkyvyn edistämiseen*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Schegloff, E. A. (2007). A tutorial on membership categorization. *Journal of Pragmatics* 39 (3), 462–482.
- Sirola-Karvinen, P. & Hyrkäs, K. (2008). Administrative clinical supervision as evaluated by the first-line managers in one health care organization district. *Journal of Nursing Management* 16 (5), 588–600.
- Sisäministeriö (2015). *Pelastuslaitosten työhyvinvointia kehittävän valtakunnallisen yhteistyöelimen loppuraportti*. Sisäministeriön julkaisu 16/2015.
- Soini, T., Pyhältö, K. & Pietarinen, J. (2010). Pedagogical well-being: reflecting learning and well-being in teachers' work. *Teachers and Teaching* 16 (6), 735–751.
- Stokoe, E. (2012). Moving forward with membership categorization analysis: Methods for systematic analysis. *Discourse Studies* 14 (3), 277–303.
- Tiuraniemi, J. (2007). Esimiestyön ongelmatilanteiden attribuointi. *Työelämän tutkimus* 5 (1), 3–11.
- Valtiokonttori (2007). *Avoimuutta arkeen. Varhaisen puuttumisen opas valtion työpaikoille*. <http://www.valtiokonttori.fi/download/noname/%7B1942B643-A74B-48C8-A62F-406107881BCF%7D/70859> (4.6.2018).
- Vehviläinen, S. (2001). Evaluative advice in educational counseling: The use of disagreement in the "stepwise entry" to advice. *Research on Language and Social Interaction* 34 (3), 371–398.
- Vehviläinen, S. (2014a). *Ohjaustyön opas. Yhteistyössä kohti toimijuutta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vehviläinen, S. (2014b). Työnohjauskelliset ryhmäinterventiot kohtaamispaikkana ja keskustelutilana: mahdollisuuksia ja riskejä. Teoksessa Heroja, T., Koski, A., Seppälä, P., Sääntti, R. & Wallin, A. (toim.) *Parempaa työelämää tekemässä. Tutkiva ote työnohjaukseen*. Tallinn: United Press Global, 19–37.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society. The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- White, M. (2008). *Karttoja narratiiviseen työskentelyyn*. Suom. K. Mähönen. Ilola: Kuva ja mieli.

MARJA PEURA & ARTO JAUHIAINEN

Tohtoriopintojen monet merkitykset suomalaisille ja ulkomaalaisille jatko-opiskelijoille

Ulkomaalaiset tohtoriopiskelijat tähtäävät suomalaisia määrätietoisemmin akateemiselle uralle, osoittaa jatko-opiskelijoiden teemahaastatteluihin pohjaava tutkimus. Jatko-opiskelijat jakaantuvat kolmeen tyyppiin: tieteellisen uran tavoittelijoihin, kilpailun paineessa epäröijiin ja itsellisiin sivistyjiin.

SUOMALAINEN KORKEAKOULUPOLITIikka korostaa kansainvälisten linjausten (EU 2020; Kehm 2007) mukaisesti tutkimuksen yhteiskunnallista merkitystä ja markkina-arvoa. Yliopistoja kannustetaan profiloitumaan kilpailukykyämme edistäviksi tutkimusyliopistoiksi (OKM 2015). Uudenlaiset trendit ja arvot, kuten aiemmin lähinnä yritysmaailmaan liitetty ansaintalogiikka ja tehokkuusvaatimukset, ovat nousseet perinteisemmän akateemisen kulttuurin rinnalle (Henkel 2004; Rinne & Jauhiainen 2012; Slaughter & Leslie 1997). Tämä näkyy konkreettisesti esimerkiksi jatkuvana hankekilpailuna ja projekti-

luonteisten päätätöiden lisääntymisenä (Hakala 2009).

Tehostamistrendit näkyvät myös suomalaisessa tohtorikoulutuksessa, jota on uudistettu yhä tehokkaampaan, kansainvälisempään, tuloksellisempaan ja ammattimaisempaan suuntaan (Suomen Akatemian 2011). Tohtorikoulutus on liitetty yhä tiiviimmin korkeakoulu- ja tiedepolitiikkaan, sillä tohtoriopiskelijat tekevät merkittävän osan tieteellisestä tutkimuksesta (Hakala 2009). Tutkintojen yhtenäistämiseen tähtäävän Bolognan prosessin myötä tohtoriopinnoista on tehty kandidaatin ja maisterin

NYKYINEN TOHTORIKOULUTUS TAVOITTEINEEN JA KÄYTÄNTEINEEN PERUSTUU YHÄ ENEMMÄN KOVIEN TIETEIDEN TRADITIOON.

tutkinnoista muodostuvan kaksiportaisen tutkintojärjestelmän kolmas vaihe (Hiltunen & Pasanen 2006).

Tohtoriopiskelijamäärät ovat voimakkaasti kasvaneet. Vuonna 2016 Suomessa oli runsaat 18 000 tohtoriopiskelijaa, ja tohtorintutkintoja suoritettiin lähes 1 900, kolme kertaa enemmän kuin vuonna 1993 (OPM 2004; Vipunen 2017a). Suoritetut tohtorintutkinnot ovat vuodesta 1995 asti toimineet yhtenä yliopistojen rahoitusperusteena (Hakala 2009), mikä korkeakoulutuksen massoitumisen ohella selittää kasvua (Trow 1973; Vuolanto, Pasanen & Aittola 2006). Vuoteen 2017 asti rahoitusmallissa huomioitiin ulkomaalaisten suorittamien tohtorintutkintojen osuus (OKM 2015), mikä näkyy kasvavana ulkomaalaisten tohtoriopiskelijoiden määränä: vuonna 2016 heitä oli jo yli 3 600 (Vipunen 2017b).

Korkeakoulupoliittiset tulos- ja tehokkuuspainotteiset linjaukset heijastuvat jatko-opiskeluympeiristöön ja yksilöiden toimintaan esimerkiksi siten, että ne lisäävät kilpailua (Hannukainen & Brunila 2017; Kouhia & Tammi 2014; Vuolanto ym. 2006). Tehokkuutta tulee osoittaa julkaisuina, jotka Julkaisufoorumin tasoluokituksin toimivat yhtenä niin yliopistojen kuin yksilöidenkin tuloksellisuuden mittarina (OKM 2015; Hannukainen & Brunila 2017). Lisäksi työuran tavoittelu on nostettu keskiöön, mutta samalla tohtorien työttömyys on lisääntynyt (OKM 2016).

Nykyinen tohtorikoulutus tavoitteinen ja käytänteinen edustaa politiikkaa, joka perustuu yhä enemmän kovien tieteiden (Becher 1989), kuten luonnontieteiden ja lääketieteen, traditioille. Tohtoriksi opiskelemisen merkitys väistämättä

muuttuu, ja siksi on kiinnostavaa selvittää, miten tohtoriopiskelijat jatko-opintojaan tulkitsevat. Ulkomaalaisille tohtoriopiskelijöille oman haasteensa tuovat opiskelu ja eläminen vieraassa maassa ja kulttuurissa (Fotovatian 2012).

Tarkastelemme humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja kasvatustieteiden tohtoriohjelmissa opiskelevien suomalaisten ja ulkomaalaisten käsityksiä tohtoriksi opiskelusta. Käsitusten muodostumisessa merkittäviä ovat arviot itsestä suhteessa tulevaisuuteen ja uraan (ks. esim. McAlpine & Turner 2012). Kysymme, miten tohtoriopiskelijat suuntautuvat opintoihinsa ja tutkinnon jälkeiseen työhön. Ymmärrämme suuntautumisella sekä itse tohtoriksi opiskelua että näkemyksiä sen jälkeisestä urasta ja tulevaisuudesta tohtorina.

Aiemmin tohtoriksi opiskelemista eli tohtoroitumista muuttuvassa toimintaympäristössä on tutkittu esimerkiksi identiteetin (esim. Archer 2008; Hakala 2009), sosialisointin, akateemisen tietokapitalismin sekä tähän kytkeytyvän hallinnan teorian (esim. Kouhia & Tammi 2014; Mendoza 2007; Hannukainen & Brunila 2017) näkökulmista. Tohtoriopiskelijan ja tiedeyhteisön väliseen vuorovaikutukseen perehtynyt Jenni Stubb (2012) on tutkinut tohtoriopiskelijöiden käsityksiä tohtoroitumisesta ja tutkijayhteisöstä ja käsitysten yhteyttä hyvinvointiin.

Tohtoriopiskelijöiden urasuuntautumista ja -odotuksia on tutkittu ulkomailla ja Suomessa (esim. McAlpine & Turner 2012; Sauermaann & Roach 2012). Meillä tutkimukset ovat perustuneet lähinnä kyselyaineistoihin (Isohäätä, Louis, Mikkonen & Pyhäälto 2016; Vuolanto ym. 2006). Ulkomaalaisten opiskelijöiden kokemusta tohtoriopinnoista ja tulevaisuuden uraan suuntautumista on tutkittu kansainvälisesti (esim. Harman 2003; Ugwu & Adamuti-Trache 2017), mutta Suomessa tohtorikoulutuksessa olevia ulkomaalaisia opiskelijöitä huomattavasti vähemmän (Sakurai 2014; Sakurai, Vekkaila & Pyhäälto 2017). Suomessa tohtoriopiskelijöitä on lisäksi tutkittu esimerkiksi elämänkulun ja sukupuolen (Maunula 2014; Peura 2008), ohjauksen (Aittola 1995), valikoitumisen (Jauhiainen & Nori 2017) sekä työllistymisen (Sainio & Carver 2016) näkökulmista.

KILPAILU TOHTORIOHJELMISTA JA NIIDEN RAHOITUKSESTA ON SIIRTYNUT YLIOPISTOJEN SISÄLLE.

TEHOSTUVA TOHTORIKOULUTUS

Aiemmin tohtorikoulutusta Suomessa kuten monissa muissakin maissa luonnehti humboldtilainen akateeminen vapaus. Käsite tulee saksalaisen Wilhelm von Humboldtin 1800-luvun alussa muotoilemasta sivistysyliopiston aatteesta. Käytännössä se tarkoitti sitä, että tutkijaksi kasvettiin varsin itsenäisesti, kokeneen mestarin – usein löyhässä – ohjauksessa. Tiede, sivistys ja yksilön kasvu asettuivat yhteiskunnallisen ja taloudellisen hyödyn edelle. (Laiho 1997; Pritchard 2004; Kehm 2007.)

Suomessa tieteellistä jatkokoulutusta alettiin systemaattisesti ja laaja-alaisesti kehittää 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Vuonna 1995 tohtorikoulutuksen tehostamiseksi ja laadun parantamiseksi perustettiin valtakunnallinen tutkijakoulujärjestelmä perinteisen jatkokoulutuksen rinnalle (Aittola 1995; Husso 2005). Tämän myötä jatkoopinnot muuttuivat aiempaa tavoitteellisempaan, suunnitelmallisempaan ja koulumaisempaan suuntaan (Aittola & Määttä 1998).

Uudistuksilla tavoiteltiin lisää tohtoreita, jotka valmistuisivat yhä nuorempina yhteiskunnan käyttöön. Palkallisia tutkijakoulutuspaikkoja myöntämällä tuettiin päätoimista jatko-opiskelua valmistumisaikojen lyhenemisen ja väittelyän alenemisen toivossa. Tohtorien määrä lisääntyi, mutta valmistumisajat eivät lyhentyneet. (Aittola & Määttä 1998; Hiltunen & Pasanen 2006.) Suositukset liittää hajainen tutkijakoulutus yhä kiinteämmin yliopistojen tutkimusstrategioihin sekä lisätä tohtoriopiskelijoiden määrää, monitieteisyyttä, kansainvälisyyttä ja yhteistyötä elinkeinoelämän kanssa johtivat lopulta nykyisten yliopistokohtaisten tutkijakoulujen

perustamiseen, jotka aloittivat toimintansa vuonna 2014 (Niemi ym. 2011; Suomen Akatemia 2011).

Nykyisessä järjestelmässä jokainen tohtoriopiskelija kuuluu yliopistonsa tutkijakouluun ja johonkin sen tohtoriohjelmaan. Muutosten myötä tohtorikoulutuksen on kuvattu muistuttavan yhä enemmän perustutkinto-opintoja kurssisuorituksineen ja sääntöineen (Sariola 2017). Opiskelu tohtoriohjelmissa on aiempaa säädellympää, sillä tutkinnon tavoiteaika on puristettu neljään vuoteen. Todellisuudessa tohtorintutkinnon suoritusajat ovat tois-
taiseksi pysyneet pidempinä (OKM 2018).

Tohtorikoulutus on myös entistä ammattimaisempaa. Siinä on alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota työelämävalmiuksien laajentamiseen, sillä tohtorien halutaan sijoittuvan yliopiston lisäksi yksityisen ja julkisen sektorin asiantuntija- ja kehitystehtäviin, kolmannelle sektorille sekä yrittäjiksi. Ammattimaisuutta korostaa neliportainen tutkijanuramalli, jolla pyritään edistämään tuoreen tohtorin matkaa ammattitutkijuuteen. Tohtoroituminen sijoittuu mallin ensimmäiselle portaalle, tutkijatohtori toiselle, yliopistonlehtori kolmannelle ja professori ylimmälle. (OKM 2016.)

Nykyisten tavoitteiden mukaan tohtorintutkinnon tulee olla ponnahduslauta tutkijanuralle, ei enää sen huipennus (Henkel 2004). Ammattitutkijuus tarkoittaa myös kansainvälistymistä, johon kannustetaan edistämällä tutkijoiden liikkuvuutta Suomesta ulkomaille ja päinvastoin.

Toisin kuin 1990-luvulla perustetuissa valtakunnallisissa tutkijakouluissa, taloudellinen vastuu on nyt kokonaan yliopistoilla, ja kilpailu tohtoriohjelmissa ja niiden rahoituksesta on siirtynyt yliopistojen sisälle. Tohtoriohjelmissa niukoista resursseista kilpailee aikaisempaa isompi ja heterogeenisempi joukko (Jauhiainen & Nori 2017), ja palkalliseen tohtorikoulutuspaikkaan on mahdollisuus vain joillakin. Jatko-opiskelijat suorittavat tutkintoaan erilaisin rahoitusjärjestelyin, kuten määräaikaaisena projektityöntekijänä, apurahan turvin tai muun työn ohessa.

Yliopistojen rahoitusmalli ruokkii tohtoritutkintoa, mutta tehostaminen luo painetta tutkinnon jälkeisen eli *post doc* -vaiheen mahdollisuuksiin.

TUTKIJAN ON JATKUVASTI OSOITETTAVA KYVYKKYYTENSÄ JULKAISUIN.

Akateemisen uran luominen väittelyn jälkeen on käynyt aiempaa vaikeammaksi, kun yliopistojen kokonais- ja perusrahoitus on viime vuosina systemaattisesti laskenut (Seuri & Vartiainen 2018) ja kilpailu tutkimusrahoituksesta sekä *post doc*-tehtävistä on kiristynyt. Yliopiston porttien käytyä yhä ahtaammiksi tohtoriksi opiskelun merkitys on vääjäämättä muuttunut akateemisuuden uusintamisesta kohti moninaistuvia ja yhä ennakoimattomampia urapolkuja (Henkel 2004; Kehm 2007).

UUELLEEN MÄÄRITTYVÄ TOHTORIUS

Perinteisesti tohtorikoulutuksen keskeisin tehtävä on ollut akateemisuuden uusintaminen (Henkel 2004). Tohtoriopiskelijat ovat sosiaalistuneet tiedeyhteisön yhteisesti jakamien arvojen, kuten vapauden, tutkijan autonomian ja yhteisöllisyyden, (Henkel 2004; Ylijoki & Ursin 2013) lisäksi edustamansa tieteenalan heimokulttuuriin. Tällaiset paljolti humboldtilaiseen yliopistoideaaliin (esim. Pritchard 2004) liitetyt arvot ja käytännöt ovat olleet ominaisia pehmeillä tieteenaloilla, kuten humanistisissa ja yhteiskuntatieteellisissä, joilla opiskelu on perinteisesti ollut itsenäistä ja ajoittain yksinäistäkin. Luonnontieteissä opiskelu on ollut kurssimuotoisempaa ja tutkimusympäristöt ryhmäpainotteisia ja verkottuneita. (Laiho 1997.) Myös eri tieteenalojen julkaisukäytännöt ovat olleet erilaiset, kovissa tieteissä on suosittu ryhmämuotoista julkaisemista, pehmeillä aloilla yksin julkaiseminen on yleisempää (Valo 2013).

Uravaihtoehtojen näkökulmasta tohtoriksi valmistuminen on monimerkityksellinen, ristiriitainenkin. Yhtäältä tutkintoa on uudistettu yhä konkreettisemmin tutkijanammattiin valmistavaksi,

mutta varsinainen ammattitutkinto se ei ole. Toisaalta tohtorintutkinnon halutaan maisterintutkinnon tavoin nähdä valmentavan mitä erilaisimpiin yhteiskunnan asiantuntijatehtäviin, yhä enemmän myös yksityiselle sektorille sekä yrittäjiksi. Toistaiseksi tohtoreiden sijoittumien yliopistojen ulkopuolelle ei ole kuitenkaan sanottavasti lisääntynyt.

Yliopistojen työelämä- ja urapalveluiden Aarresaari-verkoston uraseurantakyselyn (2016) mukaan vuosina 2012–2013 valmistuneista tohtoreista 40 prosenttia oli työllistynyt yliopistoihin vuonna 2015. Yksityisellä sektorilla työskenteli joka neljäs, saman verran kuin valtion ja kuntien palveluksessa yhteensä. Kolmannelle sektorille sijoittui ainoastaan vajaat kahdeksan prosenttia tuoreista tohtoreista. Ulkomaalaisten tohtorien työllistymismahdollisuudet yliopiston ulkopuolelle ovat suomalaisiin tohtoreihin verrattuna perin heikot. Uraseurantakyselyyn vastanneista ulkomaalaisista ainoastaan joka kuudes oli työllistynyt yrityksiin ja lähes joka kolmas oli ollut työttömänä tohtoriksi valmistumisen jälkeen. (Sainio & Carver 2016.)

Tohtorikoulutuspolitiikan yleismaailmalliset kehityslinjaukset ovat tehneet akateemiseen yhteisöön sosiaalistumisen yhä monimutkaisemmaksi ja ristiriitaisemmaksi, mikä näkyy esimerkiksi tohtoriopiskelijoiden identiteetin muodostamisen vaikeutena ja ristiriitoina (Archer 2008; Hakala 2009). Kilpailu rahoituksesta lisää epävarmuutta ja paineita. Tutkijan on jatkuvasti osoitettava kyvykkyytensä julkaisuina voidakseen lunastaa itselleen rahoitusta ja sen myötä tutkimustyön jatkuvuutta (Hakala 2009; Kouhia & Tammi 2014). Paljolti juuri julkaisupaineisiin kulminoituu yhteiskuntatieteellisesti kasvatusta ja koulutusta tutkivien Kristiina Hannukaisen ja Kristiina Brunilan (2017) analysoima tohtorikoulutuksen tietokapitalistinen hallinta. Tämän päivän tohtoriopiskelijat eivät voi välttyä tempautumasta mukaan tietokapitalismin pyörteisiin ja joutumasta asemoimaan itsensä suhteessa sen eetokseen ja käytänteisiin, jotka monin osin ovat ristiriidassa perinteisten akateemisten arvojen kanssa. Tämä on omiaan luomaan alituista epävarmuutta omasta onnistumisesta, johon kirjoittajien mukaan tutkijakoulun arki ja tietokapitalistinen

ULKOMAALAISET JÄÄVÄT SUOMALAISIA HERKEMMIN ULKOPUOLIKSI TIEDEYHTEISÖSSÄ.

hallinnan tapa juuri perustuvatkin (Hannukainen & Brunila 2017).

Tuottavuuden ja suoritekeskeisyyden kulttuuriin sosiaalistuminen saattaa johtaa siihen, että tohtoriopiskelijat alkavat arvottaa tutkimustensa taloudellisen hyödynnettävyyden perusteella (Mendoza 2007). Nyky-yliopistossa julkaiseminen – ennen kaikkea ”oikeissa” joulaleissa – on käytännössä ainut tapa osoittaa tutkijan tehokkuus, laatu ja arvo (Guttorm ym. 2014; Hannukainen & Brunila 2017). *Publish or perish* -kulttuurin tunkeutuminen tohtorikoulutukseen näkyy artikkeliväitöskirjojen ja yhteisjulkaisemisen lisääntymisenä myös pehmeillä aloilla (Kouhia & Tammi 2014; Valo 2013; Hakkarainen, Hytönen, Makkonen & Lehtinen 2013).

Tohtoriopiskelijoiden väitöstutkimukselleen antamia merkityksiä tutkineen Stubbin (2012) mukaan merkitykset vaihtelivat riippuen siitä, painottivatko opiskelijat lopputuotosta, prosessia vai molempia. Hän rinnastaa tohtoroitumisen merkityksen opiskeluorientaatiotutkimuksiin (esim. Mäkinen, Olkinuora & Lonka 2004). Niiden taustalla on ajatus siitä, että opintoihin suuntaudutaan eri tavalla sen mukaan, painotetaanko itse opiskelua vai sen vaihtoarvoa. Tohtoroitumisen merkitys suuntaa opintojen aikana tehtäviä valintoja ja päätöksiä. Stubb pohtiikin tuottavuuskulttuurin mahdollista vaikutusta siihen, että moni suuntautui tohtoriopintoihin lopputuotosta ja sen tuomia mahdollisuuksia painottaen. Ne, jotka painottivat lopputuotosta, suuntautuivat jo uran alkuvaiheessa tulospainotteisesti ja omia saavutuksia korostaen. (Stubb 2012.)

Tohtoriopinnot mahdollistavat erilaisia tulevaisuuksia, ja koulutuksella on yhteiskunnallisia tavoitteita, mutta lisäksi yksilöllä on omat tavoitteensa. Tutkimuksessa (Vuolanto ym. 2006), jossa verrattiin koulutuspoliittisten dokumenttien tuottamaa kuvaa uranäkymistä tohtoriopiskelijoiden omiin kokemuksiin ja odotuksiin, tohtoriopintoihin suuntautuminen riippui osittain siitä, millaista uraa opiskelijat tavoittelivat ja millaisena he kokivat työllisyysnäkömät. Tohtoriopiskelijat arvioivat koulutuksen suuntaavan heitä yksipuolisesti akateemiselle uralle. Enemmistö opiskelijoista tavoittelikin akateemista uraa, mutta moni koki tutkijanuran mahdolliseksi kilpailun ja epävarmuuden lisääntyessä. Jatko-opiskelijoiden suuri määrä yliopistotyöpaikkoihin verrattuna ja ylikouluttautuminen huolestuttivat. (Vuolanto ym. 2006.) Samansuuntaisia tuloksia on saatu Yhdysvalloissa, jossa akateemisen uran tavoittelu väheni havahduttaessa opintojen aikana sen rankkuuteen ja vaativuuteen (Sauermaann & Roach 2012).

Ulkomaalainen tohtoriopiskelija on usein vieraassa kieli- ja kulttuuriympäristössä, jolla on oma sisäpiiriin kieli, toimintatavat ja valtasuhteet. Ulkomaalaiset jäävät suomalaisia herkemmin ulkopuoliksi tiedeyhteisössä, jolloin kokemus tohtoroitumisesta saattaa muodostua erilaiseksi kuin kotimaassaan tohtoroituvilla (Cotterall 2015; Fotovatian 2012; Ugwu & Adamuti-Trache 2017).

Tohtoriopintojen nykyinen koulumaisuus saattaa hyödyttää Suomessa olevia ulkomaalaisia tohtoriopiskelijoita, sillä selkeän kurssiohjelman puuttumisen on osoitettu vaikeuttavan ulkomaalaisten integroitumista tiedeyhteisöön. Kurssimuotoisuus luo mahdollisuuksia vuorovaikutukselle, joka on tärkeää yhteenkuuluvuuden syntymiseksi (Fotovatian 2012). Ulkomaalaiset tohtoriopiskelijat suuntautuvat akateemiselle uralle ja suhtautuvat melko optimistisesti tulevaisuuden uraan sekä painottavat uranäkökulmaa opintojensa motiivina (Harman 2003; Sakurai ym. 2017), mutta arvioivat kieliongelmiensa heikentävän tulevaisuuden työnäkymiä (Ugwu & Adamuti-Trache 2017).

YDINTARINOITA PEILATTIIN KOKO AINEISTOSTA MUODOSTETTUIHIN TEEMOIHIN.

AINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimuksen aineisto koostuu monitieteisen suomalaisen yliopiston humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja kasvatustieteiden tohtoriohjelmien tohtoriopiskelijoiden teemahaastatteluista (N = 12), joiden avulla olemme pyrkineet saavuttamaan tutkittavien tohtoroitumiselle antamat merkitykset (Kvale 1996). Tieteenalat eivät ole kulttuureiltaan ja käytännöiltään homogeenisia, mutta emme ole päätyneet tarkentamaan kohderyhmän eroihin tieteenalatasolla vastaajien anonymiteetin suojelemiseksi.

Ulkomaalaisella tohtoriopiskelijalla tarkoitamme ulkomaalaisen opiskelijan statuksella tohtoriopintoja suorittavaa opiskelijaa. Suomalainen tohtoriopiskelija viittaa Suomen kansalaiseen. Jokaisesta kolmesta tiedekunnasta valittiin kaksi suomalaista ja kaksi ulkomaalaista, yhteensä kahdeksan naista ja neljä miestä. Kumpaakin sukupuolta edusti suomalaisissa ja ulkomaalaisissa yhtä monta opiskelijaa. Mukaan valittiin vähintään kaksi vuotta väitöskirjaansa valmistelleita opiskelijoita sen varmistamiseksi, että heille oli ehtinyt muodostua käsitys tohtoriksi opiskelusta. Vastaajien ikäjakauma ulottui 29 vuodesta 60 vuoteen, mediaani-ikä oli 36. He rahoittivat opintojaan erilaisin rahoitusjärjestelyin.

Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina, joissa käsiteltiin seuraavia teemoja: tohtoroitumisen motiivit ja tavoitteet, tutkimuksen merkitys, tieteen ja yliopiston rooli ja arvot sekä oma rooli tiedeyhteisössä. Haastateltaville annettiin vapaus tuoda teemoista esiin haluamia asioita ja puhua itselle merkityksellisistä asioista tohtoroitumisen suhteen. Suomalaisia haastateltiin suomeksi ja ulkomaalaisia

englanniksi, joka oli yhdelle haastateltavalle äidinkieli. Haastattelut kestivät puolesta tunnista hieman yli tuntiin. Anonymiteetin vuoksi haastateltavat nimettiin tiedekunnittain numeroin haastattelujärjestyksessä, ja suomalaisten vastauksista lainatuista sitaateista häivyttiin murreilmaisut.

Aineisto analysoitiin sisällönanalyysillä teemoitellen ja tyyppitellen. Teemoittelun avulla aineisto selkiytettiin ja tiivistettiin (Eskola & Suoranta 2003). Siitä muodostettiin 18 alateemaa, joihin ei yhdeksän haastattelun analyysin jälkeen enää syntynyt uusia. Alateemat ryhmiteltiin seitsemään tohtoroitumista määrittävään merkityskokonaisuuteen, jotka nimettiin sisältöä kuvaten seuraavasti: akateemiset perusarvot, akateemisuuden legitimointi, kasvuprosessi, työ, tulevaisuuden epävarmuus, kilpailu ja yksilölliset tekijät.

Analyysiä jatkettiin pelkistämällä haastattelut eri haastatteluteema-alueista saatujen vihjeiden perusteella kolmeksi ydintarinaksi niiden sisällöllisten yhtäläisyyksien ja eroavaisuuksien perusteella. Ensimmäisessä tarinassa korostuivat selkeät tavoitteet tulevaisuuden suhteen ja päämäärätietoisuus, toisessa epävarmuus ja pelko ja kolmannessa tutkimusprosessiin keskittyminen ja tasapaino. Ydintarinoita analysoitaessa havaittiin, että uran tavoittelu, uranäkymät ja arvot itsestä suhteessa näihin suuntasivat sitä, mitä tohtoriopiskelija toi esiin tohtoroitumisensa kannalta merkityksellisenä.

Ydintarinoita peilattiin koko aineistosta muodostettuihin teemoihin ja niistä johdettuihin merkityskokonaisuuksiin (Ojala 2010), joiden pohjalta muodostettiin tyyppikuvaukset. Tyypit nimettiin sisällöllisen kerronnan mukaisesti seuraavasti: tieteellisen uran tavoittelija (N = 6), kilpailun paineessa epäröijä (N = 4) sekä itsellinen sivistyjä (N = 2). Ensimmäinen tyyppi tavoitteli selkeästi akateemista uraa, toinen hahmotteli erilaisia uravaihtoehtoja ja kolmas ei tavoitellut uraa lainkaan. Tyyppikuvaukset ovat ideaalityypisiä todellisuuden kuvauksia, eikä yksikään tohtoriopiskelija yksinään edusta mitään ideaalityyppiä, vaan se muodostuu yhteen kootuista yksilöllisistä kertomuksista.

TIETEELLISEN URAN TAVOITTELIJAT PYRKIVÄT TEHOKKUUTEEN JA HUIPPUSUORITUKSIIN.

TOHTORIOPISELIJATYYPIT

Seuraavissa kuvauksissa analysoimme ja tulkitsemme, miten kukin ohtoriopiskelijatyypin tohtoroitumiseen suuntautuu.

Tieteellisen uran tavoittelija

Tieteellisen uran tavoittelijoihin sisällytettiin viisi ulkomaalaista opiskelijaa ja yksi suomalainen. He olivat lähimpänä vastaajien 36 vuoden mediaani-ikä. Yliopistoura oli heille paljolti itsestäänselvyys ja tohtoroituminen välttämätön välitavoite ja pääsylippu akateemiseen yhteisöön, johon he vahvasti identifioituivat. He kuvasivat tohtoroitumista tutkijan perustutkinnoksi, mikä kannattaa suorittaa nopeasti, jotta voi jatkaa esimerkiksi *post doc* -tutkijana.

”Yritän luoda akateemista uraa. Akateeminen ura on organisoitu niin, että tohtorintutkinto on yksi taso, se on perusvaatimus ja siitä jatketaan eteenpäin.” (Hum4)

”Se [tohtoroituminen] on se, mistä vasta alkaa se tutkijaura et sen takia sitä ei kannattais hirveesti pitkittää.” (Yht2)

Tieteellisen uran tavoittelijat olivat pitkälti sisäistäneet nykyisen korkeakoulutuspolitiikan ideaalin tohtoroitumisesta ponnahduslautana tieteelliselle uralle, ei sen päätepisteenä. He tuntuivat omaksuneen kilpailun ja tehokkuusvaatimukset, vaikka kokivat ne jossain määrin ristiriitaisiksi tutkimustyön todellisuuden ja tavoitteiden kanssa. Tuottavuuspaineet hahmottuivat haasteina, joihin oli tartuttu päättäväisesti, jotta tavoitteet

toteutuisivat. He tiedostivat kirkkaasti, että vain parhaat selviytyvät voittajina kiristyvässä kilpailussa ja pyrkivät parantamaan omia mahdollisuuksiaan olemalla tehokkaita ja tavoittelemalla huippusuorituksia. Tämä tarkoitti muun muassa artikkelien julkaisemista arvostetuissa kansainvälisissä julkaisuissa. Puheesta huokui vahva omistautuminen väitöskirjan tekoon, korkea työmoraali ja aikamme yliopistolle ominainen erinomaisuuden eetoksen korostus:

”Virallisesti työskentelen 65 lehtorina ja 35 tohtoriopiskelijana mutta luulen, että todellisuus on ennemminkin 100 ja 100. Elämäsi on se sinun työsi [--] sanotaan, että ollaksesi hyvä akateeminen tavallaan ajattelet, että ok minun täytyy julkaista paljon, ainakin yksi paperi vuodessa [--] sinulla on julkaisupaine koska siten sitä arvioidaan, mutta joskus se on ristiriidassa pitkien projektien kanssa, haluamme löytää jotain syvää etkä ehkä julkaise mitään [--] olet kuin sellainen tuotantokone.” (Yht3)

”Pyrin työskentelemään erityisen ahkerasti varmistaakseni, että kaikki mitä esitän on parhaista parhaita [--]” (Kasv3)

”Olen julkaissut artikkeleita, tietenkin niiden pitää olla kansainvälisissä julkaisuissa ja toivottavasti hyvissä julkaisuissa tiedätkö.” (Yht4)

Kilpailun kovuus tuli esiin, kun tieteellisen uran tavoittelijat arvioivat tulevaisuuden uranäkymiään, joita omasta määrätietoisuudesta huolimatta sävytti epävarmuus. Tavoitteet olivat kyllä korkealla, mutta kireässä kilpailussa he näkivät mahdollisuutensa rajallisina aivan huipulle. Kansainväliset tohtoriopiskelijat kokivat kuitenkin ulkomailla suoritetun tutkinnon ja kansainvälisen kokemuksen tuovan lisäarvoa työllistymiseen.

”Haluan aina mennä hyvään yliopistoon, sellaiseen, jolla on kansainvälinen maine ja jos tavoitteeni on niin korkealla, tulen kohtaamaan rajua kilpailua. Tämän vuoksi olen alentanut odotuksiani ja menen yliopistoon, joka ei ole niin tunnettu.” (Yht4)

”Jos haluat paremman työn, jos haluat olla kilpailun voittaja [--] etusija tässä kilpailussa menee niille, jotka ovat viettäneet ja asuneet joitain vuosia eri kulttuureissa [--].” (Hum3)

EPÄRÖIJÄT EIVÄT USKALTANEET PANOSTAA LIIKAA AKATEEMISEN URAN VARAAN.

Kunnianhimoisista tavoitteista huolimatta tieteellisen uran tavoittelijoiden tulevaisuutta varjosti huoli työllistymisestä, mikä ulkomaalaisilla liittyi kielitaitoon. Suomea taitamattomina he arvioivat työllistymismahdollisuutensa heikoiksi niin yliopistossa kuin sen ulkopuolellakin. He näkivät yliopiston ulkopuoliset työt sellaisina, joihin ei vaadittu korkeakoulu- saati tohtorintutkintoa.

”Jos työskentelet yliopistolla sinun täytyy puhua suomea tai ruotsia [--] olemme nykyään menettämässä tietynlaista taloudellista turvallisuutta ja mahdollisuutta työskennellä ja omistautua työlemme ajattelematta mitä seuraavana päivänä tapahtuu [--] Minulle tämä tarkoittaa joko yliopistoa, asema, jota kunnioitetaan tai siivoojaa tai pesulaa, jotka ovat muita vaihtoehtoja maahanmuuttajille, jotka eivät osaa puhua suomea.” (Hum4)

Ylikouluttautumisuhan näki tosin myös tyypin ainoa suomalainen:

”Sitä puntaroi onko tästä oikeasti hyötyä vai haittaa. Oon ollu työpaikassa missä on haettu työntekijää ja sieltä otetaan suoraan tohtorit pois, koska ne on ylikoulutettuja. Et, jos haluaa virkamiesuralle niin niillehän riittää maisterikin.” (Yht2)

Tulevaisuuden epävarmuus korostui jatkuvina rahoitushakuina, jotka veivät aikaa tutkimustyöltä. Yksi ulkomaalainen näki suomalaisten olevan etulyöntiasemassa rahoitushakujen suhteen, mikä loi ylimääräistä suorituspainetta.

Yhtä lukuun ottamatta tieteellisen uran tavoittelijoilla ei ollut akateemisesti koulutettuja vanhempia. Kaksi ulkomaalaista halusi kuitenkin tohtoroitumisellaan tuottaa iloa ja kunniaa perheelleen:

”Olen perheessäni ensimmäinen, joka on päässyt näin pitkälle ja näen sen niin, että en opiskele itselleni vaan perheelleni. Ja äidilläni ei ole lainkaan koulutusta ja hänelle tämä on sellaista, mitä hän ei voinut tehdä. Oikeastaan, tämä on hänelle, hän on minun 'cheerleaderini'.” (Kasv3)

Vanhempien kunniaksi opiskelun voidaan nähdä kytkeytyvän perheen matalaan koulutustasoon tai sosiaaliseen asemaan: tohtoriksi opiskelemalla opiskelija lunastaa ne uhraukset, joita vanhemmat ovat tehneet hänen koulutuksensa eteen. Sellaisten asioiden arvo yleensä korostuu, jotka eivät ole itsestäänselvyyskysymyksiä. Aiemmissa koululaisille ja heidän vanhemmilleen tehdyissä tutkimuksissa on tullut esiin, että maahanmuuttajilla on voimakkaampi koulutususkon kuin valtaväestöllä, jolle koulutus on itsestään selvä oikeus (Kalalahti ym. 2017; Rinne & Tuittu 2011).

Kilpailun paineessa epäroijä

Kilpailun paineessa epäroijäiin luokittamamme opiskelijat olivat kaikki suomalaisia. Iältään he jakautuivat kahtia: kaksi oli kolmikymppisiä, kaksi yli 40-vuotiaita. Hekin olivat kiinnostuneita akateemisesta urasta, mutta eivät pitäneet sitä ainoana vaihtoehtona. Akateemisen uran kiinnostavuutta varjostivat sen rankkuus ja epävarmuus. Epäroijät näkivät akateemisen uran niin suurena riskinä, etteivät uskaltaneet panostaa liikaa sen varaan. Tohtoriksi opiskelu vaatii ponnistelua, mutta ei takaa uraa. Epäroijät olivat joko irtautuneet kokonaan yliopiston tehokkuusvaatimuksesta tai tasapainoilivat vielä oman suhtautumisensa kanssa, jotta mahdollisuus akateemiselle uralle säilyisi. Samaan aikaan he pitivät ovea avoimena yliopiston ulkopuolisille uravaihtoehtoille. Akateeminen ura oli heille vain yksi vaihtoehto muiden joukossa.

”[--] loogisinta olis jatkaa niinku tutkimushankkeita [--] toisaalta mulla on laaja tuttavapiiri, mikä ei tuu akateemisen maailman kautta ja ne tietää, mitä sä osaat [--] et kaksjakosta toinen on tämä akateeminen ja toisaalta ihan muulla sektorilla [--] mä oon aina niinku optimisti siinä mielessä, että mulle löytyy aina jotain hommii [--].” (Hum2)

ITSELLISELLE SIVISTYJÄLLE TOHTORIOPINNOT OLIVAT MAHDOLLISUUS UPPOUTUA TUTKIMUKSEEN JA SIVISTYÄ.

Epäroijien kerronnassa kuului suojautuminen epävarmuudelta, kun he pyrkivät olemaan ajattelematta tulevaisuutta ja keskittymään tähän hetkeen. He tunnustivat kilpailuun ja julkaisupaineisiin sopeutumisen yliopistouran jatkuvuuden kannalta välttämättömiksi, mutta voivat suhtautua niihin tieteellisen uran tavoittelijoita armollisemmin, kun kaikkia munia ei ollut aseteltu akateemiseen koriin eikä identiteettiä ollut rakennettu tieteen huipun tavoittelemiselle:

”En oo järin optimistinen sen suhteen, että jatkaisin yliopistolla ja se on poistanu stressiä hirveen paljon, kun mä oon tajunnu et mun ei välttämättä tarvii julkasta ihan koko ajan. Mun ei välttämättä ihan jatkuvasti tarvii tehdä itsestäni sellasta parasta mahdollista kandidaattia johonkin yliopistotyöhön [--] mä en välttämättä oo mikään sellanen tieteellinen tykki, mut sit taas olen silleen täysin pätevä akateemisen arkipäiväisyyden toimija. Pystyn ohjaamaan, pystyn opettamaan.” (Hum1)

Yksi haastateltu koki tulevaisuutensa tutkijana suorastaan pelottavaksi ja tutkimustyön tehokkuusvaatimusten paineissa ristiriitaiseksi. Hän hahmotteli yhä omaa suhdettaan suorituspaineesiin. Niihin pitäisi vastata, jos mieli jatkaa akateemisessa maailmassa, mutta ei välttämättä, jos työllistyykin muualle.

”Tää ei oo ehkä semmonen, mihin tällä hetkellä pystyy täysin luottamaan, että tutkijana olo onnistuu, koska leikataan. Tavallaan pitää olla vähän niinku vaihtoehto a, b ja c. Ne muut vaihtoehdot, niissä ei välttämättä ole niin paljon merkitystä onko tohtori vai ei. Tutkijana oleminen

eniten hyödyntää sitä koulutusta [--] Pelottaa tosi paljon. Mitään semmosii pitkäkestosia työsuhteita tällä alalla ei tehdä. Se painostaa jotenkin siihen kilpailuun, mitä tutkimuksessa itse ihmettelen, miten niinku luovuutta voi painostaa [--].” (Kasv1)

Kilpailun paineessa epäroijat näkivät koulutuksen ensisijaisesti valmistavan tutkijuuteen eikä yliopiston ulkopuolisiin töihin. Tieteellisen uran tavoittelijan tavoin he näkivät tohtoroitumisen jopa haittaavan työllistymistä muualle. Yksi epäroija koki kilpailuilmapiirin raunioittaneen yhteisöllisyyttä siinä määrin, että oli valmis tavoittelemaan mieluummin muuta kuin akateemista uraa.

”[--] tääl on mun mielestä ihan valtavan huono ilmapiiri. Se huononee koko ajan ja tämmönen paranoian ja niinku tuhkatapäältä tunnelma [--] kyvyttömyys yhteistoimintaan oikeesti eikä vaan niinku et saadaan rahoitusta ja sit jokainen ottaa kaapista itelleen pikkusen sen oman toiminnan pyörittämiseen [--] ilmapiiri on suurin syy etsiä jotain muuta.” (Hum2)

Se, että epäroijat olivat kaikki suomalaisia, vaikutti epäilemättä siihen, että he näkivät akateemiselle uralle vaihtoehtoja. Kotimaassaan tohtoriksi valmistuvien on todennäköisesti helpompi orientoitua muihinkin vaihtoehtoihin kuin määrätyn ajaksi vieraaseen maahan tutkimusrahoituksen saaneiden ulkomaalaisten.

Itsellinen sivistyjä

Itsellisten sivistyjien suuntautuminen tohtoriohotoihin poikkesi kahdesta muusta tyypistä, sillä he eivät tavoitelleet tutkinnolla varsinaista työuraa. Toinen heistä oli suomalainen, toinen ulkomaalainen kasvatustieteiden tohtoriopiskelija. He olivat hyvin eri-ikäisiä, mutta eivät kumpikaan tutkimusjoukon nuorimmasta päästä. Tohtoroituminen merkitsi heille tutkimukseen uppoutumisen lisäksi itsensä kehittämistä, henkistä kasvua – sivistystä. Pääasialliseksi tavoitteekseen he kokivat oppimisprosessista nauttimisen.

TOHTORIOPISKELIJA KÄY JATKUVAA AKATEEMISEN TULEVAISUUDEN JA YLIOPISTON ULKOPUOLISEN URAN VÄLISTÄ IDENTITEETTINEUVOTTELUA.

”[--] merkityksellisintä läpi koko tohtoriopintojen [--] itse tutkimusprosessi [--] Ajattelen, että laadullisen tutkimuksen kautta tutkija voi muuttaa itseään. Se on merkityksellisintä. Voin olla parempi ihminen. Voin tulla uudeksi ihmiseksi oman tutkimukseni kautta [--] sen prosessin kautta tutkija kasvaa paljon, kuten lapsi kasvaa joka päivä [--].” (Kasv4)

Itselliset sivistyjät tiedostivat yliopistomaailman lisääntyvän kilpailullisuuden, julkaisemisen pakon ja ammattimaisuuden realiteetteina, mikäli mieli tehdä akateemista uraa, mutta tekivät niihin henkilökohtaisesti selkeän pesäeron. He eivät kokeneet niiden rajoittavan itseään, koska uran tavoittelu oli toissijaista.

”Kilpailullinen ilmapiiri ei häiritse minua, mutta periaatteessa kukaan ei ole vapaa kilpailulta modernissa yhteiskunnassa [--] jos tähtää professoriksi olen sitä mieltä, että pitäisi ajatella tällaisia asioita [julkaisemista] koko ajan. Jos haluan jäädä yliopistolle [--] sitten minun pitäisi ajatella tätä koko ajan [--] nykyajan yliopistosta on yhä enemmän tulossa työharjoitteluinstituutti. Surullinen tilanne.” (Kasv4)

Toinen itsellinen sivistyjä opiskeli työnsä ohella, mikä selittää osittain huoletonta suhtautumista julkaisupaineisiin.

”Se [tohtoroituminen] tuo lisäarvona sitä asiantuntijauskottavuutta. Mun sanoilla on enemmän painoarvoa. Mä luulen et mä tarviin sitä [--] Ehkä odotuksia tuli siihen, että olisi pitänyt tehdä jotain julkaisuja ja niitä mä en oo tehny [--] ehkä on odotettu enemmän jo ennen väitöstä

semmosta vaikuttajaa ja akateemiseen yhteisöön osallistujaa niin semmosta mä en oo täyttänyt.” (Kasv2)

Itsellinen sivistyjä haki tohtorin tutkinnolla myös uskottavuutta ja oman asiantuntijuuden legitimoitua. Hän ei kuitenkaan ilmaissut tarvitsevansa legitimoitua akateemisessa maailmassa etenemiseen kuten tieteellisen uran tavoittelija vaan käytti tohtoroitumista lähinnä välineenä saada äänensä kuuluviin.

ONKO TOHTORIKOULUTUKSESSA TILAA ERILAISUUDELLE?

Analyysimme ja tulkintamme osoittavat, kuinka heterogeeninen joukko tohtoriopiskelijoita opiskelee yhä homogeenisemmässä tohtorikoulutusjärjestelmässä. Haastateltujen käsitykset sisältävät runsaasti ristiriitaisuuksia suhteessa tohtorikoulutukselle asetettuihin, korkeakoulu- ja tiedepolitiikasta johdettuihin virallisiin tavoitteisiin ja niiden ympärille rakentuvaan diskurssiin ja retoriikkaan (ks. myös Hannukainen & Brunila 2017; Kouhia & Tammi 2014). Niissä korostetaan erinomaisuutta, kärkihankkeita, huippuyksiköitä sekä kansainvälistymisen tuottamaa verkostoitumispotentialia ja kulttuurista moninaisuutta. Kuten aiemmissa tutkimuksissa (esim. Hakala 2009; Hannukainen & Brunila 2017; Vuolanto ym. 2006; Sauermaann & Roach 2012), tutkimuksemme kohteena olleiden tohtoriopiskelijoiden todellisuutta ja tulevaisuuden näkymiä sävyttivät paljolti kilpailu, epävarmuus ja tutkinnon heikko työelämävastaavuus.

Tohtoriopiskelijat ovat toki hyvin tietoisia politiikan määrittelemästä ideaalitohtoroitajan mallista ja joutuvat jatkuvasti tasapainoilun asemoimaan itsensä suhteessa siihen. Haastatteluissa nousi esiin, miten tohtoroituminen merkitsi jatkuvaa akateemisen tulevaisuuden ja yliopiston ulkopuolisen uran välistä identiteettineuvottelua (Ylijoki & Ursin 2013). Näin kokivat jopa tieteellisen uran tavoittelijat, jotka määrätietoisesti tähtäsivät akateemiselle uralle. Paradoksaalisesti itsellisillä sivistyjillä minän suhde ulkoisiin vaatimuksiin ja paineisiin oli kaikkein tasapainoisin heidän astuessaan ikään kuin marginaalin asemaan.

YHTEISÖLLISYYS VAIKUTTAA OSITTAIN KADOTETULTA.

Lähinnä tohtoriopiskelijajadeaalia ovat ulkomaalaiset tohtoriopiskelijat, jotka suuntautuvat suomalaisia määrätietoisemmin akateemiselle uralle sovittautumalla muottiin. Suuntautumista selittää todennäköisesti se, että heille yliopiston ulkopuoliset uranäkymät ovat suomalaisia heikommat. Yliopistomaailma edustaa tohtoriopiskelijoille yhteisiin universaaleihin perusarvoihin nojaavaa kansainvälistä tilaa, missä oma asema voidaan legitimoida. Tohtoroituminen avaa pääsyn ”akateemiseen kuplaan”, akateemiselle kentälle, jolla toimimiseen tohtorin tutkinto tuottaa tarvittavia resursseja ja arvostettuja pääomia (Bourdieu & Wacquant 1992). Näiden avulla tuore tohtori voi ainakin yrittää kilpailla harvoista akateemisista työpaikoista, mutta ne eivät auta luovimaan vieraan maan ei-akateemisilla työmarkkinoilla.

Kansainvälisyys on tieteessä ja tohtorikoulutuksessa itsestäänselvyys mutta myös status- ja mainetekijä, toisinaan jopa kritiikittömästi laadun mittari. Ulkomaalaisten tohtoriopiskelijoiden kokemukset raottivat osaltaan sitä todellisuutta, mitä saattaa katkeytyä kansainvälisyydellä kiillotettujen kulissien taakse. Ulkomaalaisten tohtoriopiskelijoiden omat tavoitteet jäävät herkästi virallisten tavoitteiden varjoon (esim. Cotterall 2015), mikä näkyi myös tässä tutkimuksessa.

Ulkomaalaiset tohtoriopiskelijat joutuvat kohtaamaan samat työelämäuhat kuin maahanmuuttajat yleensä (esim. Kyhä 2011): ajautuminen koulutusta vastaamattomaan työhön Suomessa, ellei ura avaudu yliopistomaailmassa. Käytetäänkö opiskelijoita korkeakoulutuksen kansainvälistymisstrategian välineinä tarjoamatta vastineeksi koulutusta vastaavaa tulevaisuutta? Kansainvälistymisproblematiikkaa tulisi tutkia lähemmin, jotta ulkoma-

laisten tohtoriopiskelijoiden potentiaali voitaisiin hyödyntää heitä itseään ja suomalaista yhteiskuntaa ja korkeakoulutusta palvelevalla tavalla. Samalla on muistutettava, että epävarmuus tulevaisuudesta koskee myös suomalaisia. Yhteiskuntatieteilijä Johanna Hakalan (2009) esittämä huoli siitä, että lahjakkaat tutkijat lähtevät yliopistosta on osoittautunut osittain aiheelliseksi.

Kuten ideaalittyyppittelyssä yleensäkin, luonnos-telemamme tyypit eivät ole kategorisia. Niissä on sekä eroja että yhteneväisyyksiä. Vapauden ja yhteisöllisyyden kaltaiset akateemiset perusarvot ovat kaikille tärkeitä. Tutkijan työtä kuvataan totuuden etsimiseksi, eettisyydeksi ja kriittisyydeksi. Samasta, akateemisen identiteetin kovasta ytimestä kertovat aiemmatkin tutkimukset (esim. Hakala 2009; Henkel 2004). Yhteisöllisyys vaikuttaa osittain kadotetulta, kun haastattelemamme tohtoriopiskelijat viittasivat siihen entisaikojen ideaalina. Tämä kuvastaa yliopistoa kuviteltuna tilana (Clegg 2008). Aikaa perinteisiin keskusteluihin tiedeyhteisössä on harvoin, mitä on kuvattu ajattoman ajan kaipuiksi (ks. Ylijoki & Mäntylä 2003). Yhteisöllisyyttä rajoittavat lisääntyvä tuotosten mittaaminen sekä tohtoriopiskelijoiden keskinäinen kilpailu, minkä tilalle toivotaan yhteisöllistä kilpailua.

Jaettu olivat myös käsitykset pehmeiden tieteidien eriarvoisesta asemasta. Monipuolisen tiedon tuottamista arvostettiin, mutta ympäristön koettiin arvostavan muunlaista tietoa. Tämä näkyi rahoituksessa, jonka nähtiin suosivan koville tieteille ominaisia, taloudellisesti merkityksellisiä ja innovatiivisia tutkimusaiheita, mikä on omiaan ohjaamaan tohtoriopiskelijoiden suuntautumista (ks. Kouhia & Tammi 2014).

Yksi tämän päivän tohtoriopiskelijoita erilais-
tava tekijä on ikä ja siihen usein liittyvä erilainen elämäntilanne (myös Rauvola & Silvennoinen 2017). Nelikymppisiä tai sitä vanhempia oli tutkimuksessamme viisi, ja ainoastaan kolme vastasi iältään tohtorikoulutuksen koulutuspoliittista ideaalia. Nuoruutta, nopeutta ja kansainvälisyyttä painottavan tohtorikoulutuspolitiikan varjossa tuhannet tohtoriopiskelijat tekevät edelleen väitöskirjoitustutkimuksiaan sivistyäkseen, omaan tahtiin, työn

ohella, usein akateemisen yhteisön ulkojäsenenä. He muistuttavat paljolti aikuisopiskelijaa sen perinteisessä mielessä. Tohtoroitumiseen valikoitumista suurilla tilastoaineistoilla tutkineet Arto Jauhiainen ja Hanna Nori (2017) erottivat ryhmän ”pitkän linjan puurtajat”, joka muistutti taustoiltaan tällaisia tohtoriopiskelijoita, samoin kuin tämän tutkimuksen itselliset sivistyjät.

Opiskelijoiden moninaisuuden keskellä ei voi olla kysymättä, missä mitassa vallitseva, yhä koulumaisempi, yhdenmukaiseen ammattitutkijuuteen tähtäävä tohtorikoulutuksen *one size fits all* -muotti tarjoaa tilaa nyt ja tulevaisuudessa erilaisille ja eri-ikäisille tohtoriopiskelijoille. Missä määrin se sietää luovuudelle ja innovatiivisuudelle elintärkeää toisin toimimista ja erilaisuutta ilman, että ne sysätään marginaaliin?

MARJA PEURA
KM, tohtorikouluttava
Kasvatustieteiden laitos
Turun yliopisto

ARTO JAUHIAINEN
KT, professori
Kasvatustieteiden laitos
Turun yliopisto

LÄHTEET.....

- Aittola, H. (1995). *Tutkimustyön ohjaus ja ohjaussuhteet tieteellisessä jatkokoulutuksessa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 111. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Aittola, H. & Määttä, P. (1998). *Tohtoriksi tutkijakoulusta. Tutkijakoulut tieteellisten jatko-opintojen uudistajina*. Koulutuksen tutkimuslaitos. Tutkimuksia 3. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Archer, L. (2008). The new neoliberal subjects? Young/er academics' constructions of professional identity. *Journal of Education Policy* 23 (3), 265–285.
- Becher, T. (1989). *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Cultures of Discipline*. Milton Keynes: The Society for Research into Higher Education ja Open University Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Clegg, S. (2008). Academic identities under threat? *British Educational Research Journal* 34 (3), 329–345.
- Cotterall, S. (2015). The rich get richer: international doctoral candidates and scholarly identity. *Innovations in Education and Teaching International* 52 (4), 360–370.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (2003). 6. painos. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- EU (2020). *EU 2020 strategy*. [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF\(8.3.2017\)](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF(8.3.2017)).
- Fotovatian, S. (2012). Three constructs of institutional identity among international doctoral students in Australia. *Teaching in Higher Education* 17 (5), 577–588.
- Guttorm, H., Arvola-Orlander, A., Niemi, A.-M., Vaahtera, E., Mertanen, K., Tammi, T., Mononen-Batista Costa, S., Brunila, K., Kouhia, A., Paakkari, A., Kainulainen, V. & Ikävalko, E. (2014). Akateeminen kapitalismi ja kollektiivisyyden paradoksaalisuudet tohtorikoulutuksessa. *Aikuiskasvatus* 34 (2), 121–128.
- Hakala, J. (2009). The future of the academic calling? Junior researchers in the entrepreneurial university. *Higher Education* 57 (2), 173–190.
- Hakkarainen, K., Hytönen, K., Makkonen, J. & Lehtinen, E. (2013). Kollektiivista mallia voidaan soveltaa kasvatustieteiden tohtorikoulutuksessa. *Aikuiskasvatus* 4 (33), 277–289.
- Hannukainen, K. & Brunila, K. (2017). ”Jokainen verissä päin sitä omaa edistää”. Tutkijakoulutus, tieto ja tutkijuus tietokapitalismissa. *Aikuiskasvatus* 37 (2), 96–107.
- Harman, K. (2003). International PhD students in Australian universities: financial support, course experience and career plans. *International Journal of Educational Development* 23 (3), 339–351.
- Henkel, M. (2004). Current science policies and their implications for the formation and maintenance of academic identity. *Higher Education Policy* 17 (2), 167–182.

- Hiltunen, K. & Pasanen, H.-M. (2006). *Tulevat tohtorit. Jatko-opiskelijoiden kokemukset ja arviot tohtorikoulutuksesta 2005*. Opetusministeriön julkaisuja 2006:48.
- Husso, K. (2005). *”Tohtorit, tiedepolitiikka ja työmarkkinat – Tutkijankoulutus Suomessa 1950-luvulta tutkijakoulujen aikaan”*. Opetusministeriön julkaisuja 2005:21.
- Isohätälä, J., Louis, J.N., Mikkola, K. & Pyhäntö, K. (2017). *Towards a doctoral degree and future career – perceptions of doctoral students at the university of Oulu*. Acta Univ. Oul.F.12. Oulu: University of Oulu.
- Jauhiainen, A. & Nori, H. (2017). Puurtajat, Statuksen korottajat ja Koulutus pääoman uusintajat: Tohtoriopiskelijat ja heidän taustansa suomalaisella yliopistokentällä. *Kasvatus* 48 (2), 80–95.
- Kalalahti, M., Varjo, J., Zacheus, T., Kivirauma, J., Mäkelä, M.-L., Saarinen, M. & Jahnukainen, M. (2017). Maahanmuuttajataustaisten nuorten toisen asteen koulutusvalinnat. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (1), 33–44.
- Kehm, B. M. (2007). Quo vadis doctoral education? New European approaches in the context of global changes. *European Journal of Education* 42 (3), 307–319.
- Kouhia, A. & Tammi, T. (2014). Akateemisen kapitalismin uusliberaali tutkijasubjekti kasvatustieteellisessä tohtorikoulutuksessa. *Kasvatus & Aika* 8 (2), 22–39.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Lontoo: Sage.
- Kyhä, H. (2011). *Koulu- ja maahanmuuttajat työmarkkinoilla. Tutkimus korkeakoulututkimuksen suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien alusta Suomessa*. Turun yliopiston julkaisusarja C, osa 321. Turku: Turun yliopisto.
- Laiho, I. (1997). *Mestareiden opissa. Tutkijakoulutus Suomessa sotien jälkeen*. Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Raportti 42. Turku: Turun yliopisto.
- Maunula, M. (2014). *Perheellisen naistohtoriopiskelijän arki, elämäntapa ja tulevaisuusajattelu*. Väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.
- McAlpine, L. & Turner, G. (2012). Imagined and emerging career patterns: perceptions of doctoral students and research staff. *Journal of Further and Higher Education* 36 (4), 535–548.
- Mendoza, P. (2007). Academic capitalism and doctoral student socialization: A case study. *The Journal of Higher Education* 78 (1), 71–96.
- Mäkinen, J., Olkinuora, E. & Lonka, K. (2004). Students at risk: Students’ general study orientations and abandoning/prolonging the course of studies. *Higher Education* 48 (2), 173–188.
- Niemi, H., Aittola, H., Harmaakorpi, V., Lassila, O., Svärd, S., Ylikarjula, J., Hiltunen, K. & Talvinen, K. (2011). *Tohtorikoulutuksen rakenteet muutoksessa. Tohtorikoulutuksen kansallinen seuranta-arviointi*. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 15:2011. Helsinki: Korkeakoulujen arviointineuvosto.
- Ojala, H. (2010). *Opiskelemassa tavallaan. Vanhat naiset ikäihmisten yliopistossa*. Tampere: Tampere University Press.
- OKM (2015). *Ehdotus yliopistojen rahoitusmalliksi 2017 alkaen*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2015:19.
- OKM (2016). *Tutkijanuran tilannekuva. Tutkijanuratyöryhmän loppuraportti*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:2.
- OKM (2018). *Tiede- ja tutkimus*. <http://minedu.fi/tiede-ja-tutkimus> (1.1.2018).
- OPM (2004). *Yliopistotilastot 2003. Taulukoita KOTA-tietokannasta*. Opetusministeriön julkaisuja 2004:24.
- Peura, A. (2008). *Tohtoriksi tulemisen tarina*. Kasvatustieteidenlaitoksen tutkimuksia 219. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pritchard, R. (2004). Humboldtian values in a changing world: staff and students in German universities. *Oxford Review of Education* 30 (4), 509–528.
- Rauvola, J. & Silvennoinen, H. (2017). Yhteisöllisyys ja osallisuus tieteellisessä jatkokoulutuksessa. Teoksessa Toom, A., Rautiainen, M. & Tähtinen, J. (toim.). *Toiveet ja todellisuus – Kasvatus osallisuutta ja oppimista rakentamassa*. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura, 365–393.
- Rinne, R. & Jauhiainen, A. (2012). In the shifting sands of policy – University academics’ and employees’ views and experiences of Finland’s new higher education policy. Teoksessa Ahola, S. & Hoffman, D. (toim.) *Higher education research in Finland: Emerging structures and contemporary issues*. Jyväskylä: Finnish Institute for Educational Research, 89–110.
- Rinne, R. & Tuittu, A. (2011). Peruskoulu maahanmuuttaja- ja suomalaisvanhempien silmin. Teoksessa Klemelä, K., Tuittu, A., Virta, A. & Rinne, R. (toim.) *Vieraina koulussa? Monikulttuurinen koulu oppilaiden, vanhempien, opettajien ja rehtoreiden kokemana*. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, 97–157.
- Sainio, J. & Carver, E. (2016). *Tavoitteidensa mukaisella työuralla. Aarresaari-verkoston tohtoriuraseuranta 2015, vuosina 2012–2013 valmistuneet*. <https://www.aarresaari.net/uraseuranta/julkaisu> (5.1.2018).
- Sakurai, Y. (2014). *Understanding Factors Contributing to the Academic Engagement of International University Students*. Studies in educational sciences 259. Helsinki: University of Helsinki.

- Sakurai, Y., Vekkaila, J. & Pyhältö, K. (2017). More or less engaged in doctoral studies? Domestic and international students' satisfaction and motivation for doctoral studies in Finland. *Research in Comparative and International Education* 12 (2), 143–159.
- Sariola, H. (2017). *Iso pyörä "uudistaa" tohtorikoulutusta, mutta miten...* <http://blogs.helsinki.fi/med-viikonjuttu/author/hvsariol> (22.5.2017).
- Sauermann, H. & Roach, M. (2012). *Science PhD Career Preferences: Levels, Changes and Advisor Encouragement*. PLoS ONE 7 (5): e36307. <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0036307> (2.1.2018).
- Seuri, A. & Vartiainen, H. (2018). Yliopistojen rahoitus, kannustimet ja rakennekehitys. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 114 (1), 100–131.
- Slaughter, S. & Leslie, L.L. (1997). *Academic capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press.
- Stubb, J. (2012). Becoming a scholar. The dynamic interaction between the doctoral student and the scholarly community. Doctoral dissertation. Research Report 336. Helsinki: University of Helsinki.
- Suomen Akatemia (2011). *Tavoitteeksi laadukas, läpinäkyvä ja ennakoitava tohtorikoulutus*. http://www.aka.fi/globalassets/awanhat/documents/tiedostot/liitetiedostot/tohtorikoulutus_joulukuu_2011.pdf (16.9.2016).
- Trow, M. (1973). *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education*. Berkeley, CA: Carnegie Commission on Higher Education.
- Ugwu, D. & Adamuti-Trache, M. (2017). Post-graduation plans of international science and engineering doctoral students attending U.S. universities. *Journal of International Students* 7 (1), 1–21.
- Valo, M. (2013). Monografia vai artikkeliväitöskirja? *Yliopistopedagogiikka* 20 (1), 25–27. <https://lehti.yliopistopedagogiikka.fi/2013/04/08/monografia-vai-artikkelivaitoskirja> (27.12.2017).
- Vipunen (2017a). Opiskelijat ja tutkinnot. <https://vipunen.fi/fi-fi/yliopisto/Sivut/Opiskelijat-ja-tutkinnot.aspx> (22.12.2017).
- Vipunen (2017b). Kansainvälisyys. <https://vipunen.fi/fi-fi/yliopisto/Sivut/Kansainvalisyys.aspx> (27.12.2017).
- Vuolanto, P., Pasanen, H.-M. & Aittola, H. (2006). Employment of PhDs in Finland. Prospects and expectations of doctoral students. *VEST: Journal of Science and Technology Studies* 19 (1–2), 31–56.
- Ylijoki, O.-H. & Mäntylä, H. (2003). Conflicting time perspectives in academic work. *Time & Society* 12 (1), 55–78.
- Ylijoki, O.-H. & Ursin, J. (2013). The construction of academic identity in the changes of Finnish higher education. *Studies in Higher Education* 38 (8), 1135–1149.

Työpaikalla oppimisen toimintakäytäntöjä on selkeytettävä

Laitoshuoltajaopiskelijat työssä oppimassa

Työpaikalla tapahtuvassa oppimisessa olennaisia ovat oppimiskäsitysten tunnistaminen, vuorovaikutuksen ja ohjauksen laatu sekä oppilaitoksen ja työpaikan välinen yhteistyö.

KUN TUTKIN VUONNA 2017 valmistuneessa väitöstudiossani, millaisia käsityksiä ja kokemuksia laitoshuoltajaopiskelijoilla on työpaikalla tapahtuvasta oppimisesta, esiin nousi kiinnostava dilemma. Kävi ilmi, että oppiminen työpaikalla edistää ammatillisten taitojen kasvua, mutta ei takaa syvällistä oppimista eikä ammatti-identiteetin kehittymistä. Tutkimus on erityisen ajankohtainen, sillä vuoden 2018 alussa voimaan tullut ammatillista koulutusta koskeva laki siirtää oppimisen yhä enemmän työpaikoille.

Ammatilliseen koulutukseen sopii sanonta ”työ tekijäänsä opettaa”, sillä oppilaitoksessa opiskelun ohella opiskelijan on opittava ammattitaito tekemällä

oman alansa töitä työpaikalla. Sanonnan mukainen ajattelumalli heijastuu vuosituhannen vaihteen koulutuspoliittisissa ratkaisuisissa, joissa suomalaista ammatillista koulutusta on kehitetty elinkeinoelämän tarpeiden näkökulmasta. Sysäyksen kehittämistyölle ovat antaneet työelämässä tapahtuneet muutokset, jotka edellyttävät ihmisiltä joustavuutta ja kykyä elinikäiseen oppimiseen (Räty 2016). Ammatillisen koulutuksen uudistuksen myötä työelämän merkitys osaamisen hankkimisessa on korostunut. Osa ammattitaidosta voidaan hankkia kokonaan työpaikoilla, ja aiemmin hankittu osaaminen voidaan tunnistaa osaksi ammatillista tutkintoa.

TYÖYHTEISÖSSÄ OPISKELIJA KASVAA KULTTUURIN JA YHTEISÖN JÄSENIKSI SEKÄ AMMATIN HARJOITTAJAKSI.

Vuoden 2017 laki ammatillisesta koulutuksesta uudistaa koulutuksen tutkintojärjestelmää, rahoitusta ja ohjausta (2017/531). Tavoite on nostaa työllistymisasatetta ja nopeuttaa valmistuneiden työllistymistä parantamalla koulutuksen työelämävastaavuutta sekä oppilaitoksen ja työelämän välistä yhteistyötä. Pedagogista toimintaa ohjaa osaamisperusteisuus, jossa korostuvat tietojen, taitojen ja asenteiden samanaikainen oppiminen ja niiden yhdistyminen osaamiseksi aidossa työelämän tilanteessa (Nissilä, Karjalainen, Koukkari & Kepanen 2015). Käytännössä uudistus lisää työpaikalla tapahtuvaa oppimista (Hallituksen esitys 2017).

”Työpaikalla tapahtuva oppiminen” on käsite, joka kuvaa ammatilliseen koulutukseen sisältyvää työpaikalla oppimista. Termi huomioi laajasti kaikki työhön kuuluvat oppimisen muodot, kuten ohjatun, epävirallisen, arkisen ja oppilaitosmuotoisen tietopohjaisen oppimisen. (Samppala 2017.) Opiskelija oppii ammatinsa kokemuksen kautta, tekemällä työtä yhdessä kokeneemman ammatinharjoittajan kanssa.

Osallistuminen työyhteisön toimintaan ei muokkaa ainoastaan opiskelijoiden tietoja ja taitoja, vaan opiskelijat kasvavat tietyn kulttuurin ja yhteisön jäseniksi sekä ammatin harjoittajiksi (Lave 1996). Opiskelu ammatillisessa yhteisössä on prosessi, johon sisältyy identiteetin muodostuminen (Vågan 2011), käsitys siitä, millaiseksi ihminen kokee itsensä suhteessa työhön ja ammatillisuuteen, mihin kokee samastuvansa sekä mihin hän työssään ja ammatissaan sitoutuu (Eteläpelto 2007).

Työpaikalla tapahtuva oppiminen yhdistää oppimisen eri osapuolet – opiskelijat ja ohjaajat – yhteisen päämäärän, opiskelijan oppimisen, äärelle. Oppimisessa on olennaista opiskelijan aktiivinen osallistuminen työyhteisön toimintaan, oppimista tukeva ohjaus

ja yhteistyö eri toimijoiden kesken. Lisäksi on tärkeää huolehtia työtehtävien monipuolisuudesta, kokemusten vaihdosta ja oppitujen asioiden reflektoinnista, sillä ne lisäävät opiskelijan toimintakykyä. (Hulkari 2006.)

Työpaikalla tapahtuva oppiminen on ollut 2000-luvulla tutkijoiden mielenkiinnon kohteena. Useat viimeaikaiset tutkimukset ovat osoittaneet, ettei työpaikalla oppiminen välttämättä tue opiskelijoiden oppimista. Sen ongelmia ovat ohjauksen ja vuorovaihtuuden puute (Rintala, Mikkonen, Pylväs, Nokelainen & Postareff 2015), ohjauksen laadun vaihtelut (Fillietaz 2011) ja vastuun puuttuminen yksittäisen opiskelijan oppimisesta (Virtanen & Collin 2007).

Lisäksi ammatillisen koulutuksen kehittämistä tutkineet Karin Filander ja Esa Jokinen (2008) ovat kritisoineet sitä, että työpaikalla oppiminen kaventaa yleisemmän ammatillisessa koulutuksessa opitun tietotaidon työpaikkakohtaiseksi käytännön taidoksi.

Omat havaintoni tutkijana ja opettajana ovat samansuuntaiset edellä kuvattujen tutkimusten kanssa. Työskennellessäni 20 vuoden ajan puhtausalan asiantuntija-, johto- ja koulutustehtävissä olen huomannut, että ohjaajat suhtautuvat opiskelijoihin vaihtelevasti, ja myös oppimisen laadussa on eroja.

KÄSITYKSIÄ JA KOKEMUKSIA TYÖPAIKALLA TAPAHTUVASTA OPPIMISESTÄ

Väitöskirjatutkimuksessani selvitin työpaikalla tapahtuvan oppimisen käsityksiä ja merkittäviä kokemuksia. Ymmärrän käsityksen fenomenografisen tutkijan ja kehittäjän Ference Martonin (1996) tavoin näkemykseksi henkilökohtaisesta ilmiötä koskevasta kokemuksesta. Minua kiinnostivat erityisesti käsitysten vaihtelut, yhtäläisyydet ja erot. Lisäksi tutkin erittäin merkittäviä oppimiskokemuksia. Hyödynsin *critical incident* -tekniikkaa, jonka perustajan John Flanaganin (1954) mukaan merkittävät tapaukset ovat kokemuksia, jotka ovat jääneet vahvasti kokijan mieleen. Olin kiinnostunut erittäin onnistuneista tai epäonnistuneista oppimiskokemuksista, jotka olivat työpaikalla tapahtuvan oppimisen kannalta kriittisiä, jotkin positiivisia ja toiset negatiivisia tapahtumia.

Toteutin tutkimukseni laadullisen tutkimusotteen avulla, ja nojasin tulkitsevaan paradigmaan, jolle

YKSIKÄÄN TYÖPAIKKAOHJAAJA EI TUONUT ESILLE AMMATILLISTA IDENTITEETTIÄ.

on ominaista, että ilmiöitä pyritään ymmärtämään ihmillisen kokemuksen kautta (Hammersley 2013). Tutkimusasetelma oli ennen–jälkeen-tutkimus (Jensen & Rodgers 2001). Tarkastelin opiskelijoiden käsityksiä ja kokemuksia työpaikalla tapahtuvasta oppimisesta koulutuksen alussa ja lopussa. Mielenkiintoni kohdistui siihen, miten opiskelijoiden käsitykset ja kokemukset muuttuivat oppimisprosessin aikana.

Empiirisen aineiston keräsin Hämeen seudulla vuosina 2011–2012. Tutkimusaineisto koostui 57 haastattelusta, 36 oppimispäiväkirjasta ja kenttäpäiväkirjamuistiinpanoistani. Haastatteluaineistosta muodostui tutkimukseni pääaineisto, sillä omista kokemuksista kirjoittaminen osoittautui opiskelijoille vaikeaksi, ja osa jätti palauttamatta oppimispäiväkirjansa opintojen lopussa. Haastatellut olivat ammatissa toimivia (N = 8) ja työpaikkaa hakevia (N = 16) laitoshuoltajaopiskelijoita sekä heidän ohjauksestaan vastanneita opetushenkilöitä (N = 4) ja työpaikkaohjaajia (N = 6). Opiskelijat olivat iältään 27–58-vuotiaita, ja heidän keski-ikänsä oli 44 vuotta. Oppimisaikoina olivat lähialueen työpaikat, joissa opiskelijat oppivat viisi tutkinnon osaa vajaan vuoden kestäneen koulutuksen aikana.

Tähän mennessä on tehty vain vähän empiiristä tutkimusta siitä, miten ammatilliset opiskelijat kokevat ja käsittävät työpaikalla tapahtuvan oppimisen. Tutkimuksen näkökulma on tärkeä, sillä vähäiset opiskelukokemukset saattavat vaikuttaa oppimiseen ja opinnoista selviämiseen. Tutkimus on hyödyksi niin alan opiskelijoille, oppilaitoksille, opettajankouluttajille, työelämän edustajille ja tutkijoille kuin kaikille ammatillisesta kasvusta ja työssäoppimisjärjestelmän kehittämisestä kiinnostuneille. Sen avulla voidaan kehittää oppimiskäytäntöjä, joilla on merkitystä opiskelijan hyvinvoinnille ja opintomenestykselle

MITÄ TYÖPAIKALLA OPITAAN?

Opiskelijoiden käsityksissä työpaikalla tapahtuvasta oppimisesta painottuivat ammattialan tietojen ja taitojen oppiminen. Oppimista työpaikalla kuvattiin uusien taitojen ja työssä tarvittavan rutiinin oppimiseksi sekä koulussa opittujen tietojen soveltamiseksi käytännön työelämässä.

”Työssä opitaan uusia asioita, kuten koneiden käyttöä, menetelmiä, ateriapalvelua ja poislähtevien potilaiden sänkyjen petausta ja kaikkia tällaista, mitä en ole aikaisemmin tehnyt. [--] on sitä, että täällä koulussa opitaan tiettyjä asioita teoriassa, joita voi sitten käytännössä harjoittaa. [--] On just sitä rutiinin oppimista, et osaat tehdä sitä työtä.”

Tietotaidon oppimista on ennenkin pidetty tärkeänä työpaikalla tapahtuvassa oppimisessa (Virkkula, 2014; Virtanen & Collin 2007). Esimerkiksi työssäoppimista ammatillisessa koulutuksessa tutkineet Anne Virtanen ja Kaija Collin (2007) ovat todenneet opiskelijoiden ammatillisten taitojen vahvistuneen työssäoppimisen aikana.

Tutkimukseni ei kuitenkaan vahvistanut aikaisemmissa tutkimuksissa esiin nousutta ammatillisen identiteetin tai yhteisöllisyyden vahvistumisesta työpaikkajaksojen aikana. Opiskelijoiden sosiaalisen identiteetin muodostumista tutkineen André Vågandin (2011) sekä käytäntöyhteisöjen toimintaa tutkineiden Jean Laven ja Etienne Wengerin (1991) mukaan oppiminen työn kontekstissa muokkaa opiskelijan persoonaa ja ammatillista yhteenkuuluvuutta.

Vågan (2011) on todennut, että ammatin oppiminen ja identiteetti muodostuvat kumpikin opiskeluaikana. Tutkimukseeni osallistuneista 24 opiskelijasta vain kolme käsitti oppimisen ammatillisen identiteetin vahvistamiseksi. Vastaavasti yksikään työpaikkaohjaajista ei tuonut esille ammatillista identiteettiä.

Ammatillisen identiteetin kehittymistä edistävät ohjaajien asenne, tuki ja kannustus (vrt. Hulkari 2006) sekä ohjaussuhteen pysyvyys (Tuomi-Gröhn 2001). Tutkimuksessani työpaikkaohjaajien suhtautuminen opiskelijoihin vaihteli. Parhaimmillaan opiskelijan ja ohjaajan välinen vuorovaikutus oli vastavuoroista, mikä edisti opiskelijoiden ammatillisen identiteetin

kehittymistä. Huonoimmillaan vuorovaikutusta ei ollut lainkaan, tai se oli kielteistä, mikä heikensi opiskelijoiden voimavaroja ja sitoutumista alaan.

Ohjaussuhteen pysyvyys ei toteutunut tutkimuksessani, sillä valtaosa opiskelijoista toteutti työssäoppimisjakson neljässä tai viidessä eri työpaikassa oppimisprosessinsa aikana. Lisäksi sitoutumista alaan esti se, että sekä opiskelijat että ohjaajat käsittivät oppimisen enemmän yksilöllisenä kuin yhteisöllisenä prosessina. Esimerkiksi ongelmatilanteissa opiskelijoita kannustettiin omakohtaiseen ongelmanratkaisuun sen sijaan, että heitä olisi ohjattu ratkaisemaan asioita työyhteisön kanssa.

Ammatillisen koulutuksen uudistuksen myötä oppiminen siirtyy yhä enemmän työpaikoille, tutkinnot laaja-alastuvat, ja opiskelijoiden valinnaisuus lisääntyy. He voivat suorittaa oppimisen tutkinnon osien mukaan useissa eri työpaikoissa (Hallituksen esitys 2017). Yhteisöllisyyden tukeminen on yhä ajankohtaisempaa, jotta ammatillinen identiteetti ja sitoutuminen ammatilliseen yhteisöön kehittyisivät jo opiskeluaikana.

TYÖPAIKALLA TAPAHTUVAN OPPIMISEN DILEMMA

Opiskelijoiden oppimiskäsityksiä tutkimalla tulkitsin opiskelijoiden oppimisen laatua työpaikan kontekstissa. Laitoshuoltajaopiskelijat oppivat pääsääntöisesti mallioppimalla, jolloin ohjaaja näytti, miten työ tehdään oikein. Mallioppimisen taustalla olevan behavioristisen oppimiskäsityksen mukaan oppiminen tapahtuu jäljittelemällä, havainnoimalla ja harjoittelemalla (Jordan, Carlile & Stack 2008). Passiivinen suhtautuminen omaan oppimiseen ilmeni erityisesti keskusteluissa, jotka koskivat oppijan roolia oppimistapahtumassa. Vastuu oppimisesta kuului opiskelijoiden mukaan oppimisen ohjaajille, eli opettajille ja työpaikkaohjaajille.

”Oppiminen on sitä, että opettelee asiat ulkoa. [--] Sillai mä opin, kun mä teen. Toistoja tarvitaan paljon. [--] Oppiminen on sitä, että ohjaaja opastaa ja kertoo niitä asioita ja tekee kaiken, mitä kuuluu siihen. [--] Opiskelijana ei tarvitse ottaa

täyttä vastuuta vielä. Kyllä se henkilökunta siellä työssä ja opettajat ovat vastuussa, että opiskelija oppii työpaikalla.”

Laitoshuoltajaopiskelijoiden oppimiskäsitykset pysyivät behavioristisina koko koulutuksen ajan. Opiskelijat keskittyivät pelkästään toimintatapojen muutokseen, ja oppiminen eteni suorituspainotteisesti ohjaajan mallia seuraten. Myös työpaikkaohjaajien oppimiskäsitykset olivat valtaosin behavioristisia. Sitä vastoin opetushenkilöstön ajattelussa ilmeni konstruktivistisen oppimiskäsityksen piirteitä. Opettajat käsittivät oppijan roolin aktiivisena ja tarkastelivat oppimista kasvun ja kehittymisen näkökulmasta. Tulokseni opiskelijoiden ja työpaikkaohjaajien oppimista koskevista käsityksistä ovat ristiriidassa nykyisinkin yleisen konstruktivistisen oppimiskäsityksen kanssa. Siinä korostetaan oppijan aktiivista roolia tiedon rakentajana (Rauste-von Wright, von Wright & Soini 2003).

Behavioristisen oppimiskäsityksen ongelma työpaikalla tapahtuvassa oppimisessa tulee esille tiedon siirtymisessä. Tieto siirtyy vain tilanteissa, joka sisältää samanlaisia toimintavirikkeitä kuin aiempi oppimistilanne (Tuomi-Gröhn 2001). Sen sijaan opitun soveltaminen uusissa ja muuttuvissa tilanteissa ei ole mahdollista, koska behavioristinen oppimiskäsitys ei edistä opiskelijoiden ajattelutaitojen kehittymistä (Jordan, Carlile & Stack 2008).

Toisaalta on myönnettävä, että laitoshuoltajaopiskelijan koulutuksessa behavioristinen oppimiskäsitys voi paikoin edistääkin oppimista. Esimerkiksi teknisten taitojen oppimisessa jäljitely on nopea, mutta vain yksi tapa mallintaa koneiden ja välineiden käyttöä. Ainoaksi oppimismenetelmäksi behavioristinen oppimiskäsitys ei kuitenkaan sovellu, sillä se ei tarjoa välineitä monimutkaisten haasteiden ratkaisemiseen muuttuvassa työelämässä (vrt. Rätty 2016). Laitoshuoltajaopiskelijoiden tulee oppia ratkaisemaan työhönsä kuuluvia ongelmatilanteita, tehdä päätöksiä itsenäisesti ja oma-aloitteisesti sekä toimia yhteistyössä muiden kanssa (Näyttötutkinnon perusteet 2013).

Työpaikalla tapahtuvaa oppimista koskevassa julkisessa diskurssissa (esim. Kinnunen 2018; Salusjärvi 2017) on toistuvasti tuotu esille huoli siitä, miten työorganisaatiot pystyvät vastaamaan nykyisiin

ULKOINEN MOTIVAATIO HEIKENSI OHJAAJIEN HALUA OHJATA OPPIMISTA.

koulutuspoliittisiin ratkaisuihin. Filanderin ja Jokisen (2008) mukaan on epävarmaa, kykenevätkö työpaikat todella tarjoamaan ammatinopiskelijoiden tarvitsemia henkilö- ja tukiresursseja. Huoli on aiheellinen, sillä oppiminen työpaikalla ei tukenut opiskelijoiden kognitiivisia prosesseja (Samppala 2017). Työpaikalla tapahtuvan oppimisen näkökulmasta ohjaajien pedagogisilla taidoilla on merkitystä. Ajattelutaitojen kehittymistä edistää erityisesti dialoginen ohjaussuhde, joka auttaa opiskelijoita reflektoimaan omia kokemuksiaan (Ojanen 2000).

MERKITTÄVÄT KOKEMUKSET SÄÄTELEVÄT OPPIMISTA

Laitoshuoltajaopiskelijoiden oppimisen kannalta kriittisiä olivat tilanteet, joissa opiskelijoiden odotukset ja kokemukset oppimisesta eivät kohdanneet.

”Työssä oppiminen on sitä, että mä oon siinä työpisteessä ja mulle sanotaan, että nyt tehdään näin. [...] Kun sitten menin ensimmäistä kertaa työpisteeseen, niin ajattelin, että eikö mua perehdytetä ollenkaan. Olisin toivonut, että ihminen olisi ollut koko ajan näyttämässä, miten se työ tehdään. Tunsin itseni maalaiseksi, joka vain pyörii paikallaan. Mutta sitten kun kyseli, sai tietoa.”

Odotusten ja kokemusten välistä ristiriitaa syntyi erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa opiskelijoiden ja ohjaajien oppimiskäsitykset poikkesivat toisistaan. Esimerkiksi behavioristisen oppimiskäsityksen omaksuneet opiskelijat odottivat ohjaajalta työsuoritteiden ulkoista ohjausta ja kokivat omatoimisuutta edellyttävän ohjauksen puutteelliseksi. Sen sijaan konstruktivistisen oppimiskäsityksen omaavat ohjaajat olettivat opiskelijoilta itseohjautuvuutta ja oma-aloitteisuutta. He tulkitsivat opiskelijoiden epäitsenäisen ja passiivisen roolin herkästi kiinnostuksen puutteeksi.

Ristiriitaa aiheutti myös opiskelijoiden suhtautuminen oppimiseen. Jotkut eivät olleet kiinnostuneita itse ammatin oppimisesta, mutta työvoimapolitiittisen tuen saaminen oli heille tärkeää. Opiskelijoiden toimintaa säätelivät ulkoiset palkkiot, ja oppimisen tavoitteet olivat irrallaan heistä itsestään. Ulkoinen motivaatio näkyi muun muassa itseohjautuvuuden puutteena ja työstä kieltäytymisenä. Se heikensi ohjaajien halua ohjata oppimista sillä ohjaajien mukaan opiskelijoiden oppimismotivaatioon ei voinut vaikuttaa. Eräs ohjaaja kiteytti: ”Se lähtee itsestä se oppiminen, jos ei halua oppia niin ei mejän kannata panostaa häneen enempää.”

Ohjaajien käsitys siitä, ettei opiskelijan oppimismotivaation kasvua voida tukea on vastakkainen useiden aikaisempien (Hakkarainen, Lonka & Lipponen 2004; Deci & Ryan 1985) tutkimusten kanssa, joissa on todettu, ettei motivaatio ole synnynnäinen ominaisuus, vaan sen kehittämistä voidaan opetella. Ulkoinen motivaatio voi muuttua sisäiseksi motivaatioksi, mikäli sitä aktiivisesti ohjataan ja pidetään yllä.

Ongelmana ovat opiskelijoiden ja ohjaajien erilaiset oppimiskäsitykset sekä se, ettei opiskelijoilla ja ohjaajilla ollut välineitä ymmärtää omista käsityksistään poikkeavia oppimis- ja ohjaustapoja. Opiskelijan oppimiselle ensiarvoisen tärkeää on, että ohjaaja kykenee ymmärtämään erilaisia oppijoita ja suunnittelemaan ohjausta opiskelijan oppimistarpeet huomioiden.

OPPIMISYMPÄRISTÖN JA OHJAUKSEN TAVOITTEET SELVIKSI

Oppiminen työpaikalla lisäsi laitoshuoltajaopiskelijoiden ammatillisia tietoja ja taitoja ja edisti siten heidän ammatillista kehittymistään. Toisaalta behavioristisen oppimiskäsityksen omaavien opiskelijoiden oli vaikea soveltaa oppimaansa muuttuvissa työtilanteissa. Ongelmaksi muodostui se, miten varmistetaan opiskelijan itsenäinen osaaminen.

Oppiminen työpaikan kontekstissa ei tukenut opiskelijoiden ammatillisen identiteetin kehittymistä eikä sitoutumista alaan. Haasteelliseksi osoittautuivat ohjauksen laadun vaihtelut sekä oppilaitoksen ja työpaikan välisen vuorovaikutuksen puute.

Ammatillisen koulutuksen uudistuksen myötä oppiminen toteutuu aiempaa enemmän työpaikoilla; yksilöllisiä opintopolkuja lisätään, ja ohjauksen resursseja vähennetään (Hallituksen esitys 2017). Ohjausresurssien väheneminen ei edistä oppilaitoksen, työelämän ja opiskelijan välistä vuorovaikutusta, joka on kuitenkin osa ammatillisen identiteetin rakentumista (vrt. Keisala 2012). Valinnaisuuden kasvattaminen herättää lisäksi kysymyksen, miten alalle hakeutuva opiskelija löytää uusista tutkinnon osista itselleen sopivimman koulutuspolun ja rakentaa ammatillisen osaamisen ja identiteetin. Tutkimustulokset ja koulutuspoliittiset ratkaisut ovat ristiriidassa keskenään. Tutkimuksen pohjalta ohjauksen resursseja tulee mieluummin lisätä kuin vähentää, ja tulee tähdätä työelämän opetusmenetelmien ja pedagogiikan kehittämiseen.

Ammatillisen koulutuksen reformissa korostuu osaamisperustaisuus. Koulutusta uudistettaessa ja kehitettäessä on kuitenkin tarpeen kysyä, miten opiskelijoiden oppimista voidaan tukea työpaikalla. Näkemykseni mukaan oppimisen mahdollisuuksia edistävät työpaikalla tapahtuvan oppimisen tavoitteiden selkeyttäminen, yhtenäistäminen ja läpinäkyvyys.

Työpaikkaohjaajien perehdyttämiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Amatilliset oppilaitokset voisivat esimerkiksi kehittää täydennyskoulutusta ja oppimateriaalia sekä tarjota työpaikkaohjaajille käytännön työkaluja ammatillisten opiskelijoiden

syvällisen oppimisen tukemiseen. Kun ohjaajat tunnistavat opiskelijoidensa erilaisia oppimiskäsityksiä, he voivat yhä paremmin ymmärtää vuorovaikutustilanteiden moninaisuutta ja löytää monipuolisia sekä opiskelijoiden yksilöllisyyden huomioon ottavia näkökulmia oppimisprosessien ohjaamiseen.

Toinen tapa vahvistaa ammattiin kasvamista on kiinnittää huomiota opiskelijoiden oppimisprosessien tukemiseen työpaikan kontekstissa kehittämällä opiskelijoiden omaa aktiivisuutta ja metakognitiivisia taitoja. Lisäksi opiskelijoiden ammatillisen identiteetin rakentuminen edellyttää yhteisöllisyyden kasvua tukevia toimintakäytäntöjä, kuten pitkäaikaista ja rakentavaa ohjaussuhdetta, sekä työpaikan ja oppilaitoksen välistä kiinteää yhteistyötä (Vågan 2011; Tuomi-Gröhn 2001).

Kun vastuu oppimisesta siirtyy yhä enemmän työpaikoille, tarvitaan monipuolista keskustelua ja tutkimusta siitä, millainen aikuiskoulutus vastaa parhaiten nopeasti muuttuvan ja moninaistuvan työelämän ammatillisiin osaamistarpeisiin ja miten asiantuntijuuden kehittymistä voidaan tukea jo opiskeluaikana.

MARJA-LIISA SAMPPALA
FT, AO (kta)
lehtori
HAMK Amatillinen
opettajakorkeakoulu

LÄHTEET

- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (1985). The general causality orientations scale: Self-determination in personality. *Journal of Research in Personality* 19 (2), 109–134.
- Eteläpelto, A. (2007). Työidentiteetti ja subjektiiviset rakenteiden ja toimijuuden ristiaallokossa. Teoksessa Eteläpelto, A., Collin, K. & Saarinen, J. (toim.) *Työ, identiteetti ja oppiminen*. Helsinki: WSOY, 90–142.
- Filander, K. & Jokinen E. (2008). Kehittämisen pakko vai mahdollisuus? Teoksessa Heiskanen, T., Leinonen, M., Järvensivu, A. & Aho, S. (toim.) *Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen*. Tampere: Tampere University Press, 196–214.
- Filliettaz, L. (2011). Collective guidance at work: a resource for apprentices? *Journal of Vocational Education and Training* 63 (3), 485–504.
- Flanagan, J. (1954). The critical incident technique. *Psychological Bulletin* 51 (4), 327–358.
- Hallituksen esitys 2017*. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ammatillisesta koulutuksesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, 39. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://minedu.fi/paatos?decisionId=0900908f8052b569> (26.4.2017).
- Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. (2004). *Tutkiva oppiminen. Järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen sytyttäjänä*. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Hulkari, K. (2006). *Työssäoppimisen laadun käsite, itsearviointi ja kehittämisen sosiaali- ja terveysalan ammatillisessa peruskoulutuksessa*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Hammersley, M. (2013). *What is Qualitative Research?* London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Jensen, J. L. & Rodgers, R. (2001). Cumulating the intellectual gold of case study research. *Public Administration Review* 61 (2), 236–246.
- Jordan, A., Carlile, O. & Stack, A. (2008). *Approaches to Learning. A Guide for Teachers*. England, Berkshire: The McGraw-Hill Companies, Open University Press.
- Keisala, K. (2012). *Monikulttuurisen työyhteisön viestintä*. Tampere: Tampere University Press.
- Kinnunen, T. (2018). *Ammatillisesta opetuksesta katosivat opettajat*. <https://yle.fi/uutiset/3-10333832> (11.8.2018).
- Laki ammatillisesta koulutuksesta 2017/531*. Annettu Naantalissa 11.8.2017. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170531> (25.2.2018).
- Lave, J. (1996). Teaching as learning in practice. *Mind, Culture, and Activity* 3 (3), 149–164.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marton, F. (1996). Cognosco ergo sum: Reflections on Reflections. Teoksessa Dall’Alba, G. & Hasselgreen, B. (toim.) *Reflections on Phenomenography: Toward a Methodology?* Göteborg: University of Göteborg, 163–187.
- Nissilä, S.-P., Karjalainen, A., Koukkari, M. & Kepanen, P. (2015). Towards competence-based practices in vocational education – what will the process require from teacher education and teacher identities? *Center for Educational Policy Studies Journal*, 5, 13–34.
- Näyttötutkinnon perusteet 2013. Laitoshuoltajan ammattitutkinto. Määräys 12/011/2013. Helsinki: Opetushallitus.
- Ojanen, S. (2000). *Ohjauksesta oivallukseen – Ohjausteorian kehittäjä*. Helsinki: Palmenia.
- Rauste-von Wright, M., von Wright, J. & Soini, T. (2003). *Oppiminen ja koulutus*. (9. uudistettu painos.) Helsinki: WSOY.
- Rintala, H., Mikkonen, S., Pylväs, L., Nokelainen, P. & Postareff, L. (2015). Työpaikalla tapahtuvaa oppimista ja ohjausta estävät ja edistävät tekijät. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 17 (4), 9–61.
- Räty, K. (2016). *Erityinen tuki elinikäisen oppimisen mahdollistajana ammatillisessa aikuiskoulutuksessa*. Helsingin yliopisto. Käyttätymistieteellinen tiedekunta. Väitöskirja.
- Salusjärvi, K. (2017). *Ammattikouluissa on käynnissä vaarallinen ihmiskoe*. <https://yle.fi/uutiset/3-9828737> (12.8.2018).
- Samppala, M.-L. (2017). *Käsityksiä ja kokemuksia laitoshuoltajaopiskelijoiden oppimisesta työpaikalla*. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia, numero 12. Väitöskirja.
- Tuomi-Gröhn, T. (2001). Kehittävä siirtovaikutus koulun ja työpaikan yhteistyön tavoitteena – tapaustutkimus lähihoitajien lisäkoulutuksesta. Teoksessa Tuomi-Gröhn, T. & Engeström, Y. (toim.) *Koulun ja työn rajavyöhykkeellä. Uusia työssä oppimisen mahdollisuuksia*. Helsinki: Yliopistopaino, 28–66.
- Virkkula, E. (2014). *”Soittaminen ammattilaisen kanssa on paras tapa oppia”. Työpajaperustainen työssäoppiminen muusikoiden ammatillisessa koulutuksessa*. Tampere: Juvenes Print.
- Virtanen, A. & Collin, K. (2007). Työssäoppiminen ammatillisessa peruskoulutuksessa. Teoksessa Eteläpelto, A., Collin, K. & Saarinen, J. (toim.) *Työ, identiteetti ja oppiminen*. Helsinki: WSOY, 216–235.
- Vågan, A. (2011). Towards a sociocultural perspective on identity formation in education. *Mind, Culture, and Activity* 18 (1), 43–57.

Vertaisarvioinnin uusin suunta on avoimuus

Lisää vastuullisuutta julkaisuprosessiin, arvostusta refereille. Avoin vertaisarviointi muuttaa tutkijan työtä ja tiedejulkaisemisen käytäntöjä.

TOIMITUSKUNTA LÄHETTI TERVEISIÄ: ”Onneksi olkoon, artikkelisi on hyväksytty *Aikuiskasvatuksen* julkaisuprosessiin.”

Seuraavana vuorossa on vertaisarviointi, jossa selvitetään, ylittääkö teksti tiedelehden julkaisukynnyksen. Vertaisarvioijat eli refereet, useimmiten kaksi aiheeseen eri kanteilta perehtynyttä tutkijaa, arvioivat muun muassa tutkimusaiheen merkityksellisyyttä, tutkimusasetelmaa, lähteitä, argumentoinnin vakuuttavuutta ja luettavuutta – kaikkea, mikä vaikuttaa artikkelin laatuun.

Yleensä vertaisarviointi tehdään siten, että kirjoittaja ei tiedä arvioijaa eikä arvioija tiedä kirjoittajaa. *Aikuiskasvatus* noudattaa astetta ankarampaa käytäntöä: myös toimituskunta arvioi tarjotun käsikirjoituksen sokkona ja hylkää tai ottaa sen refereeprosessiin tietämättä tekijää.

Avoimen tieteen vanavedessä Suomenkin on saavuttamassa innovaatio, jossa nimettömyydestä luovutaan kokonaan. Avoimessa vertaisarvioinnissa sekä tekijä että referee tuntevat toisensa nimeltä. Arviot saatetaan julkaista artikkelin yhteydessä.

Äärimmilleen vietyinä kuka tahansa pääsee kommentoimaan artikkelia verkossa kuten iltapäivälehden uutista.

VAROVAISEN MYÖNTEISELLÄ KANNALLA

Vertaisarvioinnin merkitys tiedelehden julkaisuprosessissa on kyseenalaistamaton. Avoin vertaisarviointi muuttaa julkaisuprosessia ja sen myötä niin tekijän ja toimituskunnan kuin vertaisarvioijien työtä. Mutta parantaako se tutkimuksen laatua?

”Ihmettelen, miten vähän avoimesta vertaisarvioinnista mutta myös vertaisarvioinnista ylipäätään on puhuttu, kun ajattelee, miten keskeinen merkitys sillä on akateemisessa maailmassa”, sanoo kirjallisuudentutkija **Riitta Jytilä** Turun yliopistosta.

Hän kuuluu työryhmään, joka selvitti tiedejulkaisemisen kentän näkemyksiä avoimesta vertaisarvioinnista. Verkkokyselyyn saatiin 108 vastausta kirjoittajilta, refereeilta, tiedelehtien toimittajilta ja lukijoilta. Lisäksi haastateltiin sähköpostitse kahdeksaa

”Avointa vertaisarviointia koskevalla selvityksellä lisätään ymmärrystä ilmiöstä ja vahvistetaan tiedekentän omaa ääntä suhteessa kansainvälisiin innovaatioihin”, tutkija Riitta Jytilä sanoo.

vertaisarviointitunnusta käyttävää kirjankustantajaa.

Selvityksen perusteella tiedejulkaisemisen kenttä suhtautuu ilmiöön varovaisen myönteisesti, mutta suuria paineita ei käytäntöjen muuttamiseen ole. Tyytyväisimpiä sokkoarviointiin ovat julkaisujen toimittajat, joista yli 70 prosenttia kannattaa nykyistä käytäntöä.

Monet ovat odottavalla kannalla: ensin on saatava sekä tutkittua tietoa että kokemuksia. Selvityksen tekijät yllättyivät siitä, miten hanakasti jotkut puolustivat nykykäytäntöjä.

”Selvitys koettiin käytäntöä ohjaavaksi, vaikka tarkoituksemme oli luoda työkalut, joiden avulla toimituksissa voidaan omaehtoisesti ottaa kantaa asiaan”, Jytilä sanoo.

KOKO JULKAISUPROSESSI AUKI

Miksi sitten omaksua uusi tapa, kun vanhakin toimii?

Ensinnäkin avoin vertaisarviointi lisää tutkimusprosessin läpinäkyvyyttä. Lukija saattaa artikkelia lukiessaan esimerkiksi kummastella, miksi tutkijat ovat täydentäneet aineistoaan, vaikka se ei tunnu tarpeelliselta – lausuntoa lukemalla selviää, että referee on näin vaatinut.

Toiseksi avoin vertaisarviointi tekee näkyväksi refereeen työn. Hyvä arvioitsija kannustaa tutkijaa kirkastamaan ajatuksiaan, täydentämään aineistojaan ja tarkentamaan kysymyksiään.

”Nykyäänkin kirjoittamansa lausunnon voi kirjata ansioluetteloon, mutta näkyvästi se ei tutkijaa meritoi”, Jytilä toteaa.

Sitä paitsi lausunnonantajakin on arvioinnin kohteena. Arviointikulttuuri saattaa muuttua, kun lausunto on kirjoitettava julkiseksi. Nimettömyyden taakse ei voi piiloutua, eikä puolueellisuuteen, piikittelyyn tai henkilökohtaisuuksiin ole varaa.

Vastuullisuus korostuu avoimuuden myötä.

”Anonyymius on alun perin luotu suojaamaan tiettyjä asioita, kuten sukupuolta tai instituutiota, mutta se voi kääntyä itseään vastaan”, Riitta Jytilä tulkitsee.

Kaikkia vertaisarvioinnin pulmia avoimuus ei kuitenkaan ratkaise. Menetelmästä riippumatta tutkija joutuu toisinaan pätkäilemään keskenään ristiriitaisen lausuntojen kanssa. Eikä arvioitsija aina havaitse

käsitkirjoituksen virheitä, vaan ne ilmenevät vasta jälkikäteen. Avoimessakin arvioinnissa referee saattaa vitkastella lausuntonsa kanssa.

Entä löydetäänkö arvioijia, kun prosessi on yhä työlämpi ja lausunto päättyy julkisen arvostelun kohteeksi? Etenkin pienillä tieteenaloilla näin on jo nyt.

”Kaikki tutkijat eivät ole halukkaita toimimaan arvioijina, kun arviointi ei ole nimetöntä ja raportin kirjoittaminen vaatii toisenlaista ajattelua”, Riitta Jytilä pohtii.

SITÄ SAA MITÄ TILAA

Olipa arviointitapa ja tieteenala mikä hyvänsä, vertaisarvioinnin ohjeistus on olennainen. Mitä tarkemmat refereeohjeet, sitä hyödyllisempi palaute.

Parhaaseen tulokseen päästäkseen toimituskunnan kannattaa ohjeistaa arvioija kiinnittämään huomionsa olennaisiin seikkoihin ja korostaa, että hyödyllisin arvio on hengeltään rakentava. Refer-eepolitiikka on lisäksi syytä avata lehdessä tai sen verkkosivuilla.

Näin asia linjataan *Aikuiskasvatuksessa*:

”Arvioinnin tavoite on antaa kirjoittajalle ehdotuksia ja neuvoja artikkelin parantamiseksi. Hyödyllisintä on rehellinen, kriittinen, käytännöllinen ja kannustava palaute.”

Vastuullisuutta, läpinäkyvyyttä, arvostusta refereeille. Avoimen vertaisarvioinnin lupaukset ovat kieltämättä houkuttelevia.

”Käytännössä avoimuudessa on monta astetta. Toimituskunnan kannattaa perehtyä ilmiöön, keskustella omista tarpeista ja tarvittaessa tarkistaa refereelinjauksiaan”, Riitta Jytilä kannustaa.

Hän painottaa, että yhtä, kaikille sopivaa patenttiratkaisua ei vertaisarvioinnissakaan ole. Tieteenaloilla on erilaisia kulttuureita, jotka on otettava huomioon, kun pohditaan uusia toimintatapoja. Tietoa pohdinnan tueksi on luvassa syksyn mittaan, kun selvitykseen perustuva raportti julkaistaan Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) verkkosivuilla.

Refereiden työ saatava näkyväksi

”Anonyymien refereiden käyttö oli luontevaa aikana, jolloin esimerkiksi yliopistossa työskentelevien kaikkea tekemistä ei mitattu ja arvioitu. Arvioijana toimiminen oli asiantuntijalle luottamusta osoittava kunniatehtävä.

Nyt työtehtävien, työpanoksen ja tuotosten mittaamisen aikana tutkijoiden ei ole enää samalla tavoin järkevää käyttää aikaansa refereetehtäviin, koska arvioitsijana toimimista ei noteerata mitenkään eikä siitä palkita. Tehokkuuteen pyrkivän yliopistolaitoksen laskelmissa se on hukkaan heitettyä aikaa. Nyt kaivataan refereiden työpanoksen tunnustamista ja tunnustamista.

Refereiden tekemä työ on saatava näkyväksi. Asiantuntevat ja työnsä vakavasti ottavat refereeet nimittäin ovat osa tiedelehden tekijäjoukkoa. Anonyymeinä työtä tekevät ja huomiotta jäävät arvioijat eivät ainoastaan tarkasta tiedelehden laatua vaan parantavat sitä – usein merkittävästi.”

Heikki Silvennoinen
päätoimittaja

Monta tapaa arvioida

Yksipuolinen sokkoarviointi (single-blind review)

Artikkelin kirjoittaja ei tiedä arvioijan henkilöllisyyttä, mutta arvioija tietää kirjoittajan henkilöllisyyden. Yleisin tapa arvioida artikkelin tieteellistä laatua. Menettelyä sanotaan myös puoliavoimeksi arvioinniksi.

Kaksoisokkoarviointi (double-blind review)

Kumpikaan osapuoli ei tiedä toisen henkilöllisyyttä. Näin pyritään mahdollisimman puolueettomaan arviointiin. Varsinkin pienillä tieteenaloilla osapuolet saattavat kuitenkin tunnistaa toisensa. Tapa on yleisin humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla.

Avoin vertaisarviointi (open peer-review)

Kirjoittaja ja referee tietävät toisensa. Avoimuudella pyritään välttämään sokkoarvioinnin pulmia. Jotkut tiedelehdet kertovat arvioijien henkilöllisyyden vain artikkelin kirjoittajalle, toiset julkaisevat arvioijien nimet lehdessä. On myös lehtiä, jotka julkaisevat myös arviointiraportit, jolloin arviointiprosessi avautuu lukijoille.

Julkaisemisen jälkeinen arviointi (post-publication review)

Lukijat saavat kommentoida artikkelia ja arvioida sitä esimerkiksi numeroin. Menetelmään voi kuulua myös tavallinen ennakoarviointi. Etuna on laaja arvioijajoukko ja prosessin vuorovaikutteisuus.

Vertaisarviointitunnusta voi hakea Tieteellisten seurain valtuuskunnalta (TSV).

Selvityksen avoimesta vertaisarvioinnista kotimaisen tiedejulkaisemisen kentällä tuotti Informaatiotutkimuksen yhdistys ja rahoitti Suomen tiedekustantajien liitto. Sen laativat Riitta Jytilä (Turun yliopisto / Hanken Svenska Handelshögskolan), Mikael Laakso (Hanken Svenska Handelshögskolan), Riitta Koikkalainen (Kansalliskirjasto) ja Susanna Nykyri (Tampereen teknillisen yliopiston kirjasto).

LÄHTEET

Rossi, L. (2011). Vertaisarvioijan valta. *Hybris* 1/2011. <http://hybrislehti.net/hybris-12011/vertaisarvioijan-valta> (10.9.2018).

Jytilä, R., Koikkalainen, R., Laakso, M. & Nykyri, S. (2018). Avointa vertaisarviointia koskevalle selvitykselle rahoitus. *Informaatiotutkimus* 1/2018. <https://journal.fi/inf/article/view/70172> (10.9.2018).

Millainen maailma meiltä jää?

Pihkala, Panu (2017). Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo. Helsinki: Kirjapaja. 301 sivua.

LASTENLASTEMME ASEMAAN
asettuminen havahduttaa. Olemmeko ylpeitä niistä olosuhteista, jotka heille jäävät? Vastauksen varmuus kalvaa mieltä. Ilmeistä on se, että elämän jatkuminen on uhattuna ihmisen itsensä eli minunkin vuoksi. Elämme tämän vuoksi ihmiskunnan historian kummallisinta aikaa.

Päin helvettiä? -teoksen ajan-kohtaisuus liittyy elämäntapojen ja hyvinvointi-ihanteen muutosten välttämättömyyteen. Tiedämme suunnanmuutoksen välttämättömäksi, mutta reagoimme siihen kansalaisina ja yhteiskuntana vain pinnallisesti.

Ehkä kiireinen arki sokeuttaa pitämällä meidät erossa suurista kysymyksistä. Hoidamme ihmiskunnan eloonjäämisen kokoista sairautta keskittymällä oireisiin. Vaihdamme vain lamppuja, vaikka itse sairaus johtuu siitä, että olemme tottuneet tuottamaan energiamme polttamalla kaikenlaista.

Lisäämme hallinnan ja turvallisuuden tuntua pelkistetyillä todellisuuden tulkinnoilla. Ajattelustamme on tullut atomistisempaa, pilkotumpaa ja yhä heikommin kokonaisuuksiin keskittyvää. Todellisuuskäsityksemme ei enää vastaa sitä todellisuutta, jonka osa olemme. Vieraantunut olo syntyy siitä, että intuitiivisesti tiedostam-

me tämän kaiken. Se ei tee hyvää mielellemme.

Päin helvettiä? -kirja on kirjoitettu ympäristöahdistuksen ja toivon väliseen jännitteeseen. Ahdistuksen syiden ymmärtäminen on vahva peruste sille, miksi niistä pitää puhua. Mutta samalla täytyy ponnistaa toivon varassa kohti ratkaisuja. Siihen Pihkala kannustaa. Ilman toivoa hyvästä huomisesta ei jäljelle jää juuri mitään.

SUUNNAN VAIHTAMISEN VAIKEUS

Ihmisen yhteys ilmastomuutokseen on tiedeyhteisössä selviö. Yhtä selvää on, että talous kasvaa luonnonvaroja jalostamalla. Jotta luonnonvaroista jalostettuja tuotteita menisi kaupaksi, tarvitaan kuluttajia.

Yhä useampi kansalainen on kuitenkin havahtunut siihen, että kuluttamisen lisäämiseen perustuvan hyvinvointi-ihanteen tarkistaminen on välttämättömyys. Ihmiskunnan käytössä on yhden planeetan verran luonnonvaroja ja päästöjen sitomiskapasiteettia – ei sen enempää. Ellemme vaihda suuntaa, päädyimme varmuudella juuri sinne, minne olemme kulkemassa.

Pihkala antaa konkreettiset kasvat edistysajattelun tarkistamisen vaikeudelle ottamalla luki-

jan laivamatkalle. Matkustajalaiva vertautuu kirjassa törmäyskursilla olevaan maapalloon ja sen kansalaisiin.

Hankalaksi tilanteen tekee se, että juuri kukaan ei kiistä tarvetta tarkistaa maapallolaivan kurssia. Siitä huolimatta suuntaa ei vaihdeta. Törmäys on vääjäämätön. Sen ajankohtaa ei vain tiedetä. Tämän tiedostaminen vie elämänvoimaa ja ahdistaa.

Ympäristöahdistuksen syy on siinä, että tiedämme, mitä pitäisi tehdä, mutta emme tee. Ahdistusta voimistaa puhumattomuuden kulttuuri, joka verhoaa etenkin kielteisiä tulevaisuuteen liittyviä näkymiä.

Suunnan vaihtaminen on helpommin sanottu kuin tehty. Demokraattisessa yhteiskunnassa kansalaisilla on toisistaan poikkeavia todellisuuskäsityksiä. Maapallolaivan kapteenikaan ei kyseenalaista laivan kulkusuuntaa vaan ulkoistaa vastuun: ”Mutta laivayhtiö on päättänyt reitin ja minä

HOIDAMME IHMISKUNNAN ELOONJÄÄMISEN KOKOISTA SAIRAUTTA KESKITTYMÄLLÄ VAIN OIREISIIN.

olen allekirjoittanut sopimuksen.”

Teoksen voima on puhuttelevassa narratiivissa, jolla Pihkala tuo tarkasteltavat asiat lähelle lukijaa. Psykologinen näkökulma ilmastonmuutoksen oloissa elettyyn elämään on ollut aivan liian niukkaa Suomessa. *Päin helvettiä?* paikkaa tuota puutetta.

MONINÄKÖKULMAISUUS RATKAISUNA

Pihkalan lähestymistapa on sekä psykologinen että ratkaisuihin tähtäävä. Hän riippuu kiinni toivossa, vaikka tekeekin selväksi, miksi koemme epätoivoa. Teoksen kantava ajatus on, kuinka kehittyä kahden tason näkökyvyssä: kuinka oppia näkemään uhat ja mahdollisuudet yhtä aikaa?

Ympäristöahdistuksen yksi keskeinen syy on se, että kansalaiset kokevat toimivansa arvojensa vastaisesti. Tuskin kukaan suomalainen haluaa kiihdyttää ilmastonmuutosta tietoisesti omilla arkisilla valinnoillaan. Päinvastoin.

Mutta ilmastonmuutoksen kaltaiset viheliäiset ongelmat ovat niin monitahoisia, että ratkaisuja haettaessa tuntuu siltä kuin pitäisi yhtä aikaa soutaa ja huopaa. Poliitikkoja kuunnellessa viestiksi muodostuu tyypillisesti se, että pitäisi sekä lisätä että vähentää kulutusta. Talouskasvu edellyttää kulutuksen

lisäämistä, mutta tulevien sukupolvien asemaan asettuminen johtaa päinvastaiseen päätelmään. Moraalinen ymmärryksemme viestii yksiselitteisesti, että on ryhdikämpää säilyttää elämisen edellytyksiä kuin tuhota niitä.

Suunnan muuttaminen on monimutkainen prosessi, joka vaatii yhteisen päämäärän tunnistamista ja siihen pääsemistä edistäviä jokapäiväisiä tekoja. Siinä on sijaa ihmisen todellisuuskäsityksen tarkistamiselle mutta myös puhtaille teknologioille, kestävyyskysymysten valtavirtaistamiselle, kansalaisyhteiskunnan voimistamiselle ja kansalaisyhteiskunnan resilienssin vahvistamiselle.

Yksi asia on kuitenkin ylitse muiden: ilman toivoa hyvästä huomisesta elämän voima tukahtuu.

ARTO O. SALONEN
KT, apulaisprofessori
Itä-Suomen yliopisto
dosentti
Helsingin yliopisto

Empatiaa vai ei? Ihmiskunnan kohtalon kysymys

Aaltola, Elisa & Keto, Sami (2018). Empatia. Myötäelämisen tiede. Into. 330 sivua.

EMPATIA-TEOS PUREUTUU ihmisenä olemisen ytimeen. Aivan ilmeisesti ihmiskunnan tulevaisuuden toivo riippuu paljolti siitä, vahvistuuko empatiakykymme vai ei.

Ihminen on sosiaalinen olento. Elämän mielekkyys kietoutuu suhteisiin, kytköksiin ja liitoksiin, joita tunnistamme arjessamme. Kirjoittajat Elisa Aaltola ja Sami Keto haastavat tunnistamaan, onko näissä kytkeytymisissä empatiaa vai ei. Hahmottaako ihminen itsensä osana muuta todellisuutta monimuotoisesti ja toisten aseisiin eläytyen vai ei?

Huomionarvoista teoksessa on se, että empatian kokemisen tarkastelu ei rajoitu ihmisyhteisöön, vaan sen piiriksi laajennetaan koko biosfääri, kaikki elollinen. Avaran näkökulmansa vuoksi teos poikkeaa muista myötätuntoa ja ylipäättänsä toisen asemaan asettumista käsittelevistä tietokirjoista.

Avara tarkastelutapa antaa mahdollisuuden soveltaa empatiaa ajallemme tyypillisten viheliäisten ongelmien ratkaisemiseen. Samalla kirjan kohderyhmä laajenee monitieteiseksi. Tekijöiden vahva viesti kohdannee huomattavan erilaisten todellisuuskäsitysten omaavien ihmisten intressit.

Teos on kaksiosainen. Ensimmäisessä osassa Aaltola lähestyy empatiaa sen teoreettisia lähtökohтия tunnistamalla. Argu-

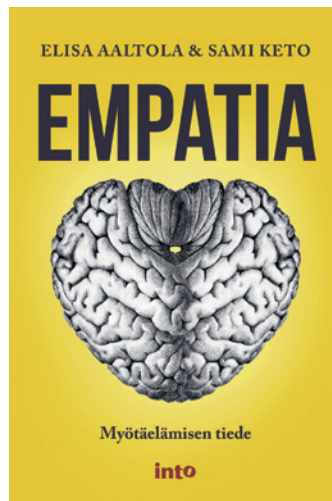
mentointi luotaa syvälle, mutta kirjoittaja onnistuu pukemaan sanottavansa ymmärrettävään ja havainnolliseen muotoon.

Aaltolan analyysi vie myötäelämisen tiedettä oleellisilla tavoilla eteenpäin. Empatia jäsentyy neljään ulottuvuuteen: kognitiiviseksi, affektiiviseksi, ruumiilliseksi ja reflektiiviseksi empatiaksi. Aaltola myös rakentaa eri näkökulmien välille yhteyksiä.

HYÖTYAJATTELUN VANKINA

Suhteellisen abstraktin aiheen käsittelyä havainnollistaa se, että akateemisen analyysin lisäksi Aaltola tarkastelee empatian mahdollisuuksia ja ongelmia osana arkea. Myötäelämisen keskeinen este on vallalla oleva hyötyajattelu: asiat ja ilmiöt muuttuvat arvokkaiksi vasta sitten, kun niistä on meille hyötyä. Havahduttavaa on se, että hyötyajattelu on niin läpäissyt kulttuurimme, että olemme oppineet arvottamaan toisiamme hyötyjä puntaroiden. Ihminen itsessään ei riitä. Sinusta täytyy olla minulle hyötyä, jotta voisin kohdata sinut arvokkaana olentona.

Aaltolan mukaan kirjallisuus, taiteet ja luonto ovat oivia välineitä hyötyajattelusta irtaantumiseksi. Niiden avulla on mahdollista tavoittaa ihmisenä olemisen tavoilla taka-ajatuksia. Jos onnis-

tumme riisuuntumaan oletuksistamme, valmiista ajatuksistamme ja haluistamme, todellisuus voi astua meihin yhä voimallisemmin sellaisena kuin se on.

EMPATIA LUO MERKITYKSELLISYYTTÄ

Kirjan toisessa osassa Sami Keto avaa empatian mahdollisuuksia ihmisenä kasvamisen ja yhteiskunnallisen edistyksen näkökulmista. Hän soveltaa myötäelämisen tiedettä käytäntöön antamalla lukijalle mahdollisuuden eläytyä esittämäänsä asiaan.

Keto nostaa keskusteluun huomattavan määrän yhteiskunnallisesti kiinnostavia mutta vähälle huomiolle toistaiseksi jääneitä aihealueita. Yksi näitä ilmiöitä on konsumerismi, joka lävistää markkinaehtoistuneita Suomen kaltaisia yhteiskuntia. Konsumerismille on tyypillistä kulutuskeskeinen olemassaolon ihanne, jolloin huomio keskittyy hyödykkeisiin.

ASIOISTA JA ILMIÖISTÄ TULEE ARVOKKAITA VASTA, KUN NIISTÄ ON MEILLE HYÖTYÄ.

Konsumerismin kasvualue on yhteiskunta, jonka kehitys ankkuroituu talouskasvuun. Kasvu puolestaan on riippuvaista kulutuksen määrästä. Mielenkiintoiseksi asian tekee kansalaisten tyytymättömyyden välttämättömyys.

Jotta kulutusta saataisiin lisättyä, on hyvä, että kansalaiset kokevat tyytymättömyyttä ja turvatomuutta. Esimerkkinä tyytymättömyyden voimasta talouskasvun tekijänä Keto käyttää General Motorsin toimitusjohtajaa Charles Ketteringiä, joka oivalsi 1920-luvun laman aikoihin sen, että ”jos kaikki olisivat tyytyväisiä, kukaan ei ostaisi uutta tuotetta. Malmia ei louhittaisi; puuta ei kaadettaisi”.

Ilman empatiaa ei ole moraalia. Empatiaköyhässä yhteiskunnassa epäinhimillisyyksistä voimistuu. Narsistiset piirteet saavat yhä helpommin kansalaisten hyväksynnän. Sen sijaan ”kun ulotamme empatiamme koskemaan jotain aiemmin meille vierasta, tulee vieras lähemmäs meitä. Siten maailmasta voi tulla meille ymmärrettävämpi ja vähemmän pelottava” kirjoittaa Sami Keto.

Ilman empatiaa elämä tyhjentyy merkityksistä, sillä merkitys ihmisen olemassaololle muodostuu suhteissa, liittymisissä ja kytkymisissä itsen ulkopuolella olevaan todellisuuteen. Ihmisen hyvinvointi ei siten ole irrallaan ympäröivästä todellisuudesta, sil-

lä ihminen on täysin riippuvainen luonnosta esimerkiksi syömänsä ruoan suhteen.

TULEVAISUUDEN KOHTALONKYSYMYKSET

Teoksen perimmäiseksi viestiksi kiteytyy se, että hyvä elämä on nyt ja etenkin tulevaisuudessa riippuvaista ihmisen kyvystä kokea maailmaa itsen ulkopuolelta. Tällä tavoin on mahdollista omaksua kokonaisvaltaisesti vastuullinen maailmasuhde, joka varmistaa hyvän jatkumista. Siksi empatiassa on vastaus ihmiskunnan yhteisiin kohtalonkysymyksiinkin, kuten elämän edellytysten säilyttämiseen meidän jälkeemme eläville.

Empatia puhuttelee laajaa kohderyhmää. Kirjasta olisi ollut mahdollista rakentaa vielä dynaamisempi ja syvällisempi etsimällä yhteyksiä kirjoittajien lähestymistapojen välille: kuinka esimerkiksi Aaltolan uusille urille suuntaavat ansiokkaat teoreettiset jäsentelyt voisivat rikastavasti keskustella Kedon esillä pitämän edistys- ja sivistysajattelun kanssa?

ARTO O. SALONEN
KT, apulaisprofessori
Itä-Suomen yliopisto
dosentti
Helsingin yliopisto

Oikeus ja kohtuus

Häyry, Matti, Takala, Tuija & Ahola-Launonen, Johanna (toim.) (2018). Oikeudenmukaisuuden ongelma. Gaudeamus. 343 sivua.

KUN OIKEUDENMUKAISUUTTA ei ole helppo määritellä, voi olla helpompaa määritellä, mitä se ei ole. Ensinnäkään oikeudenmukaisuus ei ole yhtä kuin moraali, koska moraali liitetään usein yksilöiden toimintaan ja oikeudenmukaisuus instituutioihin. Toiseksi se ei ole lain noudattamista, koska lait voidaan kokea epäoikeudenmukaisiksi, ja niiden muuttamiseksi kerätään kansalaisadresseja. Italialaishistorioitsija Paolo Prodin mukaan oikeudenmukaisuus on muuttunut omantunnon asiaksi, ja yleisesti tunnustetun oikeusetiikan puuttuessa olemme neuvottomia eutanasian tai luonnon-suojelun kaltaisissa kysymyksissä.

Kolmanneksi oikeudenmukaisuus ei ole yhtä kuin armollisuus tai inhimillisuus, ja se voi olla joskus näille vastakkainenkin. Tasapainoilu oikeudenmukaisuuden ylevien periaatteiden, lain tai normin noudattamisen sekä moraalisesti oikeaksi koetun välillä voi olla melkoista akrobatiaa.

Oikeudenmukaisuutta voi tarkastella yksilön, ryhmän, sukupolven tai koko yhteiskunnan näkökulmasta. Sillä voi viitata ainakin tasa-arvoisuuteen, yhdenvertaisuuteen, kuten ihmisarvoon ja yhtäläisen kohteluun, tasapuolisuuteen sekä päätöksenteon yhteydessä kaikkien asianosaisten huomioon ottamiseen. Filosofit Jürgen Habermasia mukaillen oi-

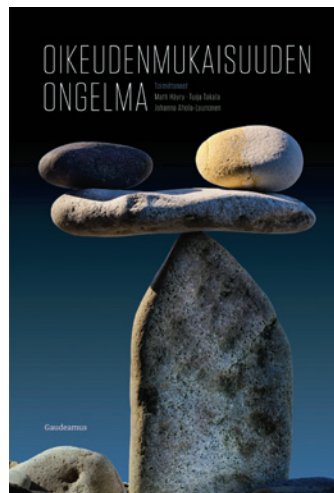
keudenmukaisuudesta voidaan puhua teknishallinnollisin, tulkinallisin tai emansipatorisin intressein.

Tutkijakolmikton toimittamassa 22 artikkelin kokoelmassa oikeudenmukaisuutta tarkastellaan historiallisesta, filosofisesta, psykologisesta sekä sosiaali- ja oikeustieteellisestä näkökulmasta. Teoksen viidessä luvussa syvennytään eri teemoihin – ryhmien vastakkaisuudesta ja kohtaamisesta oikeudenmukaisuuden historialliseen taustaan.

PROFEETTOJEN PALAUTE

Vanhan testamentin profeetat Jesaja ja Aamos moittivat 700-luvulla ennen ajanlaskun alkua aikalaisiaan ankarin sanoin muun muassa koron ja lahjusten ottamisesta sekä velallisen hädänalaisen aseman hyväksi käyttämisestä. Syytöksiä saivat rikkaat, jotka ”liittivät talon taloon ja pellon peltoon” eli keräsivät maaomaisuutta. Profeettojen moitteen saivat myös väärät asenteet, jotka johtivat väriin tekoihin, kuten ahneuteen tai viisauteen ”omissa silmissään”.

Filosofi Aristoteles (384–322 eaa.) kirjoittaa *Nikomakhoksen etiikassa*, että oikeudenmukaisuus kattaa kaikki hyveet ja edistää myös muiden hyvää. Oikeudenmukaisuutta parempi periaate voisi hänen mukaansa olla koh-

tuudenmukaisuus, tilanteen erityispiirteiden huomioon ottaminen. Oikeuksien jakautumiseen liittyvä distributiivinen oikeudenmukaisuus merkitsee Aristoteella oikeuksien jakamista ”geometrisesti”, samassa suhteessa kuin ansio. Esimerkiksi valtion rahastosta tuetaan henkilöä samassa suhteessa kuin hän on siihen sijoittanut. Vääryyttä korjaava retributiivinen oikeudenmukaisuus tarkoittaa menetyksen korvaamista ”aritmeettisesti”, samansuuruisena kuin menetys on ollut.

ENSISIJAINEN HYVÄ

Oikeudenmukaisuus nousi viime vuosikymmeninä poliittisen filosofian keskeiseksi kysymykseksi filosofi John Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian myötä. Oikeudenmukaisuuden periaatteet valitaan kuvitteellisessa alkutilanteessa, jossa osapuolet vetäytyvät tietämättömyyden verhon taakse siten, että he eivät voi ajaa omaa

etuaan vaan kaikkien kannalta edullisia periaatteita. Ratkaisujen on tuotettava suurin mahdollinen hyöty taloudellisesti ja sosiaalisesti heikoimmassa asemassa oleville. Tuloerot voi oikeuttaa, kun niistä hyötyy myös heikoimmassa asemassa oleva ryhmä.

Oikeudenmukaisen jaon kohteena ovat ensisijaiset hyvät (*primary goods*), kuten perusvapaudet ja -oikeudet, mahdollisuudet, tulot ja varallisuus, sekä itsekunnioituksen sosiaalinen perusta. Ne ovat Rawlsin mukaan hyvän elämän voimavaroja riippumatta siitä, mitä kukin pitää hyvänä elämänä.

Taloustieteilijä Amartya Senin ja filosofi Martha Nussbaumin mukaan resurssien sijasta olisi tärkeämpää tarkastella todellisia mahdollisuuksia eli toimintakyvyn jakautumista. Toimintakyvyt (*capabilities*) merkitsevät hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisuuden minimiä, muun muassa terveyttä ja ruumiillista koskemattomuutta, joihin kaikilla tulee olla mahdollisuus. Minkä tahansa toimintakyvyn vastentahtoinen puuttuminen on sosiaalinen haitta, jonka poistaminen on yhteiskunnan vastuulla.

OIKEUDENMUKAISUUDEN TOIVE SUOMALAISSUUDEN OSANA

Yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta voi tarkastella joko kysymällä oman yhteiskuntamme oikeudenmukaisuudesta tai pohdimalla, millainen yhteiskunta olisi oikeudenmukaisin. Oletukset ”meistä” ja ”muista” vaikuttavat käsityksiin oikeudenmukaisimmasta

toimintatavasta tai yhteiskunnasta. Jos työttömiä ja köyhiä pidetään laiskoina ja kunnianttomina, he ovat tilanteestaan itse vastuussa eivätkä ansaitse yhteiskunnan tukea.

Mediassa tämäntyyppinen painotus on tutkimuksen mukaan 25 viime vuoden aikana lisääntynyt, mutta mielipide heijastelee vain pienen äänekkään ryhmän käsityksiä. Suomalaisista peräti 85 prosenttia pitää hyvinvointivaltiota erittäin tai melko tärkeänä identiteettinsä osana. Se on tutkimuksen mukaan tärkeämpi osa identiteettiämme kuin suomalainen kulttuuri, kotimainen ruoka tai talvisota.

Jatkuva, suhdanteista riippumaton talouskuri (*age of austerity*) nävertää hyvinvointivaltion edellytyksiä. Luottamus ihmisten ja instituutioiden oikeudenmukaisuuteen on yhä suuri, mutta eriarvoisuus lisääntyy nopeasti.

EPÄOIKEUDENMUKAISUUS SAIRASTUTTAA

Työpaikoilla oikeuden- tai epäoikeudenmukaisuuden kokemukset herättävät voimakkaita myönteisiä tai vastaavasti kielteisiä tunteita. Niillä, jotka kokevat johtamisen epäoikeudenmukaiseksi on 15–35 prosenttia suurempi sairausloman riski kuin niillä, jotka kokevat johtamisen oikeudenmukaiseksi. Kouluissa, joiden henkilöstö pitää päätöksenteon periaatteita epäoikeudenmukaisina, oppilaat ovat muita tyytymättömämpiä koulunkäyntiin. Oppilaitoksen henkilöstön huonot kokemukset kohtelun oikeudenmukaisuudesta ovat myös

yhteydessä oppilaiden heikompiin arvosanoihin sekä psykosomaattisiin ja masennusoireisiin.

Oikeudenmukaisuuden ongelma on huolellisesti toimitettu ja moineen suuntaan ulottuva kokonaisuus aihealueestaan. Historiasta kiinnostunut lukija olisi mielellään nähnyt kirjan ansiokkaan historiaosuuden jo alussa, tuomassa jäsennyttä ajankohtaiseen keskusteluun. Oikeudenmukaista johtamista käsitellään, mutta teos olisi voinut lisäksi sisältää artikkelin priorisointiin liittyvistä oikeudenmukaisuuskäsityksistä auttamis- ja ihmissuhdeammateissa.

JUSSI ONNISMAA
FT, dosentti, tietokirjailija
Werka kehitys Oy

Myötätunto vahvistaa yhteisöjä

Pessi, Anne Birgitta, Martela, Frank & Paakkanen, Miia (toim.)
(2017). Myötätunnon mullistava voima. PS-Kustannus. 317 sivua.

MYÖTÄTUNNON MULLISTAVA voima on teos ihmisyydestä, inhimillisyydestä ja yhteydestä ympäristöömme. Se kertoo myötätunnosta, joka on keskeinen osa ihmisyyttä sekä toiset huomioivasta käyttäytymisestä ja sen vaikutuksesta omaan hyvinvointiimme.

Kirjoittajat kuvaavat myötätunnon merkitystä työorganisaatioissa sekä työpaikkojen ulkopuolella ja esittelevät tuloksia CoPassion-tutkimushankkeesta, jota on johtanut kirkkososiologian professori Anne Birgitta Pessi Helsingin yliopistosta.

Teemaa peilataan psykologian ja organisaatiopsykologian tutkimuksiin, antiikin filosofioihin ja uskontoihin mutta myös arkisiin tekoihin. Kirjoittajat antavat käytännön vinkkejä, kuten miten osoittaa myötätuntoa niille, jotka tuntuvat erilaisilta. Myötätuntoa kuvataan erityisesti työelämän näkökulmasta mutta myös terveyden, luovuuden ja merkityksellisen elämän kannalta. Tutkijoiden kehittämä 'myötäinto' kuvaa työyhteisöissä esiintyvää, innostuneisuutta ruokkivaa ilmiötä ja yhdessä tekemisen tunnetta.

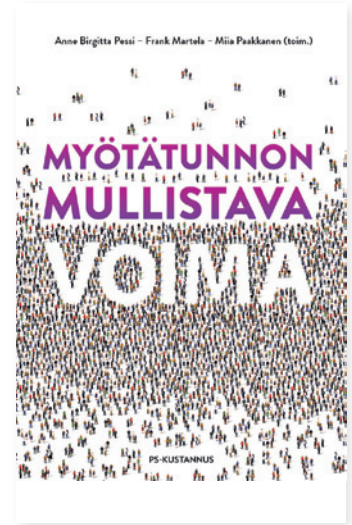
MYÖTÄTUNNON ELEMENTIT

CoPassion-tutkimusryhmän määritelmät myötätunnosta ja myötäinnosta muodostuvat kolmesta elementistä: kyvystä

huomata toisen tunnetila, kyvyttä eläytyä siihen ja teoista, joilla myötäelämistä ilmaistaan. Kirjoittajien mukaan myötätuntoon kuuluvat empatia ja toisen parasta tavoittelevat teot. Sitä voidaan pitää hyvän yhteiskunnan rakennusaineena, jossa muita ei pidetä uhkana omalle turvallisuudelle tai oikeuksien toteutumiselle.

Myötätuntoon kuuluvat empatian lisäksi toisen parasta tavoittelevat teot. Myötätunto ja myötäinto ovat samanlaisia tiloja – toisen tunteissa mukana elämisestä ja mukana elämisen osoittamisesta teoin. Keskinäinen hyväntahtoisuus sekä ilojen ja surujen jakaminen muiden kanssa ovat tärkeitä niin yksilön kuin yhteisön hyvinvoinnille. Toimiva demokratia edellyttää, että ihmiset välittävät toisistaan ja ovat valmiita puolustamaan demokratiaa, vaikka se ei olisi heidän oman välittömän etunsa mukaista. Myötätuntoinen suhtautuminen auttaa huomaamaan epäoikeudenmukaisuutta yhteisössä ja toimimaan niiden torjumiseksi.

Myötätunnon merkitystä työelämässä ja työpaikoilla kuvataan monipuolisesti teoksessa, ja hyvä niin, sillä myötätunnon kokemus vaikuttaa työssä viihtymiseen, työhyvinvointiin ja työyhteisön tulostuloksellisuuteen. Myötätunto vahvistaa työyhteisöjen ilmapiiriä ja päätöksentekokykyä. Se motivoi

ideoimaan ja luo työyhteisöön psykologista turvallisuutta, joka mahdollistaa uuden oppimisen.

MERKITYKSELLISYYDEN MERKITYS

Työn merkityksellisyyden kokemusten vaikutukset niin inhimillisessä kuin taloudellisessa mielessä tunnetaan aiempaa paremmin. Työn merkityksellisyydellä tarkoitetaan työntekijän kokemusta oman työnsä arvosta ja siitä, kuinka yhteiskunnallisesti arvokkaan työn osa oma työtehtävä on. Yhdessä tekeminen vaikuttaa työn merkityksellisyyteen. Lisäksi siihen vaikuttavat autonomisuus ja mahdollisuus ilmaista itseä työssä. Myötätuntoinen käyttäytyminen on tutkitusti yksi tehokkaimpia keinoja vahvistaa merkityksellisyyttä.

Miten sitten etätyöskentely ja pirstaloitunut työelämä vaikuttavat myötätunnon, myötäinnon ja turvallisen työyhteisön kokemi-

TYÖNTEON YTIMESSÄ ON HALU EDISTÄÄ TOISEN HYVÄÄ.

seen? Lukukokemus herätti miettimään, minkälaisia digitaalisia keinoja liikkuvaa työtä tekevän tulisi harjoitella yhdessä kollegojensa kanssa: lähikollegan tunnetiloja on hankala lukea etäyhteydellä.

Johtamisen kannalta korostuu ymmärrys siitä, milloin työ ei tuota tekijälleen merkityksellisyyttä tai millaiset elementit estävät merkityksellisyyden kokemisen. Entä onko merkityksellinen työ elitististä, vain harvojen etuoikeus? Työnteon motiivit ovat moninaisia, mutta kirjoittajien mukaan ytimessä on halu edistää toisen hyvää, mikä vahvistaa merkityksellisyyden kokemusta. Johtajuus taas on parhaimmillaan merkitysten luomista, ylläpitämistä ja myötätunton toisen työyhteisön vaalimista.

TUNTEET JA MYÖTÄTUNTO

Synnymme osaksi laumaa, ja ihmisen perusluontoon sisältyy hyvän tahtominen ja oikeudenmukaisuuden vaaliminen. Siten on luonnollista, että haluamme tuntea yhteenkuulumisen ja turvallisuuden tunteita työelämässä.

Kirjoittajat kuvaavat myötätuntoa kolmiosaisena myötätuntotekona. Siihen kuuluvat kärsimyksen huomaaminen, empatian herääminen ja kärsimystä lievittävä teko. Määritelmä auttaa kuvaamaan myötätunnon syntymistä sekä sitä tukevia käytäntöjä ja sääntöjä.

Tunnetaidot, kyky myötäelämiinseen ja myötätuntoon ovat tulevaisuudessa työelämän avaintaitoja. Työpaikoilla tunteet vaikuttavat muun muassa oppimiseen ja luovuuteen, päätöksentekoon, yhteistyöhön, terveyteen ja merkityksellisyyden kokemukseen.

Lukiessa vaikutuin eniten tutkimustuloksista, jotka kuvaavat hyvän tekemisen vaikutuksia hyvän tekijään itseensä. Päivittäinen hyvä teko vahvistaa tyytyväisyyttä omaan elämään, aktivoi aivojen mielihyvääalueita ja vähentää alttiutta sairastua masennukseen. Toivon, että kirja päättyy etenkin johtajien ja kouluttajien lukulistalle, sillä varsinkin heidän on syytä ymmärtää myötätunnon voima.

SANNA JUVONEN
KM, lehtori
Laurea-ammattikorkeakoulu

Monimuotoisessa työyhteisössä yhdenvertaisuus on yksilöllisyyttä

Pitkänen, Pirkko, Keisala, Katja & Niiranen, Vuokko (toim.) (2017). *Tavoitteena sujuva arki*. Kulttuurien välinen työ sosiaali- ja terveydenhuollon työyhteisöissä. Tampere University Press. 254 sivua.

KULTTUURINEN monimuotoisuus voi olla sosiaali- ja terveydenhuollon (sote) organisaatioille voimavara, jos niillä on valmiuksia hyödyntää eri taustoista tulevien työntekijöiden osaamista. Henkilöstön ja asiakaskunnan kansainvälistyessä työyhteisöissä tarvitaan kulttuurien välistä oppimista, organisaation rakenteiden päivittämistä ja uudenlaista johtamisosaamista. Usein itsestäänselvyysinä pidettyjä toiminta-, vuorovaikutus- ja johtamistapoja on kyseenalaistettava ja uudistettava.

Tavoitteena sujuva arki -teos pohjautuu Tampereen yliopistossa ja Itä-Suomen yliopistossa vuosina 2013–2017 toteutettuun MULTI-TRAIN-tutkimukseen. Siinä pyrittiin ratkomaan kulttuurien välisen työn ongelmia sote-alan työyhteisöissä ja tuottamaan käytännönläheistä tietoa siitä, millaista muutosta kulttuurien välisen työn onnistumiseksi tarvitaan. Tutkimus toteutettiin yhdessä viiden sote-alan organisaation kanssa. Kukin osatutkimus esitellään teoksessa omana lukunaan. Kirjoittajia on kymmenkunta.

HILJAINEN TIETO ESIIN

Toimintatutkimuksen vahvuus on siinä, että ongelmien tunnistamisen ohella voidaan toimia

niiden korjaamiseksi. Tutkijat muistuttavatkin, että vain rakenteellisilla uudistuksilla saadaan aikaan pysyviä muutoksia. MULTI-TRAIN-tutkimuksessa kehittäminen kohdistui käytäntöihin, jotka sujuvoittavat työyhteisöjen arkea monikulttuurisissa sote-alan organisaatioissa.

Tutkimukseen osallistuneissa työyhteisöissä oli sekä yksityisen että julkisen sektorin organisaatioita eri puolilta Suomea. Kaikissa niissä monikulttuurisuus oli jo arkea, mutta moninaisuus näyttäytyi valittavan usein ongelmina.

Kitkaa syntyy usein silloin, kun toimintatavat ovat enemmistön määrittämiä. Heille ne näyttäytyvät kyseenalaistamattomina itsestäänselvyysinä, mutta erilaisista kulttuuritaustoista tuleville käytännöt ovat vieraita. Toimintatutkimuksessa pureuduttiin ajattelu- ja toimintamalleihin, jotka ohjaavat työyhteisöjen käytäntöjä. Hiljainen tieto on harvoin keskustelun ja arvioinnin kohteena. Sen tunnistaminen ja näkyväksi tekeminen ovat kuitenkin edellytyksenä kulttuurien väliselle vuorovaikutukselle ja toiminnan kehittämiseksi niin, että se vastaa monimuotoistuvan organisaation vaatimuksia.

Teoksessa esitellään monenlaisia käytännön tapoja edistää työ-

yhteisöjen valmiuksia kulttuurien välisessä työssä. Tutkimuksen kohteena olleissa työyhteisöissä järjestettiin koulutuksia ja työpaikkoja eri teemoista sekä kehitettiin muun muassa perehdytyskäytäntöjä ja tapoja kielen oppimisen tukemiseen.

JOKAISTA TUETAAN OSALLISUUTEEN

Yksi *Tavoitteena sujuva arki* -kirjan tärkeitä teemoja on yhdenvertaisuus. Laissa 'yhdenvertaisuus' viittaa ennen muuta yhdenvertaiseen lopputulokseen, mutta työyhteisöjen arjessa oikeudenmukaisena pidetään yleensä sitä, että kaikilla työntekijöillä on taustastaan riippumatta samat oikeudet ja velvollisuudet. Mikäli lähtökohdana on suomalaisen työntekijän standardi, eikä eri taustoista olevien työntekijöiden edellytyksiä oteta huomioon täysimääräisesti, saattaa syntyä ongelmia.

KEHITTÄMISESTÄ TINGITÄÄN, KUN SIIHEN PITÄISI ERITYISESTI PANOSTAA.

Mikäli taas kaikki yhteisön jäsenet taustoineen hyväksytään yhdenvertaisina, voidaan puhua aidosti monikulttuurisesta ja -arvoisesta työyhteisöstä, jossa erillaisuus tunnustetaan ja sitä arvostetaan. Yhdenvertaisessa työyhteisössä otetaan huomioon kunkin taustat ja valmiudet, ja heikossa asemassa olevia tuetaan tarvittaessa. Yhdenvertaisuus kytkeytyy kysymykseen työyhteisöön integroitumisesta. Tukitoimilla edistetään kaikkien pääsyä työyhteisön täysivaltaisiksi jäseniksi ja varmistetaan, että jokainen onnistuu ja viihtyy työssään.

Moniarvoisessa, yhdenvertaisessa työyhteisössä vallitsee kaksisuuntaisen oppimisen ilmapiiri. Tulokas yksin ei ole vastuussa siitä, että oppii työyhteisön käytännöt ja sopeutuu niihin, vaan koko työyhteisö pyrkii hyödyntämään uuden työntekijän osaamista ja oppimista. Näin kunkin valmiuksia ja asiantuntemusta hyödynnetään maksimaalisesti.

KEHITTÄMISTOIMIA ORGANISAATION KAIKILLE TASOILLE

Kulttuurien välinen työ ja vuorovaikutus vaativat vaivaa, voimavaroja ja aikaa. Kirjan viesti on, että kulttuurisen työn käytännöt muuttuvat vain, jos toimintaa kehitetään

järjestelmällisesti ja organisaation kaikilla tasolla. Niin työntekijöiden kuin johdonkin on sitouduttava muutokseen.

Kulttuurien välisen vuorovaikutuksen valmiuksia voidaan lisätä kouluttamalla työntekijöitä, mutta lisäksi on kehitettävä ja juurrutettava työyhteisötason rakenteita ja käytäntöjä. Monimuotoistumisen vaatimiin kehittämistoimiin on myös kiinnitettävä huomiota strategioissa ja johtamiskäytännöissä, kuten resursseja ja henkilöstöpolitiikkaa koskevissa päätöksissä.

Kehittäminen kuitenkin kannattaa, sillä se lisää työviihtyvyyttä ja tuloksellisuutta. MULTITRAIN-tutkimus osoitti, että koulutusten ja kehittämistoimien myötä henkilöstön valmiudet kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen lisääntyivät, vakiintuneita tottumuksia kyettiin muuttamaan, ja ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden tarpeisiin, osaamiseen ja integraatioon ryhdyttiin kiinnittämään enemmän huomioita. Parhaimmillaan kehittäminen onnistuttiin nivomaan organisaation johtamiskäytäntöihin ja muihin ohjaaviin periaatteisiin, mikä mahdollisti muutosten toteuttamisen käytännössä.

Uusien käytäntöjen kehittämisestä kuitenkin helposti tingitään, kun organisaatioiden sisäiset ja ulkoiset muotospaineet vaikuttavat

työyhteisöihin, ja kehittämistyön tarve pikemminkin kasvaa kuin vähenee.

KEHITTÄMINEN VAATII RESURSSEJA

Monimuotoisuutta koskevan osaamisen tarve kasvaa sote-alalla jatkuvasti. *Tavoitteena sujuva arki* sopiikin kaikille työyhteisöjen kehittämisen parissa toimiville. Kirja on selkeä ja kiinnostava kattaus työyhteisöjen monimuotoisuuden ja kulttuurien välisen työn tematiikasta ja aihetta koskevista käsitteistä. Useat teoksen opit lienevät sovellettavissa muillakin aloilla. Samalla teos on oiva esitys toimintatutkimuksesta ja sen soveltamismahdollisuuksista.

Monikulttuurisuuden saattaminen voimavaraksi sote-alalle vaatii suunnitelmallista, resursoitua kehittämistä. Parhaimmat valmiudet toiminnan kehittämiseen näyttävät olevan yksityisellä puolella. Teoksessa ei kuitenkaan vertailla eri sektoreita vaan keskitytään itse asiaan: monikulttuurisen toimintaympäristön kehittämiseen työn, työntekijöiden ja työyhteisön näkökulmasta.

SANNA PARRUKOSKI
VTM, suunnittelija
Vantaan kaupunki

Huijarisyndrooma – toimijuuden ja pystyvyyden syvä särö

Ekman, Tiina (2018). Huijarisyndrooma. Miksi en usko itseeni (vaikka olen oikeasti hyvä). Minerva Kustannus. 218 sivua.

”HERRANJUMALA, TÄLLE ON nimikin, joku muukin ajattelee näin. Vaikka ihmiset ovat sanoneet minulle, ettei tuo ole totta, silti ajattelen, että ne eivät vain huomaa”. Näin siteerataan *Huijarisyndrooman* takakannessa kirjaan haastateltua naista. Sitaatti kuvaa ytimekkäästi ilmiöön sisältyvää häpeän ja piilottelun ulottuvuutta sekä sisäisen ja ulkoisen todellisuuden voimakasta ristiriitaa.

Tiina Ekman määrittelee: ”Huijarisyndroomaksi kutsutaan sisäistä tunnetta, ettei kaikista onnistumisistaan huolimatta usko osaavansa oikeasti. Tuntee olevansa feikki [--] Itse sen tietää, ja sitten vain odottaa, milloin muu maailma oivaltaa saman. Kokeemukseen liittyy ajatus, että onnistumiset ovat onnenkantamoisia tai ylettömän suurten ponnistusten tulosta.”

Huijarisyndrooma tai huijari-ilmiö luokitellaan ahdistusoireeksi, joka liittyy suoriutumiseen, osaamiseen ja minäkuvaan. Kyse on myös piilottelusta, häpeästä ja paljastumisen pelkäämisestä.

Tutkijat ovat erimielisiä siitä, onko huijari-ilmiötä syytä erottaa omaksi ilmiökseen ahdistusoireiden joukossa. Siitä ei anneta varsinaista diagnoosia, mutta sille on kehitetty useita testejä. Huijariksi itsensä kokevalla on tunne siitä, että oma asema ja saavutukset

perustuvat osaamisen ja työnteon sijasta valheelliseen asiantilaan; outoon sattumaan tai joskus suhteettomaan raadantaan. ’Huijari’ – kirjassa käytetään tätä termiä, isolla alkukirjaimella – ei omista menestystään tai osaavuuttaan. Huijarisyndrooma on siis pystyvyyden ja toimijuuden särö.

JATKUVA AHDISTUS JA KUORMITUS

Kun sisäinen ja ulkoinen todellisuus ovat ristiriidassa, vaaditaan erityisiä strategioita ristiriidan käsittelyyn. Huijarilla lähtökohta on aina itsen epäily – jollakulla muullahan se voisi olla vaikkapa toisten syyttäminen. Huijari-ilmiötä ruokivat persoonassa vaativuus, omien tunteiden ohittaminen, perfektionismi ja herkkyys ahdistua.

Ilmiöön liittyy kehämäisiä ajatteluketjuja, jotka uusintavat sitä, vaikka jokin, esimerkiksi toisten antama kiitos, sitä haastaisi. Ekman esittelee näitä ajattelukehiä havainnollisesti. Huijari-ilmiöön kietoutuu toimintamalleja, kuten vetkuttelu tai perfektionismi, jotka riistävät ponnistelulta palkitsevyyden. Huijarisyndrooma tuottaa siten jatkuvaa ahdistusta ja kuormitusta, aina työuupumukseen ja depression asti.

Ekman kuvaa perhedynamiikan mekanismeja, joilla huijari-

syndrooma rakentuu. Se ponnistaa tunnekyllymydestä, turvattomuudesta, epämääräisyydestä, paradoksaalisista odotuksista ja kohtuuttomuuksista lapsuuden perheessä. Se voi rakentua myös tilanteesta, jossa lapsen osaamiseen suhtaudutaan näkymättömänä ja itsestään selvänä. Suhde taitojen, ponnistelun, motivaation ja onnistumisen välillä menee jotenkin rikki, ja ongelma sielautuu häpeällä.

Ilmiön tutkimus on pisimmällä Yhdysvalloissa. Termin kehitti 1970-luvulla terapeutti ja psykologian tutkija Pauline Rose Clance. Tutkimusten mukaan ilmiö esiintyy erityisesti akateemisesti koulutetuilla niin kutsutuilla uranaisilla, vaikka ei yksinomaan heillä. Se on liitetty myös yliopistoympäristöihin, sekä jatko-opiskelijoiden että henkilökunnan kokemukseen.

Naisten huijarisyndrooma kytetään teoksessa myös heidän yhteiskunnalliseen tilanteeseensa; ristiriitaan, joka rakentuu naisen perhe- ja työhistoriaan sukupuolten

ILMIÖ ESIINTYY ETENKIN AKATEEMISESTI KOULUTETUILLA URANAISILLA.

epätasa-arvon ja naisiin kohdistuvien mahdollomien odotusten myötä. Huijari-ilmiö on yksi mahdollinen psykologinen vastaus tällaiseen tilanteeseen: aggressio, jota mahdollomat tilanteet herättävät, kohdistuu vaativuutena ja armoittomuutena itseän.

TIIVIS TIETOPAKETTI JA ITSEAPUA

Huijarisyndrooma on nopealuokinen, kompakti tietokirja, joka tarjoaa tutkimusperustaisen ajantasaisen kuvan ilmiöstä. Kirjoittaja on ahdistushäiriöihin erikoistunut psykologi ja psykoterapeutti. Hän on kirjaa varten haastatellut huijarisyndrooman kanssa eläviä. Kaikki haaviin tulleet haastateltavat olivat naisia.

Huijari-ilmiö on pirullinen siksi, että se jää usein piiloon muhimaan vuosiksi. Ulospäinhän näkyy vain hyvä työn jälki. Jos Huijari kertoo raskaista tuntemuksistaan, häneen saatetaan suhtautua ärtyneesti tai huvittuneesti. Tämä piilottaa hänet syvemmälle huijarikuoreensa.

Huijariajattelun horjuttaminen vaatiikin enemmän kuin kehuja tai menestystä. Kertaovallus tai toisten vakuuttelu ei vielä muuta vuosien aikana rakentunutta strategiaa. Huijariajattelusta pääsee, kuten muistakin ahdistavista ja häpeää

tuottavista ajatusvääristymistä: tietoisella vähittäisellä muutostyöllä, itsen ja toisten myötätunnolla sekä vaihtoehtoisen toiminnan harjoittelulla. Moni hyötyy terapiasta, jota kutua voi auttaa oma tiedostava pohdinta tai uudenlainen elämäntilanne.

Kirjasta noin neljännes käsittelee erilaisia kognitiivisen ja käyttäytymisterapian nykysuuntauksista tuttuja tietoisuustaitoja. Autetaan asettumaan havainnoivaan ja myötätuntoiseen suhteeseen oman mielen kanssa ja valitsemaan realistisempia tulkintoja ja toimintatapoja suhteessa oman mielen tapahtumiin ja sosiaaliisiin tilanteisiin, kuten vaikeuksiin työssä tai palautteeseen. Kirjan lopussa on lyhyt testi, jonka avulla voi pohtia, onko omassa ajattelussa huijari-ilmiön piirteitä.

Huijarisyndroomassa on tiiveydestään huolimatta toisteisuutta, ja pari hyvin ohueksi jäänyttä lukua. Teoksen jäsentelyä olisikin voinut hieman vielä miettiä. Puutteistaan huolimatta kirja on oivallinen, selkeäsanainen johdatus aiheeseen. Näkökulma on psykologinen ja realistisen toiveikas: huijari-ilmiön vaikutusta elämässään voi vähintäänkin lieventää.

MITEN HUIJARISYNDROOMAA PURETAAN?

Mietin sekä itse huijariajattelus-

ta kärsivänä että huijari-ilmiöön ajoittain törmäävänä työnohjaajana, mitkä kulttuuriset tekijät mahdollistavat, että yksilön suhde tekemisiinsä kehittyy huijarisyndroomaksi. Liittyykö se lähinnä niihin tiedon ja taidon alueisiin, jossa tehtävät ja osaaminen ovat vaikeasti mitattavia ja tulkinnanvaraisia? Se on monenlaisen asiantuntijatyön ja luovan työn riesa. Yliopistotyössä huijarisyndrooma muhinee siksi, että siinä yhdistyvät mahdollomat tavoitteet, jatkuva kilpailu ja eräänlainen kutsumuutokset.

Mietin myös, millaiset työ- ja oppimisympäristöt tukisivat realistisen pystyvyyden kehittymistä. Lukemani perusteella mieleeni tulee kolme aluetta, jolta lähtisin ratkaisua hakemaan. Ensiksikin luonteva kiittävä palaute toistuvana osana työskentelyä. Toiseksi suorituksen, työprosessin ja onnistumisen kriteerien välisen suhteen purkaminen ja demystifointi. Kolmanneksi vertaistukea sisältävien keskustelevien tilojen luominen.

Huijarisyndrooma ei ole pikkujuttu tai turhaa mielenpahoittamista. Se on iso elämäkulkua muotoileva toimijuuden särö.

SANNA VEHVILÄINEN
KT, dosentti, kouluttaja,
työnohjaaja

Katoaako kansansivistys?

Andersen, Lene Rachel & Björkman, Tomas (2017). *The Nordic Secret. A European story of beauty and freedom.* fri tanke. 512 sivua.

THE NORDIC SECRET on nimensä mukaisesti kasvutarina sivistyksen ja kansansivistyksen vuosisataisesta historiallisesta kehityksestä ja merkityksestä Pohjolan hyvinvoinnille. Samalla se on tekijöilleen tutkimusmatka pohjoismaisen hyvinvointivaltion perustuksille: kansansivistykseen, jossa jokaisella kansalaisella on mahdollisuus itsensä elinikäiseen sivistämiseen.

Tekijät kysyvät, onko menestystarina katoamassa vai muuttuko se hallitsemattomaan suuntaan.

Suomen ja Pohjoismaiden historian professorin Markku Kuisman mukaan on käsittämätöntä, että ihmiskunta on pystynyt tuottamaan Pohjoismaiden tyyppisiä hyvinvointivaltioita. Hän sanoo, että meidän tulee ottaa opiksi historiasta ja tunnustaa, että jokaisen mahdollisuus itsensä kehittämiseen ja sivistämiseen on taloudellisesti menestyvän yhteiskunnan perusehto.

KANSANSIVISTYS JA VIHელიÄISET ONGELMAT

Kirjassa on viisi lukua, joista ensimmäisessä hahmotetaan maisemaa. Sadassa vuodessa Pohjoismaat kehittyivät kansansivistyksen avulla köyhistä, uskonnollisista ja autoritäärisesti johdetuista valtioista maailman menestyneimpien joukkoon. Kansansivistys edustaa

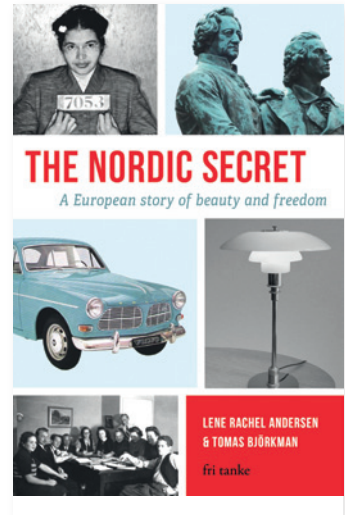
The Nordic Secret -teoksen kirjoittajille pohjoismaista menestystarinaa, josta muu maailma voisi ottaa mallia.

He arvioivat, että kansansivistyksen avulla alikehittyneiden maiden on mahdollista nousta kahdessa sukupolvessa hyvinvointivaltioiden joukkoon.

Kansansivistystä tarvitaan yhä yhteiskunnassa, koska se antaa kansalaisille välineitä arvioida muutoksia, hakea uusia luovia toimintatapoja ja rakentaa sekä todellisia että kuvitteellisia yhteisöjä. Kansalliset ja kansainväliset markkinat taas on suunniteltu teolliseen tuotantoon perustuvalle taloudelle. Rajattomasti paisuneet markkinat ovat omanlaisensa uskonto, joka nielee ihmisen ajan, toivon, unelmat ja voimavarat.

Kirjoittajat yhdistävät tarkastelussaan monia eri teorioita ja viljelevät systeemiteoriaa. Siinä organisaatiot ymmärretään osasysteemeistä koostuviksi sosiaalisiksi yksiköiksi, jotka toimivat tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi.

Kansansivistys liittyy globaaliin merkityssysteemiin. Ihminen itse on aiheuttanut ongelmansa, kuten ilmastonmuutoksen, ylikansoittumisen, köyhyyden, saastumisen, sodat ja terrorismin. Niiden ratkaisemiseksi tarvitaan tiedon lisäksi yhteisön vastuuntuntoa, tietoisuutta ja omaatuntoa.

Ihminen pyrkii ratkomaan ne ongelmat, jotka hän kykenee ymmärtämään, ei niitä, joita hänellä todellisuudessa on. Koska useimmat meistä eivät pysty kompleksiseen ajatteluun, päädyimme luomaan uusia ongelmia sen sijaan että ratkoisimme vanhoja. Kansansivistyksellä lisätään ymmärrystä monimutkaisista sosiaalisista järjestelmistä.

MITEN KANSANSIVISTYKSEN KÄY?

Toisessa luvussa tarkastellaan vapauden ja vastuullisuuden käsitteitä sivistysfilosofiaa vasten. Vastausta haetaan kysymykseen, kuinka luoda perusta parhaalle mahdolliselle yhteiskunnalle 2000-luvulla.

Kirjoittajat hakevat kansansivistyksen käsitteestä liittymäpintaa moraalipsykologi Lawrence Kohlbergin ja Robert Keganin malliin yksilön kehityksen tasoista. Vapauden rinnalle nostetaan

ONKO KANSANSIVISTYKSEN MENESTYSTARINA KATOAMASSA?

vastuullisuus toiminnastamme ja tunteistamme niin ystävillemme, yhteisöllemme, yhteiskunnallemme kuin omalle maaillemme. Systemisen näkökulman rinnalle nousevat Christian Welzelin luomat solidaarisuuden kehät: kun ihminen kypsyy, ymmärrys kuumumisesta ja vastuullisuudesta, velvollisuuksista ja omastatunnosta kasvaa.

Kolmas luku käsittelee kansansivistyksen syntyhistoriaa Tanskassa, Norjassa ja Ruotsissa aina 1600-luvulta tähän päivään saakka. Neljännessä luvussa tekijät pohtivat tutkimusmatkansa löydöksiä, kuten voiko pohjoismainen kansansivistyksen malli hyödyntää muuta maailmaa. Teos päättyy lukuun, jossa tarkastellaan kansansivistyksen tulevaisuutta. Tekijät visioivat, millainen olisi tulevaisuuden kansansivistys 3.0, jonka voisi toteuttaa missä päin maailmaa tahansa.

SUOMI JÄÄ KATVEESEEN

Vapaasta sivistystyöstä ja kansansivistyksestä on viime aikoina ilmestynyt niukasti kirjallisuutta ja tutkimusta, joten kirja tulee tarpeeseen. *The Nordic Secret* on moderni paketti pohjoismaisen kansansivistyksen historiasta, psykologiasta ja filosofiasta. Sen kohdeyleisöä ovat yhteiskunnallisesti

aktiiviset toimijat, kuten poliitikot ja vapaaehtoistyön tekijät.

Kirjan ansioita on, että se modernisoi perinteisen kansansivistyksen käsitteen unohtamatta sen syviä juuria. Se liittää kansansivistyksen aktiiviseksi osaksi nyky-yhteiskuntaa. Tekijät herättävät keskustelua siitä, ovatko sivistyksen ja koulutuksen filosofinen merkityksellisyys ja moraalinen syvyys nykyajan yhteiskunnasta katoamassa.

Kirjalla on myös puutteensa. Vaikka kirjoittajat käyvät läpi laajan repertuaarin kansansivistyksen historiaa ja filosofiaa, jään kaipaamaan aiheen tiukempaa rajausta, sillä useita kasvatustieteen osalajeita käsitellään ylimalkaisesti. Suomalaista lukijaa harmittaa, että Suomen-osuus puuttuu pohjoismaisesta kokonaisuudesta.

TARJA LANG

FT, MBA, tutkimuspäällikkö
Omnia

LÄHDE

Lilja, E. (2018). Viimeinen luenta. *Helsingin Sanomat* 29.7.2018, B1–B5.

Toden kaltaisia jaksoja intellektuellin elämästä

Suoranta, Juha (2017). C. Wright Millsin sosiologinen elämä. Vastapaino. 300 sivua.

TODEN TOTTA, professori Juha Suoranta on kirjoittanut amerikkalais sosiologi C. Wright Millsistä (1916–1962) inspiroituneen ja lukijaakin inspiroivan elämäkerran. Joissain kirjan arvioissa on kiinnitetty huomiota elämäkerturin vahvaan samastumiseen kohteeseensa. Aiheena oikeastaan onkin kattavan ja perinteisen elämäkerran sijasta Suorannan kuvaus suhteestaan Millsiin, vaikka he eivät tavanneet.

Suoranta tapasi kyllä kirjahankkeensa aikana Millsin perillisiä, jotka kiinnostuivat elämäkerturin tavasta lähestyä isänsä työtä. He antoivat valokuvia ja toivoivat kirjan julkaisua myös englanniksi.

Teostaan ja kohdettaan hyvin kuvaavan moton kirjoittaja valitsi antiikin filosofilta Plutarkhokselta (noin 45–125):

”Ihmisen elämä ei ole tahraton tai täysin nuhteeton. Siksi täydellisimmän kuvan luomiseksi on käytettävä elämän parhaita jaksoja ja pidettävä niitä eniten toden kaltaisena.”

YSTÄVÄT KAUKANA, VASTUSTAJAT LÄHELLÄ

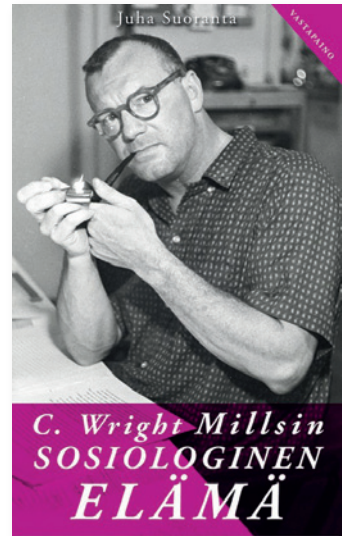
C. Wright Mills näki itsensä ulkopuolisena ja yritti positiostaan käsin ymmärtää tapahtumia samaan aikaan läheltä ja kaukaa.

Häntä ei voi moittia kunnianhimon puutteesta tai sulautumisesta yliopiston harmauteen. Hän halusi muuttaa maailmaa kirjoittamalla ja kirjoittaa ennennäkemättömällä tavalla.

Kun Mills menehtyi liian varhain, hänen kotiyliopistonsa Columbian mahtihenkilöt, kuten Robert Merton (1910–2003) ja Paul Lazarsfeld (1901–1976), eivät edes tulleet muistotilaisuuteen. Lazarsfeld mainitsi eräässä haastattelussa, että Millsin kuolema oli hänelle yhdentekevä, eikä hän katunut Millsille aiheuttamiinsa hankaluuksia.

Meksikolaiskirjailija Carlos Fuentes (1928–2012) toisaalta ylisti monien muiden tavoin Millsin totuudellisuutta ja rehellisyyttä. Euroopassa, Latinalaisessa Amerikassa ja joissain kotimaansa vasemmistopiireissä häntä muisteltiin Suorantaa lainaten ”rakkaudella”.

Millsin maine rakentui alun perin kirjasarjalle, jossa hän tutki valtaa ammattiyhdistysliikkeessä, keskiluokkaa ja valtaeliittiä: *The New Men of Power* (1948), *White Collar* (1951) ja *The Power Elite* (1956). Suomessa hänet tunnetaan parhaiten teoksestaan *Sosiologinen mielikuvitus*, jonka alkuteos ilmestyi vuonna 1959. Teos herättelee muidenkin kuin sosiologien mielikuvitusta ja ajattelua.

NORSU POSLIINIKAUPASSA

Texasilaisen pikkukaupungin kulttuurisesti köyhissä oloissa varttuneen Millsin siirtyminen New Yorkin toisen polven maahanmuuttajien intellektuellipiireihin oli muutto paratiisiin. Hän oli kuitenkin paratiisissa outo vieras, kuten ensimmäisen polven akateemiset usein. Suoranta kertoo, ettei Mills hallinnut akateemisten ympäristöjen tapakulttuureita, kieltä eikä salaisuuksia.

Oman tiensä raivaajat ovat usein norsuja posliinikaupassa ja syyllistyvät ylilyönteihin. He eivät liioin kumarra kuvia eivätkä helposti alistu akateemiseen komentoon. Ensimmäisen polven akateemiset maksavat etenemisensä vierauden kokemuksena ja ei-kenenkään-maallemme jäämisenä, mitä on hyvin kuvannut sosiologi ja filosofi Georg Simmel (1858–1918). Suoranta vertaa Millsiä tässä roolissa F. Scott Fitzgeraldin *Kultahatun* päähenkilöön

C. WRIGHT MILLS HALUSI MUUTTA MAAILMAA KIRJOITTAMALLA.

Gatsbyyn, jossa Mills tunnistikin jotain samaa kuin itsessään.

AJATTELUN KÄSITYÖLÄINEN

Millsiä huoletti insinööritieteeksi pelkistyvä yhteiskuntatutkimus vailla moraalisia ja poliittisia pohdintoja. Kriittinen yhteiskuntatutkija ei voi palvella valtaeliitin hallitsemaa järjestelmää eikä tehdä latteaa valtavirtatutkimusta. Jokaisen tutkijan tulee olla oma metodologinsa ja teoreettikkonsa, ammattitaitoinen intellektuelli, ajattelun käsityöläinen.

Tutkimusmenetelmällisten ratkaisujen tulee palvella tärkeiden yhteiskunnallisten ongelmien tunnistamista ja ratkaisua. Todellisen yhteiskuntatutkimuksen kohteena ovat tavallisten ihmisten huolet. Tutkimus voi osoittaa, että yksityiset huolet ovat samalla yhteiskunnan yleisiä ongelmia.

Teorian ja empirian pitää Millsin mukaan tukea ja herätellä toisiaan. Empiria tarkoittaa kerättyjen aineistojen lisäksi henkilökohdataista, itse nähtyä ja kuultua kokemustietoa. Teoria ei ole itseisarvo, vaan sen tarkoitus on auttaa näkemään asioita erilaisista näkökulmista. Faktat eivät puhu puolestaan, vaan niillä on merkitystä vain tietyssä tulkintakehyksessä.

Kun ajatukset, rakenteet ja toiminta ovat historiallisia ja siten

muuttuvia ja kehittyviä, niitä voi yrittää ymmärtää vain osana niiden omaa ja yhteiskunnan historiaa.

KERTAKAIKKISEN ELOSSA

Julkinen intellektuelli Millsistä tuli 1940-luvun mielipidelehtiartikkeliansa sekä 1950-luvun kirjojensa myötä. Postkolonialisti Edward Saidin (1936–2003) mukaan intellektuelli edustaa ”kaikkia ihmisiä tai asioita, jotka rutiininomaisesti unohtetaan tai lakaisetaan maton alle.” Hän ei hyväksy valmiita kliseitä tai tasapaksuja, myötäsukaisia kannanottoja, joita häneltä odotetaan.

Rooli ei ole palkitseva, koska Millsin mukaan intellektuellin vaihtoehtoiksi jää joko elää voimattomana vallan keskusten ulkopuolella, liittyä vallan hännystelijöihin tai riippumattomuutensa myyden asettua julkisuuden palvelukseen.

Poleemisia artikkeleita kirjoittaessaan Mills hioi samalla tiede-kirjoittamisen tyyliään. Kirjoittaminen oli hänelle sekä esteettistä toimintaa että tapa ymmärtää itseä. Hyvä kirjoittaja pyrkii rikastamaan yksityistä elämää tekemällä sen kysymyksistä yleisesti kiinnostavia samalla kun hän yrittää sisällyttää inhimillisen merkityksen julkisiin kysymyksiin.

C. Wright Mills tunnustaa kirjjeessään:

”Luulen lopulta, että pääsy siihen, etten ole 'vieraantunut', on kirjoittaminen. Kirjoitettuaan pitkään käsittää, kuinka kerta-kaikkisen elossa voikaan olla keskellä kirjoittamisen suurta virtaa [...] Kirjoitetuille sivuille ruumiillistuvat elämän kaikkein valppaimmat hetket.”

Ehkä moni kirjoittava henkilö voi parhaina hetkinään tunnistaa tämäntapaisen kokemuksen.

JUSSI ONNISMAA

FT, dosentti, työnohjaajakouluttaja
Werka kehitys Oy

TEKSTI: ERJA LAAKKONEN
 KUVA: SUSANNA MIKKONEN

”Työelämän monimuotoistuminen korostaa elinikäistä oppimista”

Tamperelaistutkija Laura Pylväs selvittää,
 miten asiantuntijuus kehittyy työyhteisössä.

MINUSTA TULI TUTKIJA, sillä graduohjaajani kannusti minua hakeutumaan jatko-opintoihin. Valmistuttuani työllistyin tutkimusprojektiin, jossa pääsin tutustumaan laajemmin tutkijan työhön, erityisesti ammattikasvatuksen aihealueisiin. Kun sain varmuutta tutkimuksen tekemiseen, huomasin nauttivani mielenkiintoisten aiheiden parissa vietetyistä tunteista. Tutkijan työ on sopivan itsenäistä ja samalla ajatusten jakamista erilaisissa yhteisöissä.

JOS EN TUTKISI, toimisin mitä todennäköisimmin korkeakoulukentällä kansainvälisten asioiden parissa, missä aloitinkin työt tuoreena maisterina. Myös opinto-ohjaus on aina kiinnostanut. Molemmat työkentät sivuavat tutkimusaiheitani, joten varmasti viihtyisin näissä tehtävissä.

AIKUISKASVATUSTIEDETTÄ TARVITAAN yhteiskunnassa, koska tarvitsemme tietoa ja ymmärrystä yksilön kasvusta koko elämänkaaren ajalta. Työelämän monimuotoistuminen korostaa elinikäistä oppimista, mikä on muuttanut erityisesti aikuisiän

”Tutkijan työssä on sopivasti sekä itsenäisyyttä että ajatusten jakamista erilaisissa yhteisöissä”, työelämää perkaava Laura Pylväs sanoo.

Aikuiskasvatus avoimeksi

Ensi vuoden alusta voit lukea *Aikuiskasvatusta* Journal.fi-palvelussa. Se on tiedejulkaisujen yhteinen alusta, jota pitää yllä Tieteellisten seurain valtuuskunta (TSV). Mukana on kuutisenkymmentä julkaisua.

- Tutustu palveluun osoitteessa <https://journal.fi>.

Aikuiskasvatuksen verkkosivut uudistuvat syksyn mittaen. Luvassa on raikkaan ilmeen lisäksi yhä monipuolisempia sisältöjä, kuten blogeja ja uutisia tieteen kentältä.

- Tutustu verkkosivuihin osoitteessa www.aikuiskasvatus.fi.

toimintaympäristöjä. Kasvun, kehityksen ja hyvinvoinnin edistämiseksi tarvitsemme tutkimusta niin yksilöiden kuin ryhmienkin kohtaamisista erilaisissa ympäristöissä. Tutkijalla on lisäksi yhteiskunnallinen vastuu arvioida ja edistää tutkimustulostensa välillistä tai välitöntä vaikuttavuutta.

PARAIKAA TUTKIN asiantuntijuuden kehittymistä ammatillisessa koulutuksessa. Siihen kuuluu olennaisena osana työpaikalla tapahtuva oppiminen, mikä tarkoittaa opiskelua koulutuksen ja työelämän rajapinnoilla. Perehdyn oppimisen säätelyyn ja ohjaamiseen liittyviin tekijöihin työelämäyhteistyön näkökulmasta: Miten työpaikoilla opitaan? Mikä motivoi oppimaan? Miten oppimista arvioidaan?

Alakohtaisen osaamisen lisäksi ammatin oppiminen ja osaamisen ylläpitäminen edellyttävät yksilöltä valmiuksia säädellä omaa oppimistaan niin koulutuksen aikana kuin myöhemmin työelämässä. Opiskelijoilla on kuitenkin lähtökohtaisesti erilaiset opiskelunvalmiudet ammatilliseen koulutukseen tullessaan. Väitöstutkimukseni perusteella tämä aiheuttaa erityisesti haasteita työpaikalla tapahtuvassa koulutuksessa; työpaikoilla on vain rajallisesti aikaa, resursseja ja osaamista panostaa oppimistilanteisiin. Tutkimusta varten on haastateltu sekä opiskelijoita että oppilaitoksen ja työpaikan edustajia.

KUN EN TUTKI, rentoudun ulkoillen tai kahviloissa tunnelmoiden. Harrastan laulua ja pianonsoittoa, ja käyn konserteissa. Viime vuosina olen aktivoitunut myös musiikin tekijänä. Säveltämäni musiikki sijoittuu folklin ja popin genreen, mutta myös lastenlaulut ovat lähellä sydäntäni. Sävellyskilpailuiden kautta olen muutaman kappaleen levyttänytkin lastenlaululevyille.

Verkostoni

CharVEL/LEAD-tutkimusryhmässä yhteinen kiinnostuksen kohteemme on asiantuntijuuden kehittyminen ammatillisen koulutuksen ja korkeakoulutuksen konteksteissa. Toimimme yhteistyössä kotimaisten ja kansainvälisten tutkijakollegoiden kanssa erityisesti yhteisten tutkimushankkeiden tiimoilta, kuten Taidot Työhön -hankkeessa, jota rahoittaa Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvosto.

Ammatillisen koulutuksen toimijat, kuten Tampereen seudun ammattiopiston Tredu, jonka kanssa teen yhteistyötä NeMo-tutkimushankkeessa.

Ammatillisen koulutuksen tutkimusseura OTTU, joka toimii ammattikasvatuksesta ja ammatillisesta koulutuksesta kiinnostuneiden asiantuntijoiden ammatillisen kasvun ja tiedonvälityksen kanavana ja keskusteluforumina. Kuulun seuran hallitukseen.

Tutkijakollegat väitöskirjavuosilta Tampereen kasvatustieteiden tiedekunnasta. Olemme jakaneet ammatillisista tukeista ja ystävästyineet.

Sarja vie aikuiskasvatuksen tutkijan arkeen ja verkostoihin. Sen tuottaa Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura.

OLLI-JUKKA JOKISAARI & JANI PULKKI

Tuotemaailman umpikujasta luovuttamisen etiikkaan – Kilpailuyhteiskunnan radikaali toisin kuvittelu

Hahmottelemme nykyiselle ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämmälle tuotemaailmalle vaihtoehtoista ontologiaa ja etiikkaa. Kutsumme sitä 'luovuttamisen etiikaksi', jonka lähtökohtana on tunnustaa tosiasiasi yksittäisten olentojen olemassaolon täydellinen riippuvaisuus luovuttamisen prosesseista. Analysoimme kilpailuyhteiskunnan tuottavan aggressiivista tahtoa, joka johtaa jatkuvaan kamppailuun oletetusta tunnustamisen niukkuudesta. Liitämme kilpailuyhteiskunnan tuotemaailmaan, jonka ontologian ja tieto-opin analysoimme sidoksellisen ja yhteistoiminnallisen luovuttamisen ajatuksesta käsin todellisuutta vääris-

täväksi. Osoitamme luovuttamisen etiikan yhteyttä hyveelliseen toimintaan. Tavoittemme on luoda ajattelua, joka nykyistä paremmin huomioi ihmisen sidoksellisuuden ympäröivään todellisuuteen. Samalla kasvatuksen näkökulma laajenee yksilötason kykyjen kouluttamisesta maailmallisuuden ymmärtämiseen.

Asiasanat: luovuttamisen etiikka, tuotemaailma, aggressiivinen tahto, ekososiaalinen sivistys, kriittinen teoria, negatiivinen dialektiikka

Aikuiskasvatus 38 (3), 192

OLLI-JUKKA JOKISAARI & JANI PULKKI

From the impasse of the product world to the ethics of relinquishment – radically reinventing competitive society

We outline ontology and ethics alternative to the present ecologically and socially unsustainable product world. We call it 'the ethics of relinquishment', the starting point of which is to recognise as a fact the complete dependence of the existence of individual beings on the processes of relinquishment. We analyse that the competitive society produces aggressive will, which leads to a constant struggle for the assumed scarcity of recognition. We connect competitive society to the product world, whose ontology and epistemology we analyse from the basis of the idea of committed and cooperative giving-up as a distortion to reality. We

show the connection of the ethics of relinquishment to virtuous activity. Our objective is to create thinking that better takes into account human commitment to surrounding reality. At the same time, the pedagogical perspective expands from the training of individual-level abilities to comprehension of worldliness.

Keywords: ethics of relinquishment, product world, aggressive will, eco-social culture, critical theory, negative dialectics

Aikuiskasvatus 38 (3), 192

SANNI TIITINEN, ELINA WEISTE, SANNA VEHVILÄINEN, JOHANNA RUUSUVUORI,
SIRPA LUSA & JAANA LAITINEN

Reflektoinnin välttämistä ja vertaistukea – Tarinoiden tehtävät palo- ja pelustusalan lähijohtajien ryhmäohjauksessa

Työn reflektointi ja keskusteleva työkuultuuri ovat avainasemassa työyhteisöjen osaamisen kehittämisessä ja työkyvyn tukemisessa. Ohjaus on keino, jolla voidaan tukea sekä yksilöiden oman työn reflektointia että työyhteisön yhteisöllistä oppimista. Koska ohjaus perustuu keskusteluun, sen onnistuminen riippuu siitä, kuinka hyvin vuorovaikutus toteuttaa ohjauksen päämääriä. Tässä artikkelissa tutkimme vuorovaikutusta työkyvyn tukemiseen tähtäävässä lähijohtajien ryhmäohjauksessa. Tutkimuksen aineisto koostuu videoituista lähijohtajien ryhmäohjaustapaamisista, joita analysoimme käyttäen jäsenkategorisoinnin analyysia ja keskusteluanalyysia. Analyysin keskiössä ovat lähijohtajien ryhmäohjaustapaamisten aikana kertomat tarinat alaistensa toiminnasta ja omasta johtamistyöstään suhteessa

alaisiin. Tarinoissa ja niiden vastaanotossa tuli esiin vahva keskinäinen ymmärrys alaisten käyttäytymisen ongelmallisuudesta ja niiden avulla myös kutsuttiin ja tarjottiin vertaistukea. Tämä mahdollisti ohjauksen reflektioon suuntaavan agendan väistämisen, kun lähijohtajat keskittyivät alaisten toimintaan ja varoivat asettamasta omia tai toistensa työkäytänteitä tarkemman tarkastelun kohteeksi. Ohjaustyöhön kuuluva tasapainottelu kumppanuuden tukemisen ja reflektion herättämisen välillä vaatiikin hienovaraista ymmärrystä näiden toimintojen yhteen kietoutumisesta.

Asiasanat: lähijohtajat, reflektointi, ryhmäohjaus, tarinat, vertaistuki, vuorovaikutus

Aikuiskasvatus 38 (3), 208

SANNI TIITINEN, ELINA WEISTE, SANNA VEHVILÄINEN, JOHANNA RUUSUVUORI,
SIRPA LUSA & JAANA LAITINEN

Avoiding reflection in peer support: the roles of stories in group counselling of emergency services managers

Creating a reflective and conversational work culture is in a key role in developing professional skills and supporting work ability. Counselling is a method for supporting critical reflection of one's own work practices as well as learning of the whole work community. As counselling is based on talk, its effectiveness depends on how successfully the interaction meets the aims of the counselling process. In this paper we investigate interaction in group counselling that was designed to support the work ability of managers. The data consist of video-recorded counselling sessions that were analysed using membership categorization analysis and conversation analysis. The analysis focusses on stories the managers tell about their employees and management work. The stories often

revealed a joint understanding of employees' problematic behaviour. Using the stories, the managers misaligned with the counsellor's reflection-seeking agenda, while providing peer support. We argue that a strong consensual attribution of problems to employees' difficult behaviour may prevent managers' self-reflection, as they are wary of putting their own work practices under scrutiny. Thus, in professional guidance counselling it is important to strike a subtle balance between companionship and reflection.

Keywords: managers, reflection, group counselling, stories, peer support, interaction

Aikuiskasvatus 38 (3), 208

Tohtoriopintojen monet merkitykset suomalaisille ja ulkomaalaisille jatko-opiskelijoille

Artikkelissa tarkastellaan suomalaisten ja ulkomaalaisten tohtoriopiskelijoiden käsityksiä tohtoroitumisesta nykymuotoisen tohtorikoulutuksen kehyksessä. Käsitysten muodostumisessa merkittävässä asemassa ovat arviot itsestä suhteessa tulevaisuuden uraan. Artikkelissa paikannetaan sitä, miten tohtoriopiskelijat suuntautuvat tohtoriopintoihinsa ja sen jälkeiseen työhön. Aihetta on tutkittu Suomessa vain vähän erityisesti ulkomaalaisten tohtoriopiskelijoiden näkökulmasta. Tutkimuksen aineisto koostuu humanistisen, kasvatustieteiden sekä yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan tohtoriopiskelijoiden teemahaastattelusta (N = 12) yhdessä suomalaisessa yliopistossa. Analysointi tehtiin sisällönanalysillä teemoitellen ja

tyypitellen. Aineistosta muodostettiin kolme tohtoriopiskelijatyyppeä: Tieteellisen uran tavoittelija, Kilpailun paineessa epäröijä ja Itsellinen sivistyjä. Tyypit todentavat tohtoriopiskelijoiden monimuotoisuutta, eivätkä kaikki tohtoriopiskelijat niiden mukaan suuntaudu tohtoroitumiseen koulutuspoliittisten tavoitteiden mukaisesti. Lisäksi tulokset kertovat ulkomaalaisten tohtoriopiskelijoiden tähtäävän suomalaisia päämäärätietoisemmin akateemiselle uralle.

Asiasanat: tohtorikoulutus, tohtoriopiskelija, ulkomaalainen tohtoriopiskelija, korkeakoulupolitiikka

Aikuiskasvatus 38 (3), 223

The many meanings of doctoral study for Finnish and international PhD students

This article investigates the views of Finnish and foreign PhD students concerning the dissertation process in the context of contemporary doctoral education. The students' assessments of their own career horizons are significant in forming these views. The article maps how PhD students orientate to doctoral studies and future work. This theme has attracted little research in Finland, especially from the viewpoint of foreign PhD students. The research data consist of thematic interviews (N = 12) with PhD students in arts, education and social science faculties, conducted in a Finnish university. The data was analyzed using content analysis with thematization and typification. Three types of doctoral students emerged from the data: an academic career oriented student, a student

ruminating under pressure of competition and a self-civilizer. These types testify to the diversity of doctoral students and to the fact that the varied motivations for doctoral studies often do not follow the aims of education policy. Furthermore, the results show that foreign students tend to have a stronger drive towards academic careers in comparison to Finns.

Keywords: doctoral education, PhD student, foreign doctoral student, higher education policy

Aikuiskasvatus 38 (2), 223

Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura (ATS) tiedottaa

OSALLISTU

The 9th Conference of the ESREA Research Network on Education and Learning of Older Adults (ELOA)

Aika ja paikka: 11.–13. lokakuuta, Faro, Portugali

Teema: Older adults' well-being – The contributions of education and learning

Järjestäjät: ELOA ja University of Algarve

Lisätiedot: www.esrea.org/activities/conferences-seminars. Katso sivulta myös muut ajankohtaiset tiedotteet.

ESREA Conference 2018

Aika ja paikka: 19.–20. lokakuuta, Linköping, Ruotsi

Teema: Adult education and struggles for democracy in precarious times

Järjestäjät: Active Democratic Citizenship and Adult Learning Network, Linköping University ja Mimer – The Swedish network for research on popular education

Lisätiedot: www.esrea.org/activities/conferences-seminars. Katso sivulta myös muut ajankohtaiset tiedotteet.

Kasvatustieteen päivät

Aika ja paikka: 15.–16. marraskuuta, Tampere

Teema: Hyvyys, totuus ja kauneus kasvatuksessa

Pääpuhujat: professori Zhang Hua ja nykytaiteilija Marita Liulia

Järjestäjät: Suomen Kasvatustieteellinen Seura ry ja Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.

Lisätiedot: <https://events.uta.fi/kt-paivat2018>

AMK- ja ammatillisen koulutuksen tutkimuspäivät

Aika ja paikka: 28.–29. marraskuuta, Espoo

Teema: Mihin menet, ammatillinen koulutus?

Järjestäjät: Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omnia, Ammatillisen koulutuksen tutkimusseura OTTU ry ja Espoon kaupunki

Lisätiedot: www.omnia.fi/tietoa-omniaasta/tutkimustointa/tutkimuspäivat2018

8th Nordic Conference on Adult Education and Learning

Aika ja paikka: 13.–15. toukokuuta 2019, Kööpenhamina, Tanska

Teema: Sustainable adult education and learning in organisational settings

Pääpuhujat: professori Bjarne Wahlgren, apulaisprofessori Jeppe Læssøe ja professori Silvia Gherardi

4th Conference of the ESREA Network on Policy Studies in Adult Education

Aika ja paikka: 16.–18. toukokuuta 2019, Praha, Tšekki

Teema: Adult education and learning policy in a world risk society

Pääpuhujat: professori Palle Rasmussen ja Senior Lecturer Sotiria Grek

Abstraktit: viimeistään 18. joulukuuta

Lisätiedot: <https://sites2.ff.cuni.cz/esrea2019> ja sähköpostitse: esrea.psae2019@ff.cuni.cz

LIITY JÄSENEKSI

Tiedeseuran jäseneksi voi liittyä jokainen aikuiskasvatuksesta kiinnostunut, alalla toimiva tai tutkimusseuran toiminnasta kiinnostunut henkilö tai yhteisö.

Lisätiedot: www.aikuiskasvatuksentutkimusseura.fi/jasenyys

TULE MUKAAN

Osallistu keskusteluun somessa ja sähköpostilistalla.

- www.aikuiskasvatuksentutkimusseura.fi
- www.facebook.com/aikuiskasvatuksentutkimusseura
- twitter.com/aikuiskasvatus
- ats-lista@lista.tsv.fi

ATS on vuonna 1940 perustettu tieteellinen yhdistys, joka kehittää alan kansallista ja kansainvälistä tieteellistä tutkimusta, osallistuu alan tiede- ja koulutuspolitiikkaan sekä vahvistaa vuoropuhelua tutkijoiden, käytännön toimijoiden ja politiikantekijöiden välillä.

.3511

kesytä MEDIA

AINEENOPETTAJA: OPI ILMIÖMUOTOISTA MEDIKASVATUSTA!

Käytätkö mediaa opetustyössä rutinoituneesti vai oletko ihan pihalla mediaprojekteista? Tule mukaan ilmiöpohjaiseen monimuotokoulutukseen, ja kesytä media työkaveriksi!

Kesytä media -koulutuksessa perehdytään ilmiöoppimiseen ja sen lähtökohtiin sekä sukkelletaan oppimisen kohteena olevaan ilmiöön: mediakasvatukseen, mediaan nuorten arjessa ja sen ajankohtaisuuksiin. Lähtökohtana on osallistujien oma mediasuhde, haasteet ja kiinnostuksen kohteet omassa työssä.

Koulutus sisältää kaksi lähipäivää, kolme iltapäivän työpajaa, verkkotyöskentelyä sekä päätösseminaarin.

Lähijaksot Helsingissä

1.–2.11., 10.1., 14.3., 10.4., 8.5.

Lähijaksot Jyväskylässä

8.–9.11., 17.1., 21.3., 17.4., 10.5.

kesytamedia.fi

Ilmoittaudu

7.10. mennessä joko Helsingin tai Jyväskylän koulutukseen.

Täydennyskoulutus on Opetushallituksen kustantamaa ja osallistujille maksutonta. Osallistujat maksavat itse matka- ja majoituskulut sekä ruokailut.

Koulutuksen toteuttavat

Kansanvalistusseura/Etäkoulu Kulkuri, Metka ja Mediakasvatusseura

KVS
Kansanvalistusseura

 metka
mediakasvatukseen

**MEDIA-
KASVATUS-
SEURA**

OPETUSHALLITUS RAHOITTA
HANKETTA

